

PRINCIPII

DE

PSICHOLOGIE

INCERCARE DE A DA O FORMĂ SISTEMATICĂ RESULTATELOR NOUËLOR
CERCETĂRI ȘI EXPERIENȚE PSICHOLOGICE

DE

CONSTANTIN LEONARDESCU

Profesor de filosofie și Istoria filosofiei la Universitatea din Iași,
mastru de conferințe la școala normală superioară.

CU FIGURI INTERCALATE ÎN TEXT

BUCURESCI

EDITURA LIBRARIEI SOCECŪ & COMP.

21 — Calea Victoriei — 21

1892.

Prețul 4 lei.

Inscr. A. 676

19469

PRINCIPII

DE

PSICHOLOGIE

INCERCARE DE A DA O FORMĂ SISTEMATICĂ RESULTATELOR NOUËLOR
CERCETĂRI ȘI EXPERIENȚE PSICHOLOGICE

DE

CONSTANTIN LEONARDESCU

Profesor de filosofie și Istoria filosofiei la Universitatea din Iași,
mastru de conferințe la școala normală superioară.

CU FIGURI INTERCALATE IN TEXT

BUCURESCI

EDITURA LIBRARIEI SOCECŪ & COMP.

21 — Calea Victoriei — 21

1892.

bcl 102

159.9.01 (04)

53

1961

1956

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA 5180

Fie-care exemplar va purta Semnătura mea.
Contrafăcătorii vor fi urmăriți conform legii.

C. Leonardea

BIBLIOTECA
CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCURESTI

B.C.U. Bucuresti

C25159

PRELUENTARE

PRINCIPII

DE

PSICHOLOGIE

PRECUVÎNTARE

Psihologia în acéastă din urmă jumătate a secolului nostru, desfăcându-se de metafisică pentru a se uni cu sciința, nu pôte să mai fie însuflețită de ideile vechi; părăsind calea trecutului ea trebuie să se înfățișeze sub o formă nouă determinată de materialul adunat de sciințele de observare și experiență; bazată numai pe fapte pozitive, acéastă sciință, trebuie să se alimenteze cu chestiuni noi cari 'i schimbă cu desăvîrșire aspectul. Noele metode de investigațiuni psihologice 'i a schimbat într'adevăr cu totul problema sa. Psihologia nu se mai ocupă cu sufletul și cu facultățile sale fără să se bazeze pe studiul special al faptelor sufletesci, începând de la cele mai simple ce se pot observa la animalele inferióre și în vârsta primitivă a omului până la cele mai complexe ce se observă în vieța omului civilizat.

Cu tóte acestea noua psihologie n'a primit până acum o formă definitivă! Mai tóte cărțile didactice de psihologie păstréză ceva din trecut

prin chestiunile cu cari se ocupă. Să scie că singura psihologie experimentală care se cultivă și care este destinată pentru învățământul secundar mai în toate țările, este cea *descriptivă*, care servindu-se mai mult de *experiența internă* de cât de cea *externă* pare mai proprie pentru acei ce voiesc a se iniția în cercetările psihologice.

Această întârziere de a se reduce la un tot sistematic întregul domeniū al psihologiei noui, nu provine numai de la programele oficiale, cari recunosc pentru începători trebuința de a-i deprinde ca să se concentreze în ei înșiși pentru a'și da seama de lumea nemărginită de fenomene psihice, dar încă și de la greutatea de a condensa și explica o materie așa de vastă adunată de științele de observare și experiență și răspândită ici, colea, în atâtea opere *speciale*.

Cu totă greutatea ce simț de a mă supune la o muncă așa de obositoare mă încerc a scrie o nouă carte de psihologie¹ pentru a studia viața sufletescă din alt punct de vedere de cât acel'a conceput de *psichologia descriptivă*.

Scopul acestui studiū este de a da o formă rezultatelor noelor observări și experiențe psihologice pentru a face cunoscut adevăratele principii de cari se conduce noua școlă a psihologiei

1. *Cu totul deosebită de aceea ce am publicat în 1879 sub titlul : „Psichologia experimentală.”—„Studii asupra omului, considerat ca ființă conscientă, intelectuală și morală”,* carte redactată în conformitate cu programa liceelor și a celei de Bacalaureat din 1876, acum desființată.

contemporane, inaugurată de *Herbart* și dezvoltată în ȃilele n3stre de *Drobisch* (*Moritz-Wilhelm*), *Weber*, *Fechner*, *Delboeuf* etc.

Condus asemenea de ideea evoluȃiei în psihologie m'am ajutat în chestiile cele mai grele și de operele 3menilor celor mai eminenti și mai competenți în fie-care materie: *Wundt*, *Volkmann*, *H. Spencer*, *Al. Bain*, *Guyau*, *Ribot*, *Maudsley*, *Paulhan*, *G. Sergi*, *W. Preyer*, *Setchenoff*, *Richet* etc.

Dar mergând pe calea indicată de *Herbart* și de *Darwin* și ajutându-mă de cercetările atător psihologi însemnați am avut grijă de a'mi păstra independenȃa evitând concluziile pripite cari nu sunt bazate pe fapte. Acel ce este în curent cu chestiunile psihologice va observa îndată vederile mele proprii în ceea-ce privește formarea fenomenelor psihice și înlăntuirea lor treptată în vederea unităȃei și a echilibrului static și dinamic al vieții sufletești.

Punctele principale asupra căror'a am îndrăsnit a mă depărta de vederile celor mai eminenti psihologi sunt următoarele :

1. N'am studiat fenomenele psihice numai în raport cu funcȃiunile creerului său numai în raport cu acelea ale măduvii spinării.

Incepând psihologia cu elementele cele mai primitive ale vieții sufletești n'am înȃeles prin acăsta că studiul psihologiei se reduce la studiul fiziologie al măduvii spinării făcut de *Pflüger*, *Lewes*, *Maudsley* etc.

Ocupându-mă după aceia cu fenomenile psihice în raport cu centrele creierului, am văzut că ele nu sunt nici o *funcțiune exclusivă* a acestui organ. Creierul ca condensator al tuturor energiilor elementelor anatomice nu poate să reprezinte întreaga viață sufletească. Totul fiind unit în natură, este evident că funcțiunile creierului sunt în strînsă legătură cu funcțiunile tuturor celorlalte părți ale sistemului nervos. Fie-care parte a sistemului nervos avînd rolul său special în formarea evolutivă a vieții, sufletul nu poate fi condiționat de o anumită parte a corpului, dar de *unitatea tuturor părților sale*, de echilibrul tuturor celulelor din care se compune.

2. În ceea ce privește procedările nervoase corespunzătoare cu procedările psihice, am observat că ele nu se datoresc numai mișcării din afară dar și mișcării interioare determinate de caracterul specific moștenit. Mi-a fost imposibil de a considera omul, așa cum a eșit din mâinile naturii, ca pe o statuie asemănătoare cu aceea a lui Condillac, care înviază sub influența baghetei magice a naturii. Acesta este după mine o ipotesă care trebuie părăsită. Fenomenele psihice, condiționate de unitatea organismului, nu pot să nu depindă și de puterea psihică latentă răspândită în toate părțile substanței nervoase.

3. Studiind legea lui Weber dezvoltată de Fechner am văzut că senzațiile nu depind numai de *cantitatea excitațiilor* externe dar și de *calitatea lor* apreciată de mintea noastră, precum și de sta-

rea de obosélă și de energie a individului, corespundătoare cu forța psihică de care dispune într'un moment dat.

4. N'am susținut, după cum se face mai de toți psihologii, că senzația implică în sine percepția; am observat din contră, că percepția presupune o combinare sistematică sau o unitate de senzații provocate de acel'aș object. Gîndesc că este o greșală de a se confunda excitația cu senzația și acéstă din urmă cu percepția.

5. Studiind asociațiile senzațiilor m'am silit a afla și procedările acestor asociații, cari, după mine, nu pot fi altele de cât acelea ce corespund cu procedările psihice necesarii pentru producerea fenomenelor din ce în ce mai complexe.

6. Am observat de asemenea că combinarea și reproducerea senzațiilor, a percepțiilor și reprezentărilor nu depinde numai de intensitatea excitațiilor, dar mai cu sémă de puterea sufletescă de reacțiune, de puterea ideilor noastre, în fine de deprinderile și de caracterul nostru specific, moștenit și modificat prin educație.

7. In privința faptului celui mai important din psihologie : *acel'a al localisării facultăților și în special al conștiinței și puterii de a percepțiune*, am constatat numai corespondența între mișcările nervóse și fenomenele psihice, condiționate de *unitatea întregului sistem nervos*, dar n'am putut afla proba că conștiința sau vre-una din facultăți ar depinde de mișcarea exclusivă a unei anumite părți a organismului.

8. Studiul ce am făcut asupra conștiinței psihologice de și nu este destul de dezvoltat tinde a stabili că puterea sufletescă nu este numai un ce *întâmplător*, care se adaugă pe lângă mișcarea organică, dar ceva care se concentrează în organismul fizic pentru a menține *unitatea de compunere* a vieții de relațiune.

9. În fine personalitatea și libertatea noastră de și este condiționată de unitatea organismului, în sistemul nostru 'și găsesc un loc destul de legitim, de óre-ce am observat că determinismul psihologiei noi se conciliează mai bine cu aceste principii de cât indeterminismul psihologilor vechi.

Cunosc cu toate acestea imperfecțiunile acestei cărți : este prea scurtă pentru a pătrunde în lumea complicată a conștiinței și a pune în evidență cauzele numeroase și schimbătoare a tuturor fenomenelor ; dar, ca schiță a psihologiei noi, această lucrare poate servi de început pentru studii ulterioare *speciale*.

Ceea ce m'a ocupat mai mult în această scriere a fost de a da cel puțin o idee despre formarea vieții sufletesci făcându-ne să ne dăm séma de combinarea elementelor sale *statice* și de *puterea sufletească* care determină într'un mod definitiv *unitatea de compunerea* a fenomenilor psihice.

C. LEONARDESCU.

Iași, 1891, Iulie 1.

PRINCIPII DE PSICOLOGIE

INTRODUCERE

I. Problema psihologiei

Psihologia de cât-va timp și a schimbat cu desăvârșire caracterul său. Obiectul său esențial nu este natura sufletului și a facultăților sale studiate prin ajutorul observațiunii interne, dar *faptele* cari ne fac să concepem sufletul și facultățile omului.

Acastă știință filosofică într'adevăr a devenit în vécul nostru o *știință de fapte*. După cum științele fisico-naturale nu se ocupă cu studiul *materiei* și al proprietăților sale fără să țiiă sémă de lumea faptelor, de asemenea psihologia nu trebuie să se ocupe cu sufletul și cu facultățile sale fără să se badeze pe studiul special al faptelor sufletești.

Aceste fapte sunt acelea cari apar *pretutindinea* unde există vieță : în vastul *tot* al organismelor viețuitoare, și, cari se represintă sub forma cea mai complexă înaintea cercului luminos al

consciinții noastre.—Aci, în ântea consciinții, oricine pôte să-'și facă ideia despre ele; nimeni nu pôte să se îndoiască că *sufere*, de ôre-ce simte că suferă, că *dorește*, când simte că dorește, că este ocupat de o *idee*, că-'și *aduce aminte* de o persoană, că *a luat o rezoluțiune*, de ôre-ce cu toții avem cunoscință de aceste fapte. Cum aș putea dice că nu *cuget*, nu *voesc*, nu *simț*, când *sciū* că *cuget*, *voesc* și *simț*? Fie-care pôte să se observe pe sine însuși și să vadă ființa sa inteligentă cum adună ideile, cum le compară, le distinge, le asociedă și le clasedă, cum luptă cu plăcerile, sentimentele și cugetările sale, cum în fine deliberedă pentru a lua o rezoluțiune.

Explicarea tutor acestor manifestări ale vieții sufletești cari apar sub forma cea mai rudimentară în centrele nervose inconsciente atât ale organismului nostru cât și a tutor ființelor insufleteite de orice fel și de orice vîrstă, iată întregul object al psihologiei.

Acest object ast-fel înțeles este o concepție cu totul nouă ce s'a prezentat minții sub această formă în urma cercetărilor nouă a sciințelor biologice și fizice. Din combinarea faptelor externe (*fisico-chimice*) cu faptele interne (*fisiologice*) s'a vedut apărând o nouă serie de fenomene din ce în ce mai complexe cu cari nu se ocupă într'un mod special de cât psihologia. Sciințele fisico-chimice într'adevăr se ocupă cu explicarea raporturilor fenomenilor externe, — sciințele biologice cu raporturile dintre faptele interne, — psihologia la

rëndul sėu trebuie sǎ explice legătura dintre aceste două *conexiuni*, reprezentată prin *faptele sufletești*.

Problema dar a psihologiei sǎ reducă la explicarea faptelor sufletești, după cum problema științelor fizice și biologice constă din explicarea raporturilor dintre faptele lumii materiale (externe) și acelea ale vieții organice.

Astfel psihologia a renunțat la vechea sa problemă : *natura sufletului și a facultăților sale*. Substanța sufletului ne fiind un obiect de experiență, dar un ce ascuns, *necunoscut*, constituie obiectul metafizicii ca și substanța materiei cu care nu se mai ocupă într'un mod special nici științele fizico-naturale.

Psihologia ca știință filosofică naște din combinarea sa și sistematisarea materialului adunat de științele fizico-chimice și naturale, în momentul când ele și-au terminat cercetările lor; ca o ramură crescută din rădăcina trunchiului arborelui științific, această știință nouă, apare la orizontul științei pozitive pe înălțimea grămezilor de fapte adunate pentru a reprezenta și explica lucruri nouă : *faptele vieții sufletești*.

Acastă concepție a psihologiei noi diferă neapărat de aceea a școlii vechi; școla veche admite existența unei substanțe sufletești, separată de corp; școla nouă nu admite în această privință de cât ceea ce este sigur : *faptele vieții sufletești*, recunoscute de toate școlile; prima se bazează pentru explicarea sufletului și a raporturilor sale cu

corpul pe ipoteze metafisice; a doua, desfăcându-se cu desăvârșire de metafizică, explică faptele psihice în raporturile lor cu cele fizice și în raporturile lor speciale: de coexistență și succesiune.

Dar orîcât de îndrăsnită ar fi concepțiunea școlii noi nu pôte să-și propuiă cu tôte acestea de a nimici *credința* în existența sufletului. Ceea ce 'și propune este de a explica că dacă există un suflet, el nu este așa după cum 'l concepem noi într'un mod fantastic, dar așa, după cum rezultă din ciocnirea noastră cu lumea. Un asemenea suflet nu pôte fi cauza noastră, orî a lumii ~~ca~~ rezultatul combinărilor, al raporturilor faptelor interne (*fisiologice*) cu faptele externe (*fisico-chimice*). Natura formând corpul, din contactul lui cu lumea se formază *sufletul*: oglinda sa și expresiunea acestui raport.

Pentru ce am spune că sufletul este cauza fenomenilor psihice și n'am susține că această pretinsă substanță represintă în mintea noastră *unitatea de compunere* a diferitelor elemente, a diferitelor fenomene care corespund cu mișcările corpului și cu mișcările din afară. Pentru ce n'am susține în fine că din punct de vedere obiectiv această unitate este condiționată de unitatea organismului și în special a sistemului nervos, expresiunea aparatului psihic?

Aceste cuvinte sunt îndestulătoare pentru a înțelege că psihologia 'și a schimbat problema sa mai mult pentru a-și schimba direcțiunea cercetărilor sale. In loc de a pleca de la suflet pen-

tru a studia fenomenile psihice, procede pe cale inversă pentru ca astfel cu concursul științelor sale auxiliare să 'și mărească orizontul său. —

1. Ce se înțelege prin psihologie?

Prin psihologie se înțelege într'un mod general „*știința principiului inteligent, a Eului*“¹, *acea parte a filosofiei care se ocupă cu natura sufletului și a facultăților sale studiate prin singurul mijloc al conștiinței*“.² Dar după întinderea ce a priimit domeniul acestei științe, aceste definițiuni sunt incomplete.³ Să vorbim în zilele noastre de o *psihologie generală statică și dinamică*, care după diferitele direcțiuni speciale a primit și alte epitețe corespunzătoare cu scopul ce ea urmărește de a se uni cu mișcarea științei contemporane. Cărțile în cari această știință filosofică este scrisă poartă de multe ori titlurile de : *psihologie fizică*, de *psihologie etnică, fiziologică, patologică* etc. Nu uita să spună încă că avem și reprezentanți de ai *psihologiei zoologice, criminale, pedagogice, etologice* etc.

Este dar necesar ca această știință să îmbrățișeze întregul său obiect și definiția sa prin urmare să priimească o modificare radicală.

1. J^{ouffroy}. Mel. phil. p. 191.

2. Dictionn. des sciences phil., art.: Psychologie.

3. După cum am arătat deja în prima mea scriere de psihologie: *Psychologia experimentală. Studiu asupra omului considerat ca ființă conscientă, inteligentă și morală*. Iași 1879.

Psichologia, (aşa cum trebuie să se înţeleagă astăzi,) este ştiinţa faptelor psihice sau a stărilor vieţii de relaţiune şi a raporturilor dintre aceste stări. Ea se ocupă cu observarea, descrierea, clasificarea şi *explicarea* apariţiunii, succesiunii şi coexistenţii tuturor acestor stări pe care le putem observa nu numai prin ajutorul conştiinţii dar şi prin observarea externă.

Scopul esenţial al acestei ştiinţe filosofice este de a ne face să vedem cum din lupta vieţii animalice naşte viaţa sufletescă conştientă şi de a ne explica legile de dezvoltare ale conştiinţii, punctul de plecare al ştiinţii omeneşti şi esenţa caracterului moral.

2. Deosebirea dintre obiectul psihologiei şi al fiziologiei.

Dacă nu este greu de a ne forma o idee despre obiectul psihologiei, este greu de a-l deosebi de alte obiecte cu care tinde a se confunda. Fenomenele psihice într'adevăr (obiectul psihologiei), nu sunt nişte fapte simple pe care să le putem deosebi de-odată; reprezentând forma cea mai înaltă a activităţii, termenii din urmă ai evoluţiei vieţii, ele sunt mai mult sau mai puţin amestecate cu fenomenele fiziologice ce constituie obiectul special al fiziologiei. Activitatea automată primitivă fiind baza oricărei evoluţii psihice, orice fenomen psihic la origina sa se reduce la faptul iritabilităţii sau al excitaţiunii

nervóse. Dacă puiū, de exemplu, mâna în foc și o *retrag*, faptul retragerii mâinii este un fapt fiziologic și în acel'ași timp psihic; este fiziologic căci nu este hotărît de voință, dar de instinctul de care se conduce orî-ce animal; este psihic căci conștiința și prin urmare voința pot interveni și ele pentru a evita durerea.

Fiziologia într'adevăr pare a fi stabilit îndestul înrudirea fenomenelor psihice cu operațiunile nervóse somatice. Ea a constatat: *a)* că actele psihice presupun integritatea anatomico-fiziologică; *b)* că activitatea psihică se îndeplinește în timp ca orî-ce fenomen terestru și se transmite din generație în generație în virtutea legii de moștenire.

Ceea ce este sigur însă asupra acestui punct este că faptele psihice sunt legate de cele fiziologice, că orî-ce mișcare organică corespunde cu un fapt sufletesc sau este urmată de un fapt sufletesc, dar din acésta nu putem conchide că obiectul fiziologiei este identic cu al psihologiei. Fiziologia se ocupă cu activitatea automatică primitivă, aprópe invariabilă și *inconscientă*: cu funcțiunile organice de *nutrițiune* ale acestei activități, pe când psihologia se ocupă numai cu viața de relațiune care în decursul vécurilor a *devenit conscientă* prin coordonarea din ce în ce mai perfectă a elementelor primitive vitale, dictată de lupta pentru existența a speciei.

Este generalmente admis că faptele cu cari se ocupă psihologia sunt *consciente* pe când acelea

cu cari se ocupă fiziologia sunt automate și *inconsciente*, că faptele consciente sunt acelea ale vieții de relațiunei condiționate de centrele nervoase ale creierului cu totul deosebite de centrele speciale ale vieții vegetative: ficatul, splina, inima, stomacul etc.

Stabilindu-se această deosebire caracteristică între aceste două categorii de fenomene tótă greutatea constă în alegerea lor, pe câtă vreme știe că *conscientul* derivă din *inconscient* și pôte chiar a se întorce la starea sa de mai nainte. — Viéta de relațiune intr'adevăr fiind în strînsă legătură cu viéta de nutrițiune, fenomenele fiziologice, în virtutea legii evoluțiunii pot deveni consciente și cele consciente în virtutea legii soluțiunii pot deveni inconsciente. Simțim de multe ori dificultatea digestiunii, a respirațiunii și mișcării inimii și de multe ori nu ne dăm sémă de ceea ce facem și de ceea ce simțim. Există fără nici o îndoială elemente consciente și inconsciente atât în fenomenile vieții de relațiune cât și în acelea ale vieții de nutrițiune, dar, dintre aceste elemente psihologia alege numai pe acelea cari *sunt* sau *pot deveni consciente*; partea automatică a vieții este lăsată pe séma fiziologiei și nu face obiectul preocupărilor psihologilor de cât numai pentru a constata până la ce punct ea servește de bază vieții sufietesci, până la ce punct fenomenele psihice sunt unite cu cele fiziologice.

3. Caracteristica fenomenelor psihice.

Vięta sufletescă represintă relația organismului animal cu mediul în care luptă. Ea nu se caracterisază (ca vięta organică) prin constituirea materiei și a formei viețuitoare, prin asociarea celulelor din care se compune organismul, în fine prin funcționarea mașinei animalice, dar prin relația întregului sistem celular cu lumea exterioară și prin asociarea tuturor *elementelor sale speciale* în vederea unui *scop*.

Acéstă vięta începe a se desvolta în urma formării acelei părți a sistemului nervos numit *marele-simpatic*, în momentul când pe acéstă bază a vieții animalice se pun în mișcare și cele alte părți ale sistemului nervos (*partea sensitivă periferică, partea motorie și partea encefalică*), formate pentru regularea activității interioare față cu împrejurările mediului în care trăește individul¹. Ea exprimă relația fie-cărei părți a sistemului nervos cu lumea din afară și a raporturilor dintre aceste raporturi, oră a raporturilor reciproce a tuturor părților sistemului nervos.

Vięta sufletescă dar este vięta de relațiune, care se exprimă prin fel de fel de semne exterioare și sunete dictate de senzațiile provocate de lumea din afară. Acéstă vięta manifestată prin cuvântare și acțiuni se deosebesce de vięta organică. Fenomenele vieții organice precum: *di-*

1. Veđi mai departe studiul funcțiunilor sistemului nervos în raport cu fenomenile psihice.

gestiunea, circulațiunea, respirațiunea, secrețiunea bilului etc. cu toate subdivisiunile lor sunt *simultanee* adică se produc în același timp; fenomenele psihice sunt *successive* adică tind din ce în ce a se orindui în serii și într'un *anume timp* determinat de natura individului și a mediului în care trăește. Cercetările psihometrice au probat că fenomenele psihice, cu cât sunt mai complexe, cu atât au nevoie de un timp mai lung pentru a se produce.

Deosebirea acestor două serii de fenomene depinde: *a)* de la diferențele fiziologice ce există între centrele nervoase ale vieții organice și acelea ale vieții sufletesci; *b)* de la armonisirea centrelor nervoase superioare, cu cele inferioare în vederea unui scop.

Fenomenele psihice într'adevăr sunt legate mai mult de centrele nervoase encefalice și pot într'un moment dat să fiă *impedecate* sau *oprite* de a se produce sau a se modifica sub influența altor centre mișcate de lumea din afară, pe când fenomenele fiziologice depind *numai* de centrele nervoase ale vieții de nutrițiune și se produc în *tot-d'a-una* fără participarea noastră, fără motivul dat de mintea noastră.

În scurt fenomenele psihice *sunt* sau *pot deveni conșiente* și pot fi *impedecate* sau *oprite* de a se forma și produce.

Ele se deosebesc de cele fiziologice prin următoarele note caracteristice :

a) sunt succesive și au nevoie de timp, de o durată apreciabilă pentru a se forma și produce.

b) sunt formate din elemente care se combin, se sistematisază în vederea unui scop¹.

c) în fine nu se pot localiza într'o anumită parte a organismului ca fenomenele fiziologice; expresiunea relațiunii întregului organism cu lumea din afară, ele depind de stările *întregului sistem nervos*, de *echilibrul static și dinamic* al mișcării centrelor nervoase superioare în raport cu cele alte mișcări ale centrelor inferioare de relațiune.

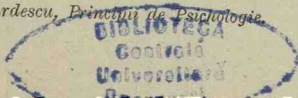
II. Metóda psihologică.

1. Experiența psihologică ajutată de cele alte procedări metodice.

Adevărata metóda a psihologiei științifice este cea *experimentală inductivă*, bazată pe *observațiunea externă saú obiectivă* și ajutată saú luminată de *observarea internă saú subiectivă*.

Psychologia ca știință de fapte trebuie să *observe* faptele psihice, să le explice prin *experiență* stabilind prin ajutorul inducțiunii legile interpretative ale raporturilor lor de succesiune. — Baza experienței dar în psihologie este observarea nemărginită a tuturor fenomenelor vieții:

1. A vedea mai departe explicarea acestui caracter al fenomenelor psihice la capitolul: „*Elementele vieții primitive sufletesci*.”

de la animalele cele mai inferioare și până la om, de la cele d'intei licuriri ale inteligenții manifestate, prin mișcările animalelor, ale sălbaticilor și ale copiilor până la manifestările intelectuale ce se pot observa în viața oamenilor civilizați.

Acastă direcție a observării fiind stabilită, este evident că psihologia nu poate să se servescă în cercetările sale numai de observarea internă ce se face prin ajutorul conștiinții individuale. Observarea această subiectivă, oricât de puternică ar fi pentru a ne arăta ceea ce se petrece în noi înșine în momentul când facultățile noastre au ajuns la complectă lor dezvoltare, devine cu totul insuficientă când este vorba de a cunoaște ceea ce se petrece în cei alți oameni și de a ne da seama de facultățile noastre în starea lor rudimentară precum și în diferitele împrejurări ale vieții sufletești. Se știe că întrebând conștiința nu putem căpăta nici un răspuns asupra stărilor unei însemnate părți a activității mentale. Sunt stări de ale vieții în cari conștiința individuală nu'și poate da seama de viața sa precum : copilăria, somnambulismul, distracțiunea, alienațiunea mentală etc. Pe de altă parte nu putem să fim convinși de realitatea fenomenelor cari se petrec în noi în starea normală și adultă fără a controla și verifica prin cele alte simțuri ceea ce apare în interiorul nostru.

Aceste împrejurări sunt indetulătoare pentru a ne face să înțelegem că observarea psihologică nu este numai *internă* dar și *externă*. Putem să

observăm fenomenele psihice și în afară de noi înșine prin manifestările lor exterioare. După cum matematicile nu pot calcula fără a se servi de semnele algebrice prin ajutorul căror'a regăsesc la trebuință toate operațiile calculelor, de asemenea omul nu poate să cugete fără a lăsa oarecari urme exterioare de mișcările cugetării sale, cari servesc de a controla datele observărei interne.

Dar cum am putea observa și experimenta fenomenele psihice în afară de noi?

Modurile de a observa în afară ceea ce se petrece în interiorul nostru sunt foarte numeroase. După psihologia nouă putem să observăm actele vieții sufletești, în operele noastre intelectuale, în acțiunile noastre exterioare, în mișcările fisionomiei etc. Surîsul, contractiunea mușchilor feței, privirea, tremurul corpului, încrețirea sprincenelor, tonul vorbirii etc. sunt atâtea semne cari ne revelă : *atențiunea, bucuria, durerea, simpatia, frica, minia* etc. De sigur, expresiunea naturală a pasiunilor ca și varietatea limbilor și a evenimentelor istorice ne fac să dobîndim idei despre activitatea noastră sufletescă ; aceste fapte au făcut pe psihologi să ceară ajutorul de la filologi, etnografi și istorici pentru a înțelege mai bine natura și caracterul psihologic al omului. ¹

În al doilea loc se poate observa succesiunea actelor și a modificațiilor sufletului și în mișcarea organelor, aceste *condiții* indispensabile pentru aparițiunea tuturor fenomenelor vieții psihice.

1. C. Leonardescu. *Psichologie experimentală* 1879.

De vreme ce orî-ce act sufletesc corespunde cu o mişcare organică, sau cu o modificare a ţesăturilor nervoase, bazaţi pe *principiul evoluţiei* şi al *disoluţiei* organice putem să ne explicăm împrejurările cari aduc o modificare în substanţa sufletescă. Dacă, de exemplu, nu putem să ne explicăm apariţia unui fenomen în starea normală, putem să căutăm explicaţia în stările anormale, în stările de bătă, de óre ce-este constatat că legile bólei sunt identice cu acelea ale sănătăţii.

În fine, pentru a nu aştepta de la întâmplare variaţia fenomenelor psihice şi condiţiile în cari ele se presentă, psihologia, în nerăbdatea sa de a pătrunde mai curând în domeniul conştiinţei, se încercă de a face adevărate experienţe modificând într'un mod artificial starea conştiinţii la persoanele supuse experienţii. S'a încercat într'adevăr de a se provoca modificăţii psihologice prin ajutorul magnetismului, a somnambulismului, a somnului inoptic, precum şi prin alte mijloce, cari ne fac se vedem până la ce punct mişcarea din afară să reflectă în noi. Prin asemenea mijloce artificiale Fechner, de exemplu, a aflat faimósa lege după care *sensaţia se măreşce în conformitate cu logaritmul excitaţiei*¹ şi Wundt a măsurat *duraata actelor psihice* şi a arătat variaţia *equaţiei personale*².

1. Vezi mai departe : *Raportul cantitativ dintre senzaţii şi excitaţii.*

2. Vezi mai departe : *Timpul necesar pentru formarea percepţiunilor.*

2. Planul general al studiului psihologiei.

Clasificarea fenomenelor psihice.

Nu este destul de a arăta într'un mod general metoda de care trebuie să ne servim pentru a observa și explica fenomenele psihice, trebuie afară de acesta să precisăm și planul cercetărilor psihologice. Față cu o lume nemărginită de fenomene sufletești, dacă nu voim a ne rătăci, dibuind și cercetând fără nici un rezultat serios, trebuie neapărat să știm de unde să plecăm și în cotro să mergem. Dacă într'adevăr viața sufletească s'ar nasce de-odată sub forma sa completă și definitivă, studiul psihologiei ar putea începe de ori unde, dar, pe câtă vreme această viață se formază ca orî-ce lucru cu încetul într'un mod evolutiv, în virtutea selecțiunei naturale și a eredităței și din ciocnirea animalului cu lumea exterioră, punctul de plecare al cercetărilor devine un lucru important.

Planul cercetărilor psihologice, fără nici-o îndoială, trebuie să corăspundă cu dezvoltarea vieții. Să se studieze mai întăi faptele cele mai simple, după aceea faptele imediat superiore cari se combin cu cele d'întăi și așa mai departe. Acest plan trebuie să se hotărască cu alte cuvinte de *clasificarea fenomenelor* din punctul de vedere al dezvoltării lor, al complexității lor.

O dificultate însă să presintă! Cum putem clasifica la începutul psihologiei nisce fapte pe cari

nu le cunóscem, pe cari nu le-am analizat încă? Cum putem începe cu ceea ce trebuie să sfîrșim? Pentru a clasifica într'adevăr fenomenele sufleteșci din punctul de vedere al complexității lor, deosibind pe cele simple de cele mai puțin complexe, ar trebui mai întéiū să le analizăm determinând adevăratele elemente din cari să compun și în urmă prin ajutorul sintesei să le orînduim în grupe după deosibirile compoziției lor. Un asemenea studiu presupuind întréga statică a sufletului, cum ar fi posibil să începem cu sintesa înaintea analizei, să începem de la ceea ce este compus, la simplu?

Gîndesc că clasificând la începutul psihologiei fenomenele pe cari avem a le analiza nu ne depărtăm de loc de regulile adevăratului metod științific. Orî-ce știință este nevoită de ași da séma la începutul cercetărilor sale de diferitele fenomene cu cari are a se ocupa servindu-se de o *sintesa inițială*, care nu se asemănă de loc cu *sintesa finală perfectă*. Este vorba aici de o sintesă obscură, confusă, de o idee vagă ce trebuie să avem de obiectul științei noastre, fără care nici un studiu nu este posibil. Dacă hystologistul înainte de a observa cu microscopul elementele țesăturilor organice pentru a dobîndi idee de misterioasa compoziție a vieții celulare se conduce de ideile sale relative la funcțiunile generale ale sistemului nervos, înainte de a analiza celulele,— nu înteleg pentru ce psihologul bazat pe lucrările anterióre ale precursorilor săi n'ar sinte-

tisa fenomenele psihice pentru a da o direcțiune cercetărilor sale, regulând planul analizelor viitoare și al sinteselor definitive, complete.

De sigur psihologia ca toate științele de observare are dreptul de a'și formula din'ainte planul cercetărilor sale viitoare dându-ne o idee generală de diversele categorii de fenomene psihice.

Dacă este ast-fel, cari sunt clasele de fenomene psihice ?

Ținând seamă de legătura ce există între fenomenele psihice și funcțiunile sistemului nervos, precum de asemenea și de evoluțiile funcțiunilor activității nervoase putem dice că există atâtea categorii de fenomene, câte sunt și formele vieții sufletesci legate de funcțiunile sistemului nervos.

Intr'un mod general deosebim două categorii de fenomene :

a) fenomene cari manifestă viața sufletescă *inconscientă* ;

b) fenomene, cari manifestă viața sufletescă *conscientă*.

Inteia categorie coprinde fenomenele cele mai simple cari manifestă *viața psihică elementară* precum : *iritațiile sau excitațiile nervoase* și mișcările *reflexe : simple și psihice*, legate mai mult de funcțiunile centrelor inferioare ale sistemului nervos de cât de cele superioare,—fenomene pe cari le putem observa, nu numai în viața omului, dar la toate animalele, de la stéua marină, care răspunde într'un mod imediat la toate excitațiile pe-

riferice prin mișcări corăspunđetóre, până la stările cele mai complexe ale consciinței omenesci.

A doua categorie coprinde fenomenele cele mai complexe, cele mai numeróse și variabile ale vieții sufletesci din a căror combinări multiple nasc diferitele aptitudinți și tendințe numite facultăți.

Aceste din urmă feluri de fenomene, oricât de numeróse ar fi, se pot orindui de asemenea în atâtea grupe câte sunt și momentele vieții noastre sufletesci. Distingem trei momente esențiale: unul în care individul este ocupat de *impresiunile* primitive din afară, altul de *ideile* sale față cu acele impresiuni și în fine un altul când este ocupat de ceea ce trebuie să facă, să lucrede, față cu sollicitațiile exterióre și impulsivunile sale interne.

De aci urmăđă ca fenomenele complexe ale vieții sunt: *sensibile, intelectuale și voluntare.*

Prima clasă coprinde tóte fenomenele așa numite *afective* precum sunt: *emoțiile* cu formele sale: *plăcerea și durerea, simpatia* cu formele sale: *sentimentele și pasiunile.* „A avé fóme sau sete, a simți *plăcere* mănćând o persică cóptă, desgust simțind mirosul untului rńnced; a *iubi pńrinții* și a se *bucura* vedńdu-ı veselı și sńnătoși, a *iubi de a fi la putere* și a porunci; a *dori* ca țara sa să devie mare și tare; a se lăsa dominat de *sgńrćenie*, a *simți plăcere* vedńđ un tablou *frumos*, a *auđi o musică frumósă*, a rezolva o problemă dificilă va să đică a fi *afectat* într'un chip óre-care“.

A doua clasă de fenomene coprinde pe acelea numite: *percepțiuni, reprezentări, idei, suveniruri, judecăți, raționamente* etc. „A vedea o colóre, a simți mirosul, a ne aduce aminte de forma unei rose, a examina proprietățile comune a unui órecare număr de rose, a căuta cauza mirosului lor, a judeca că un buchet de rose înveselește o odaie, a raționa asupra procedărilor de întrebuițat pentru a avea bune rose, sunt fenomene cari presupun puterea de a cunoște, sunt *fapte intelectuali*.”

A treia clasă de fenomene sunt acelea numite: *înclinațiuni, volițiuni, deliberări, determinațiuni, executări* etc. „A retrage degetul din foc, a merge, a scrie, a lovi clapele unui piano fără a gândi la mișcările ce trebuie să facem, a ne hotărî, după o lungă *deliberare* pentru o profesiune și a face tot ce trebuie pentru a ne ține de ea, eată atâtea *fapte de voință*.”

III. Împărțirea psihologiei.

Psichologia generală și specială.

Observând diferitele puncte de vedere din cari s'a studiat viața sufletescă, psihologia se împarte în *generale și speciale*.

1. *Psichologia generală* ne dă sintesa tuturor cercetărilor speciale psihologice. Ea ne face cunoscut legile generale ale vieții sufletești, fără a se preocupa de faptele particulare, de analogiile comparațiunile și aplicările tehnice.

Acéastă parte a psihologiei să împarte în psihologie *descriptivă, statică și dinamică*.

Psichologia descriptivă, ne dă sémă (descriind) de tóte fenomenile de cari putem avea conșciința (*sensații, cugetări, emoții volițiuni*) făcându-ne astfel să dobîndim o idee generală de lumea nemărginită a faptelor sufletești¹.

Statica analisédă vieța sufletescă în general căutând elementele din cari se compune. Ea explică formarea tuturor fenomenelor psihice de la cele mai simple, până la cele mai complexe precum și asocierea lor din care rezultă *echilibrul* întregii activități psihice.

Scopul esențial al staticii este de a căuta condițiile echilibrului stărilor consciente în raport cu cele inconsciente și de a determina coordonarea erarhică a grupurilor de fenomene în vederea *unității de compunere* a vieții.

Dinamica sufletului, explică, la rëndul său, acțiunea animalului asupra lumii exterióre sau puterea de a se mișca, de a lupta cu împrejurările vieții. Ea ne face cunoscut valórea cantitativă a fenomenelor psihice din punctul de vedere al duratei sau persistenței lor.

Acéastă parte a psihologiei studiéză stările consciente în stare de antagonism, de reacțiune, de

1. O asemenea psihologie descriptivă am publicat deja sub titlul: „*Psichologia experimentală*” „studii asupra omului considerat ca ființă conscientă, inteligentă și voluntară”. Iași 1879.

terminând legea care explică *echilibrul dinamic* al vieții sufletești.

2. *Psichologia specială* se împarte la rândul său în atâtea părți, câte sunt și punctele de vedere din cari să pôte studia într'un mod special viața sufletescă.

Să deosibeșce o *psichologie celulară, animală, infantilă* (psichologia copilului), *etnică, patologică* etc.

Psichologia celulară a explică cum din celula inițială, ovulară se formează pe calea evolutivă miriadele de celule din cari se dezvoltă organele vieții vegetative și acelea ale vieții de relațiune.

Psichologia animală, studiează viața sufletescă plecând de la fenomenele psihice cele mai simple ce se observă la animalele cele mai inferioare pentru a vedea cum ele să combină, să complice la animalele din ce în ce mai superioare făcându-ne ast-fel să asistăm la formarea ființii intelectuale și morale.

Psichologia copilului, studiează dezvoltarea psihică a copilului de la nașterea sa, făcându-ne să ne dăm seama de formele cele mai simple ale vieții sufletești din cari derivă toate facultățile omului format; ea ne explică cum simțurile se pun în exercițiu și cum se dezvoltă năsuințele și să formeze caracterul.

Psichologia etnică ne face să cunoștem mersul de dezvoltare al popórelor civilisate contemporane din studiul obiceiurilor popórelor vechi, prehistorice și statice. Ea ne dă o idee specială de viața

popórelor făcându-ne cunoscut: ideile, credințele, sentimentele trecutului ce conțin în ele viitorul. Scopul acestei părți a psihologiei este de a ne cunoște pe noi observând pe alții.

Psichologia patologică ne explică viața pe calea disoluției, a degenerescenței, a nimicirii sale, arătându-ne ast-fel treptele prin cari a trecut spre a se desvolta. Ea ne face cunoscut experiențele făcute de natură și ne învață a le repeta și noi asupra animalelor pentru a ne da séma de fenomenele psihice, corespundătoare cu modificările operate în substanța nervoasă.

PSICOLOGIA GENERALĂ

PARTEA I.

Viéța sufletéscă elementară

Elementele primitive a vieții sufletești

Viéța sufletéscă este produsul unei asociații continue de *elemente*, cari tind a se coordona într'un mod sistematic. In orî-ce act sufletesc vom găsi în tot-d'a-una elemente cari se combină; în percepțiunea auđului aceste elemente sunt sensațiile auđului, în percepțiunea tactului aceste elemente sunt sensațiile tactile, în volițiunile nóstre în fine elementele sunt ideile, tendințele etc. ¹.

Ast-fel orî-ce fenomen psihic este format din elemente cari se combin în vederea unui scop, și depinde de activitatea de a sistematiza și combina elementele diverse ale vieții.

Ceea-ce caracteriséđă un fenomen psihic este

1. Paulhan, *Activité mentale*, 1889, Paris.

finalitatea; pentru ca un fapt psihic să aibă o valoare psihică trebuie să fie compus din elemente care pot să se coordoneze în vederea altor fenomene din ce în ce mai complexe¹. Aceste elemente se pot observa de îndată ce un fenomen tinde a deștepta altul cu care trebuie să se asocieze în vederea unui scop unic. Dacă de exemplu, elementul este senzația, ea va tinde a deștepta ideile sau nește acte particulare apropiate naturii individuale. Legea asocierii sistematice sau a echilibrului static ce se observă în univers nu poate să nu fie aplicabilă și la viața sufletească.

Această coordonare sistematică a elementelor psihice corespunde neapărat cu coordonarea mișcărilor nervoase, cu sistematisarea sistemelor parțiale ale organismului animal, precum și cu mediul exterior în care trăiește animalul. Vederea unui fel de bucate, de exemplu, unită cu tendința organică a stomacului și a sângelui determină o serie de fenomene care se resumă în actul de a mânca.

Este știut că orice mișcare exterioară care provoacă o mișcare internă corespunzătoare determină în animal o activitate sistematică. „Când copilul aude sunetele unui clopoțel, nervul acustic excitat determină în el diverse *acțiuni reflexe*: se observă mai întâiu că întorce capul spre partea de unde vine huetul mișcând mușchii cari cîrmuesc globul ochiului. Intêia mișcare este *actul atențiunii* urechii,

1. Veđi mai sus, Introducerea I, § 3.

a doua mişcare conduce la o *sensaţie optică*...“ în fine asociaţia *optico-acustică* a senzaţiilor repetată se resumă în actul *conştiinţii*. Copilul ajunge a recunoşce clopoţelul după aspectul şi sunetul său; 'i dă o numire corespunzătoare cu impresiunile făcute de el; 'l numeşte: „Zing-Zing“, dacă abia mişcările reflexe ale audului au început a influenţa mişcările limbii; 'l cere pe adevăratul său nume dacă poate să articuleze bine cuvântul întrebuit de către persoanele de cari este încunjiurat, pentru determinarea lui.

Dar dintre elementele multiple a fenomenelor psihice cari sunt cele mai primitive?

Dacă plecăm de la ceea ce este complex la ceea ce este mai puţin complex şi de la ceea ce este mai puţin complex la simplu vom ajunge neapărat, străbătând lanţul de succesiune al elementelor psihice, a afla *elementele cele mai primitive*.

Aceste elemente sunt: a) *excitaţia* venită din afară („lovirea“ sau „ciocnirea nervoasă“); b) *mişcarea reflexă* şi c) *sensaţia*, corespunzătoare, care combinându-se în diferite moduri după tendinţele activităţii mentale moştenite, se naşte lumea nemărginită a fenomenelor psihice.

Principiul fundamental care însufleteşte psihologia ştiinţifică este că orice fenomen psihic începe cu o excitaţie sensibilă şi se continuă prin o mişcare musculară succedată de o senzaţie. Acest principiu resumă în sine această lege însemnată, că excitaţia nervoasă este unicul tip al oricărui fenomen. După această lege orice fenomen psihic

nu este un început, dar un scop, nu este o cauză dar un rezultat, o urmare a combinațiilor sensațiilor.

Baza prin urmare a *vieții sufletești* sunt excitațiile nervoase produse de lucrurile de cari este încungiuat individul. Din aceste excitații derivă atât activitatea *sensorio-motrice*, cât și activitatea *ideo-motrice*, manifestată prin fenomene din ce în ce mai complexe cari să produc prin coordonări erarchice succesive.

Trebuie observat cu toate acestea că dacă excitația se găsește în capul lanțului de dezvoltare al fenomenilor vieții de relațiune, din acesta nu trebuie să conchidem că ea este singurul fapt explicativ al întregii vieți sufletești. După cum o să vedem mai departe, excitația singură nu poate explica varietatea și complicitatea fenomenilor psihice și cu atâta mai puțin persistența și unitatea de compunere a elementelor lor. Orice s'ar dice fenomenile psihice depind mai cu seamă de evoluția puterii sufletești, de caracterul individualității psihice, moștenit din trecut și modificat de împrejurările luptei, de mediul în care trăește individul, în fine de educație. Un fenomen psihic fiind un termen al evoluției progresive, se modifică și să combină nu numai de împrejurările momentului, dar și de puterea inherentă organismului.

CAP. I.

Iritabilitatea

1. Măsura simțirii și a mișcării în general —
Legea iritabilității.

Iritabilitatea reprezintă în afară *simțirea*, *mișcarea* și *spontaneitatea inconștientă a vieții*. Ea este în strînsă legătură cu primele manifestări psihice. Nu putem să ne închipuim o ființă iritabilă fără *mișcare* și *simțire*, pe de altă parte, nu putem înțelege simțirea și mișcarea fără iritabilitate. — Vieța este o succesiune de mișcări provocate de o succesiune de excitări, o urmare necesară a unei excitații anterioare. Este un lucru constatat că stimulenții exteriori produc mișcări interioare, corespunzătoare cu stările sistemului nervos și cu mediul în care trăește animalul.

Iritabilitatea este măsura simțirii și a mișcării în general. Cantitatea și calitatea sa măresce, modifică și nimicesce puterea nervoasă și psihică determinând diferitele tendințe de simțire și voință. Cantitatea este determinată de iritațiile externe, calitatea, de excitațiile interne sau subiective a elementelor sensibile, ori, a forței dobândită prin moștenire la venirea individului în lume.

Principiul fundamental în această materie este că ori ce stare a sufletului, conștientă sau inconștientă, se exprimă printr'o mișcare sau prin un

act, care depinde de aparatul psihic sau de relațiile anatomice ale organismului față cu lumea externă.

Legea generală a iritabilității poate să se exprime ast-fel:

Ori-ce mișcare exterioară care modifică starea actuală a mișcărilor moleculare, interioare anatomice este un stimulent al aparatului psihic.

Durata acestei mișcări interne modificată este condiționată de intensitatea forțelor externe; cu cât iritația este mai tare, cu atât mișcarea este mai puternică și mai îndelungată.

Acastă lege explică *echilibrul static și dinamic* al activității sufletesci.— Dacă iritațiile exterioare sunt egale în intensitate cu iritațiile interne, ființa sensibilă este în stare de *echilibru dinamic* și nu se nasc în ea de cât senzațiile dictate de iritațiile interne. Dacă iritațiile exterioare înving puterea de rezistență a individului, echilibrul dinamic fiind stricat se produc în individ diverse impresiuni până ce se stabilește *echilibru static*, adică până ce puterea internă este nevoită a se supune forțelor exterioare.

Ori-ce ființă viețuitoare intr'adevăr, mișcată de o forță exterioară, simte impresiuni noi pe cât timp ea poate reziste; când rezistența este cu totul nimicită, adică când ființa se supune solitațiunilor exterioare se pune în stare de echilibru static, până ce iritațiile exterioare să slăbesc pentru a se stabili din nou echilibrul dinamic normal al organismului pus în mișcare.

II. Mișcarea sistemului nervos în raport cu fenomenele psihice.

1. Rolul fie-cărei părți a sistemului nervos în mișcarea vieții.

Iritabilitatea fiind o proprietate a sistemului nervos de a răspunde excitațiilor exterioare prin o mișcare saŭ prin contractiunea mușchilor, este necesar de a cunoște până la ce punct fie-care parte a sistemului nervos contribuie la producerea ei.

Să scie, din fiziologie, că sistemul nervos cuprinde două mari părți : *sistemul nervos ganglionar saŭ simpatic* și *sistemul cerebro-spinal*.

Sistemul simpatic este destinat a pune în mișcare organele principale ale vieții vegetative : ânima, ficatul, plămâni etc.

Sistemul cerebro-spinal este destinat a primi impresiuni din afară și a pune în mișcare mușchii în conformitate cu aceste impresiuni simțite de centrele nervoase encefalice ale ființei în suflete.

Acastă din urmă parte a sistemului nervos, deosebită de partea cea d'ântăi, este cea mai complicată și este compusă : 1) din *encefal* și 2) din *măduva spiării*.

1. *Encefalul* se divide în trei organe : a) *măduva prelungită*; b) *creurul cel mic* și c) *creurul cel mare*.

a) *Măduva prelungită* este destinată a uni creurul cel mare cu măduva spinării și cuprinde urmă-

tóarele organe: α) bulbul rachidian; β) protuberanta anulară și γ) tuberculele quadrigemine.

Fig. 1. — Figura schematică a encefalului.

a) Măduva prelungită; — b) Creierul cel mic; — c) Creierul cel mare cu emisferele sale; — α) Bulbul rachidian; — β) Protuberanța anulară; — γ) Tuberculele quadrigemine.

b) Creierul cel mic este partea encefalului situată de asupra măduvii spinării în partea posterioară și inferioară a creierului celui mare; el este împărțit în două emisfere ca și creierul cel mare și este legat cu acesta din urmă prin două corđone numite pedunculile cerebelului.

c) Creierul cel mare se compune din două emisfere împărțite în trei părți numite loburi: *frontal*, *parietal*, *occipital*, *temporal*. Aceste loburi la rîndul lor sunt împărțite în circonvoluții dispuse după cum se vede în figura 2-a.

Notez că în partea internă a emisferelor se pot deosebi și alte circonvoluții speciale, precum și bulbul olfactiv și visual, cari comunică cu lobul frontal.

Tóate aceste părți ale creurului unite între ele printr'un fel de materie cleiósă se țin de mēduva

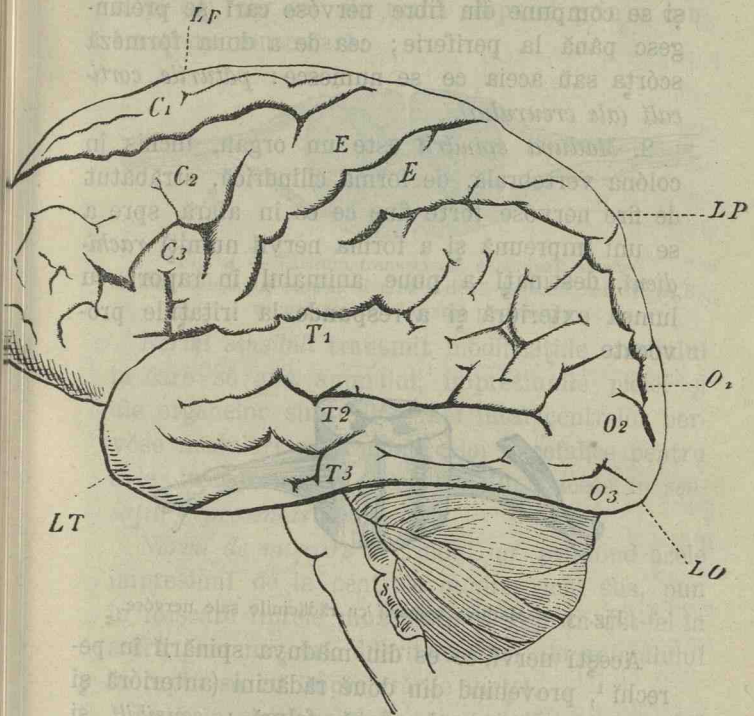

Fig. 2. (Ecker). — Figura arată partea externă a creurului celui mare.

E și E' Emisferele cerebrale; — LF Lobul frontal; — LP Lobul parietal; — LO Lobul occipital; — LT Lobul temporal; — C¹, C², C³ Circonvoluțiile frontale; — T¹, T², T³ Circonvoluțiile temporale; — O¹, O², O³ Circonvoluțiile occipitale.

prelungită prin nese cordóne numite peduncule (cerebrale).

tóarele organe: α) bulbul rachidian; β) protuberanta anulară și γ) tuberculele quadrigemine.

Fig. 1. — Figura schematică a encefalului.

a) Măduva prelungită; — b) Creierul cel mic; — c) Creierul cel mare cu emisferele sale; — α) Bulbul rachidian; — β) Protuberanța anulară; — γ) Tuberculele quadrigemine.

b) Creierul cel mic este partea encefalului situată de asupra măduvii spinării în partea posterioară și inferioară a creierului celui mare; el este împărțit în două emisfere ca și creierul cel mare și este legat cu acesta din urmă prin două corđone numite pedunculile cerebelului.

c) Creierul cel mare se compune din două emisfere împărțite în trei părți numite loburi: *frontal*, *parietal*, *occipital*, *temporal*. Aceste loburi la rîndul lor sunt împărțite în circonvoluții dispuse după cum se vede în figura 2-a.

Notez că în partea internă a emisferelor se pot deosebi și alte circonvoluții speciale, precum și bulbul olfactiv și visual, cari comunică cu lobul frontal.

Tóate aceste părți ale creurului unite între ele printr'un fel de materie cleiósă se țin de mēduva

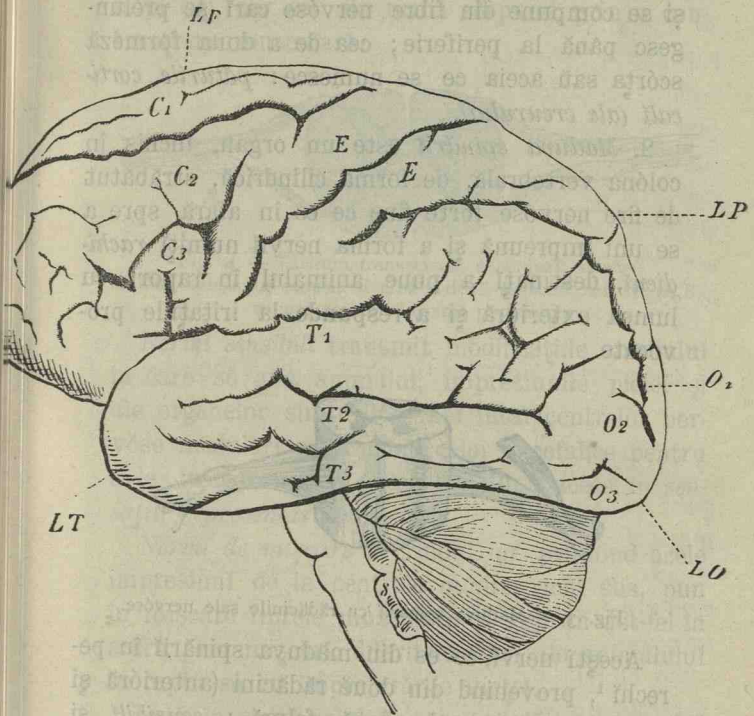

Fig. 2. (Ecker). — Figura arată partea externă a creurului celui mare.

E și E' Emisferele cerebrale; — LF Lobul frontal; — LP Lobul parietal; — LO Lobul occipital; — LT Lobul temporal; — C¹, C², C³ Circonvoluțiile frontale; — T¹, T², T³ Circonvoluțiile temporale; — O¹, O², O³ Circonvoluțiile occipitale.

prelungită prin nese cordóne numite peduncule (cerebrale).

Materia din care este compus creierul este albă și cenușie; cea d'ântăi este în cantitate mai mare și se compune din fibre nervoase cari se prelungesc până la periferie; cea de a doua formeză scórța saú aceia ce se numesce: *păturile corticale (ale creurului)*.

2. *Măduva spinării* este un organ, închis în colóna vertebrală, de formă cilindrică, străbătut de fibre nervoase foarte fine ce es în afară spre a se uni împreună și a forma nervii numiți *rachidieni*, destinați a pune animalul în raport cu lumea exterióră și a răspunde la iritațiile provocate.

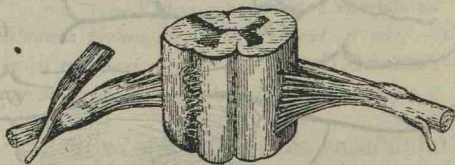

Fig. 3. — Măduva spinării cu rădăcinile sale nervoase.

Acești nervi, ce es din măduva spinării în perechi¹, provenind din două rădăcini (anterióră și posterióră) sunt de două feluri : *sensibili* și *motori*².

1. Sunt 32 părechí.

2. Experiența ce s'a făcut de Charles Bell și Magendi spre a proba că sunt două categorii de nervi a fost următórea : s'a tăiat nervii sensibili și s'a vęđut că animalul numai simte nimic, dar mișcă; s'a tăiat numai nervii de mișcare și s'a vęđut că mișcarea este desființată dar sensibilitatea persistă.

Cei d'antăi ca nesce cordóne nervóse comunică mișcarea din afară prin gangliónele cu cari sunt împlețiți, ear cei din urmă răspund prin o contractiune musculară.

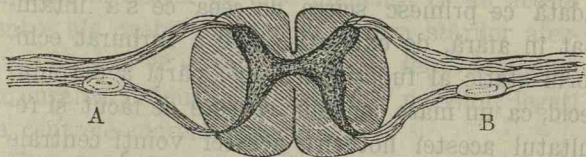

Fig. 4. — Tăiătura transversală a măduvii spinării arătând substanța cenușie și albă și două rădăcini nervóse (A,B), cu ganglionul rădăcinii posterioare.

Nervii sensibili transmit modificațiile mediului în care se află animalul, impresiunile pielei și ale organelor simțurilor mai întâi centrelor nervóse medulari și în urmă celor encefalice pentru a le transforma în *reflexe* și după aceea în *senzații, reprezentări* etc.

Nervii de mișcare la rîndul lor priimind acele impresiuni de la centrele numite mai sus, pun în mișcare fibrele musculare și exprim ast-fel în afară prin mișcări, diferitele stări ale animalului în lupta sa cu împrejurările vieței.

Eată în scurt rolul fie-cărei părți a sistemului nervos în mișcarea vieții. — Dintre aceste părți rolul cel mai important 'l are neapărat creierul și anume centrele sale nervóse cu celulele sale ganglionare, unite prin numeroase fibre.

Aceste centre priimind din afară tóte informațiile prin ajutorul cordónelor nervóse, asemănătoare cu firile telegrafice, decid de atitudinea ce

trebuie să ieie animalul, față cu împrejurările, dând ordin mușchilor prin cordónele nervilor motori de mișcarea ce trebuie să se facă. Asemenea centre par a constitui guvernul central al vieții; îndată ce primesc scirea de ceea ce s'a întâmplat în afară, de excitația care a turburat echilibrul static al funcționării unei părți a corpului decid, ca un mare consiliu, ce este de făcut și rezultatul acestei hotărîri, acestei voinți centrale este comunicat mușchilor cari contractă fibrele lor pentru a executa ordinul dat.

2. Centrele nervóse în raport cu fenomenele psihice.

Putem împărți centrele nervóse în trei categorii: 1. *Centrele nervóse primare* sau gangliónele marelui simpatic, destinat a pune în mișcare organele vieții vegetative; 2. *Centrele nervóse secundare*: *măduva spinării, bulbul rachidian, protuberanța anulară și creurul cel mic*, destinate a pune în mișcare organele vieții de relațiune; 3. *Centrele nervóse superioare*: *emisferele cerebrale*, cari elaborând tóte mișcările priimate de cele alte centre (*secundare*) le dă direcția voită.

1. *Centrele primare* sunt baza fenomenelor afective precum: *sensițiile de plăcere și de durere, de întristare și veselie*. Pentru a ne asigura despre acesta n'avem de cât a irita în mai multe locuri această parte a sistemului nervos, sau de a observa stările de bólă în cari marele simpatic

este afectat. Constipația, prezența vermilor în intestine pot modifica cu desăvârșire caracterul nostru și ocașiona chiar nebunia dacă creierul pacientului este impresionabil. Claud Bernard a explicat în destul de bine influența ce au aceste centre ale vieții vegetative asupra stărilor afective. Să știe că roșeța și palórea feței depind de turburarea produsă în funcțiunile nervilor, legați de centrele marelui simpatic.

Fără îndoială, marele simpatic este condițiunea principalelor fenomene afective. Stările regiunii epigastrice a marelui simpatic corespund în tot-d'a-una cu stările sufletești : de bucurie și întristare; excitația epigastrică sau precordială ne face să ne dóră capul și să fim indispuși.

2. *Centrele secundare*, sunt centrele speciale ale vieții de relațiune (numite *sensorio-motrice*). Fiecare din aceste centre 'și au rolul lor special.

a) *Măduva spinării*, este centrul motricității, al puterii, care face să se concentreze fibrele musculare ale vieții animale fără intervențiunea creierului și numai în urma excitațiilor transmise de nervii sensitivi. Acéstă putere de mișcare, care se transmite nervilor motori înainte de a se transmite creierului, este constatată prin mișcările ce esecută animalele decapitate ori de câte-ori li s'e excită nervii sensitivi. Aceste mișcări sunt nesce simple contractiuni convulsive, fără scop. Să observă însă că cu cât scoborim scara animală, cu atât mișcările determinate de centrele medulari par a fi mai inteligente, mai coordi-

nate în vederea unui scop. Ast-fel animalul aduce laba sa pe partea corpului pe care o irităm și mișcarea acestui membru continuă a urmări iritația pretutindeni unde se găsește.¹

b) *Bulbul rachidian* are funcțiuni mai inteligente de cât acelea ale măduvei spinării. El este în adevăr, centrul care coordonează mișcările provocate de excitațiile exterioare, ajunse până la el fără să fi putut pătrunde în emisferile cerebrale. Tîpătul, strănutatul, tusea, căscatul etc. sunt acțiuni ce se datoresc cu siguranță acestui centru.

c) *Protuberanța anulară* este un centru conductor de care depinde întreaga activitate organică; experiența a probat că orî-ce leziune făcută asupra acestui organ produce mișcări convulsive.

d) *Tuberculele quadrigemine*, de asemenea, constituie organul mișcărilor ochilor și prin urmare al percepțiunilor vederii (*Schiff*). Este constatat că cu cât acest centru este mai dezvoltat, cu atât vederea animalului este mai puternică. Eliminând într'adevăr acest centru din organism animalul numai este în stare a mai vedea.

d) *Creierul cel mic* este centrul destinat a coordona atât acțiunile musculare determinate de centrele inferioare lui, cât și acelea comandate de centrele superioare ale voinței noastre. Pentru a ne face o idee de rolul ce jocă acest centru în viața noastră n'avem de cât a-l elimina din organism și vom vedea de îndată că animalul, lipsit

1. Despinae. *Psychologie naturelle*. T. II.

de acest organ, deși 'și conservă încă sensibilitatea și deprinderea instinctelor sale numai este în stare a face ceea ce voiesce; perdând cu desăvârșire puterea de a se cîrmui, din cauza rumperei echilibrului funcțiunilor nervóse, animalul, este amețit mai mult de cât când ar avea protuberanța anulară lovită.

3. *Centrele superióre* sunt acelea localizate în creierul cel mare; ele sunt destinate a armonisa și regula tóte mișcările nervóse transmise lui de către cele alte centre, prin pedunculele sale și ale cerebelului. Aceste centre formate din celule ganglionare, unite prin numeroase fibre, servesc nu numai a păstra impresiile externe, dar încă a hotări atitudinea animalului față cu împrejurările vieții.

Principalele centre superióre sunt *emisferele cerebrale*, cari se consideră ca organe esențiale ale inteligenței și voinței, și se numesc *ideo-motrice* spre deosebire de centrele *sensorio-motrice*. Ele coprind o mulțime de alte centre speciale: de mișcare și simțire, după cum se vîd reprezentate în figura de mai jos (5).

Desvoltarea și formarea tuturor acestor centre a emisferelor cerebrale în uma experiențelor făcute de anomiști, histologi, fiziologi și medici corîspunde cu aceea a inteligenței și voinții individuale. Să pare că viața conscientă depinde de alcătuirea celulară a emisferelor cerebrale.¹ Ce

1. D. Ferrier, *Les localisations des maladies cérébrales*, 1878, Paris, trad. de l'anglais.

fel sunt formate păturile cenușii, corticale ale

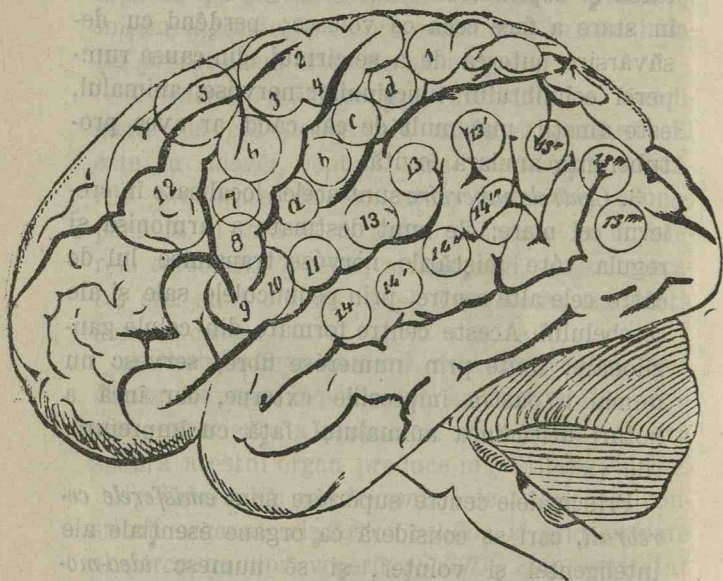

Figura 5. — (După Ferrier). Representă creierul omului cu emisferele și toate centrele speciale.

1. Centrul de mișcare al piciorului; — 2,3,4. Centrele pentru mișcările complexe ale brațelor și picioarelor; — 5. Centrul pentru întinderea înainte a brațului și a mâinii; — 6. Îndoirea mâinii și a brațului dinainte; — 7,8. Centrele ridicării și scăderii unghiului gurii; — 9,10. Mișcările buzelor și ale limbii; — 11. Micșorarea unghiului gurii; — 12. Mișcările laterale ale capului și ale ochilor împreună cu mișcarea pleupelor și dilatația pupilei; — 13,13',13'',13''',13'''. Centrele vederii; — 14,14',14'',14''',14'''. Centrele auzului și ale vorbirii.

creierului, ce fel sunt sensibile și energice ast-fel

este și mintea noastră, Regnul animal întreg, leziunile fizice și organice ale creierului sunt probele în favoarea influenței organismului asupra activității mentale.¹

Este constatat că animalul fără emisferele cerebrale deși poate continua de a trăi, trăește cași când n'ar trăi, fără personalitate, lipsit de unitatea așa de necesară pentru coordonarea armonică a tuturor mișcărilor animalului în lupta vieții. Este constatat de asemenea, că creierul cel mare dacă este atrofiat, rănit sau amortit, lipsesce pe om de conștiința personalității sale². Nebunia, idiotia, somnambulismul sunt manifestările degenerescenței substanței cenușie a păturilor corticale.

Creierul, fără îndoială, este centrul regulator al celor alte părți a sistemului nervos; — măduva separată de encefal face ca omul să nu execute de cât nesce mișcări convulsive, fără nici un scop. Dacă brósca decapitată se mișcă într'un mod inteligent fiind excitată, dacă găinile aș putut să trăiească mai multe luni fără creier, animalele superioare, și mai cu sémă omul, nu vor mai putea trăi după scóterea creierului din cauza influenței considerabile ce are asupra celor alte centre inferioare, necesarie pentru întretinerea vieții. Este cunoscut că, cu cât ne suim pe scara

1. Cruveilhier. *Traité d'anatomie pathologique* 5-me livraison. art. Idiotie. Paris.

2. Charcot. *Leçons sur les localisations dans les maladies du cerveau*, Paris 1876.

animalelor, cu atât creierul este mai voluminos și câștigă o influență mai mare asupra centrelor inferioare.

„Influența cerebrală asupra centrelor nervoase inferioare este așa de mare, la ore-carî persoane, în cât fie-care cugetare inspirată de sentimente se reflectă în fisionomia lor *fără să știe*. Mișcările numite instinctive ce executăm fără voința noastră saŭ pentru a menține echilibrul corpului, saŭ pentru a-l restabili când suntem în momentul de a-l perde, saŭ pentru a evita un pericol, atestază influența creierului asupra cerebelului și a măduvei.

Acastă activitate cerebrală se măresce cu cât se măresce temperatura capului. Experiențele făcute de Broca, Amidon și mai cu sémă de către M. Schiff¹, Mosso² și Cl. Bernard³ aŭ probat că există un raport constant între intensitatea proprietăților nervoase și aceea a circulațiunei. Este știut că cu cât se nutrește creierul mai mult și se eliminază din substanța nervoasă materiile netrebuitoare, cu atât creierul este mai activ.

D-l dr. Mosso preocupat de teoria balanții dintre circulația periferică și cea cerebrală prin ajutorul unui aparat (fig. 6) a constatat, că sub influența operațiilor psihice sângele se transportă

1. *Archives de physiologie*. V. Masson.

2. *Bull. Soc. Biolog.* 1886.

3. *Leçons de physiologie et la pathologie du système nerveux*. T. II, p. 11.

într'o cantitate mai mare la creier. Proba ce a dobândit despre acesta a fost că cu cât creierul lucră, cu atât volumul celor alte membre se micșorează.

Eată experiența ce a făcut cu alăturatul aparat: a pus mâna (cu ante-brățul) în acest aparat de sticlă, care fiind umplut cu apă și comunicând cu un flacon gol prin un tub mic a putut observa micșorarea sa și mărirea volumului mâinii după suirea sa și coborîrea lichidului în tub (*épreuve*). Ținând mâna în acest aparat pe când se ocupa sa și gîndea la chestiuni științifice a observat că volumul brațului se micșorează în proporție cu coborîrea apei în epruvetă.

Fig. 6. — Experiența D-rului Mosso.

Nu știu până la ce punct această experiență ar dovedi schimbarea balanței circulațiunii. Ceea ce știu însă într'un mod sigur este că emisferile cerebrale nu pot avea un rol preponderent în mișcarea vieții de cât numai când funcționează

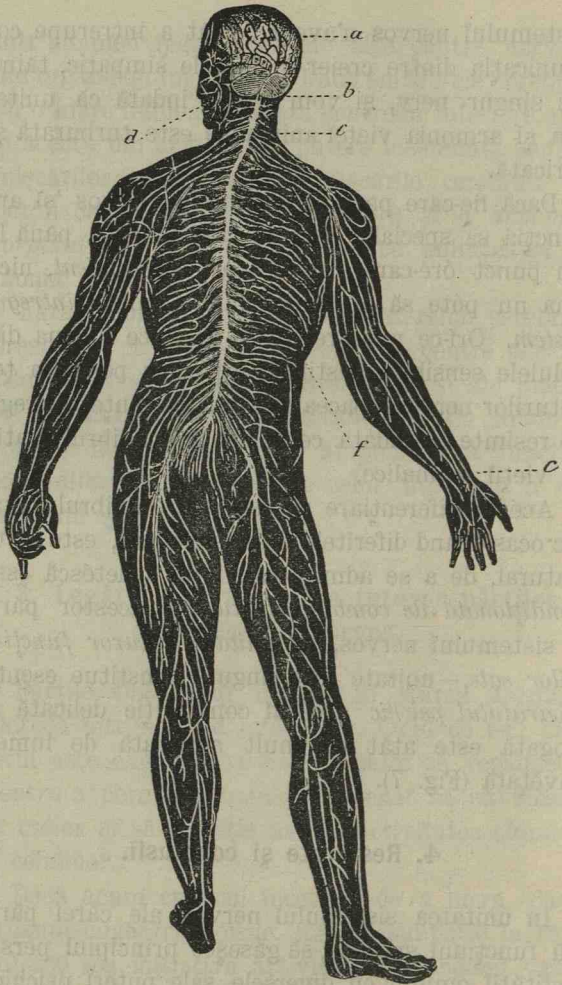

Fig. 7. — Sistemul nervos al omului (după Haeckel).

Figura arată cum fibrele nervoase es din creier și din măduva

spinării spre a se răspândi în toate părțile corpului. — a) creierul cel mare; — b) creierul cel mic; — c) măduva spinării; — d) nervii faciali; — e) nervii periferici; — f) nervii rachidieni.

mai pe studiul fiziologiei măduvei spinării făcut de Pflüger, Lewes, Maudsley etc, este tot atât de nenorocită credința că fenomenele psihice sunt o funcțiune exclusivă a creierului. Acest organ, deși este condensatorul general al tuturor energiei elementelor anatomice, nu poate să reprezinte întreaga viață sufletească. Totul fiind unit în natură, este evident că funcțiunile creierului sunt în strînsă legătură cu funcțiunile centrelor nervoase ale simțurilor, ale măduvei spinării și ale marelui simpatic. Fie-care parte a sistemului nervos are rolul său special în formarea evolutivă a vieții sufletești și sufletul omului nu poate fi condiționat, de cutare, sau cutare parte a corpului, dar de *unitatea* tuturor părților sale, în fine de echilibrul tuturor celulelor din care se compune. A începe studiul fenomenilor psihice numai în raport cu funcțiunile creierului ar fi a compromite psihologia.

Fenomenile psihice nu sunt nici localizate, nici condiționate numai de emisferile cerebrale. Acestea sunt ipoteze care trebuiesc părăsite. După cum o să vedem mai bine înaintând studiul nostru, fenomenele psihice depind de puterea latentă sufletească, răspîdită în toate părțile substanței nervoase și corespund cu dispozițiile individuale specifice mostenite, precum și cu modificările ce se operează în decursul timpului.

Experiența a probat că orî de câte-orî echilibrul dintre creier și cele alte părți ale sistemului nervos este stricat, individul pierde conștiința actelor sale și devine ca un automat. În starea de somnambulism patologic într'adevăr, putem observa că omul execută funcțiunile cele mai delicate ale vieții de relațiune *fără să scie*: scrie scrisori, cântă, mănâncă, bea, fumază, se îmbracă, se desbracă la orele obicnuite, *dar nu știe nimic!*¹ Și această ignoranță provine numai din cauză că creierul funcționează într'un mod independent de cele alte părți ale sistemului nervos. În această stare de dezechilibrare și pe cât timp se menține, bolnavul nu simte nimic: putem să-l înțepăm cu ace, să-'i înfigem o sabie în carne, nu manifestă simțirea sa de cât prin contracțiuni musculare inconsciente.

III. Formele iritabilității.

Iritabilitatea ascunde în sine formele primitive ale vieții sufletești, din a căror combinare nasc cele alte manifestări din ce în ce mai complexe.

Aceste forme sunt : a) *reflexele* cu *instinctele* și b) *sensițiile*.

*Reflexele*², sunt niște contracțiuni musculare

1. Dr. Mesnet. *De l'automatisme de la mémoire et du souvenir dans le somnambulisme pathologique.* (union médicale, 1874, No. 87 et suivants).

2. Observate pentru întâiași-dată de Descartes în studiul său de *l'Homme*, numite astfel (pentru întâiași-dată) de Hartley, în 1748, descrise într'un mod mai precis de Prochaska în 1784, în fine hotărîte în 1840 de către Marschall Hall și constatate pe calea experimentală de către Dugès.

cară pleacă să se oprească de la nervii periferici pentru a se opri în centrele nervoase ale măduvei spinării sau de la emisferile cerebrale și anume de la pătura corticală (*regiunea parieto-frontală*) pentru a trece prin măduva prelungită și a se opri în centrele măduvei spinării.

Instinctele se manifestă de asemenea prin mișcări involontare determinate de întregul sistem nervos, sau de natura organismului și de mișcările exterioare înmagazinate în el.

Sensițiile în fine reprezintă unitatea sau sinteza reflexelor, condiția indispensabilă a tuturor reacțiilor conștiente.

Totă aceste forme ale iritabilității depind de raportul dintre sistemul nervilor de simțire și de mișcare. Nervii de simțire periferici conțin în ei motivele exterioare ale iritabilității, nervii encefalici, motivele interne, determinate atât de modificările substanței nervoase cenușii a creierului cât și de acelea a întregului organism.

CAP. II.

Despre reflexe

I. Caracteristica reflexelor în general.

Reflexele sunt fenomenile cele mai simple, cele mai primitive din care derivă prin evoluție și diferențiere fenomenele psihice cele mai complexe.

Aceste fenomene deși simple, în realitate sunt complexe. Ele presupun : a) un stimulent extern; b) o iritație a nervilor sensitivi periferici, din care derivă diferitele senzații; c) o mișcare a centrelor nervoase medulare și câte-odată a celor encefalice; în fine d) o mișcare a nervilor motori, — expresiunea asocierii acestor elemente diverse.

Reflexele se produc fără voia noastră, de orice asocierea diferitelor elemente din care se compun nu depinde de noi, dar de *cantitatea și calitatea* energiei stimulenților exteriori, cari în contact cu nervii periferici mișcă centrele nervoase ale măduvei spinării, destinate a mișca la rîndul lor nervii motori. De îndată ce nervul periferic este iritat actele reflexe se produc fără voia noastră prin mișcarea automatică a măduvei spinării care pune în mișcare nervii motori, de îndată, sau după reacțiunea centrelor encefalice.

Este constatat că ceea ce se petrece în afară se unește cu stările nervoase ale organismului pentru a determina diferitele mișcări făcute în scopul conservării și dezvoltării animalului. Sgomotul din afară, sau undele sonore ale aerului mișcă fibrele deja în mișcare ale urechii, căldura din afară se uneste prin undele nervoase cu căldura proprie a animalului, în fine undele luminoase transmise retiniei dau aci peste o mișcare fizică și permanentă cauzată de circulația sîngelui ¹.

1. Delboeuf. *Éléments de psycho-physique générale et spéciale* p. 34. Paris 1883.

Varietatea acestor fenomene depinde neapărat de aparatul psihic în care totul se *reflectă* și se combină pentru a produce cu timpul și alte fenomene mai complexe. — Reflexele într'adevăr coincid cu curențele sau cu undulațiile nervoase transmise de lumea din afară. Există curențe nervoase care plécă de la periferie la centru și curențe, care plécă de la centru la periferie. — Acelea care plécă de la periferie se opresc în centrele măduvei spinării sau continuu calea lor până la creier; acelea care plécă de la creier se opresc în măduva spinării și se manifestă în afară prin mișcări asemănătoare cu cele voluntari.

Pentru a ne face o idee de chipul cum funcționează aparatul psihic să luăm un exemplu. Să ne închipuim o casă mare cu două rînduri avînd la intrare un clopot, al cărui sunet nu străbate destul de bine până la apartamentul de sus ocupat de stăpîn. Dacă acum cine-va vine și trage de afară clopotul instalat jos (la intrare), servitorul auzind sunetul răspunde la această acțiune, trăgînd zăvorul din ântru și deschide astfel ușa fără ca stăpînul casei să știe. Acastă serie de acțiuni represintă aceea ce numim *mișcări reflexe*. Sfóra din afară a clopotului este un nerv sensibil, servitorul un centru nervos al măduvei spinării, zăvorul, care se deschide un nerv motor și în sfârșit, stăpînul casei, care dórme, sau care este ocupat în casa sa cu diferite afaceri fără a da atențiune clopotului, care sună de nenumărate

oří pentru serviciul interior al casii, este reprezentat prin centrele nervóse ale creierului¹.

Acest exemplu ne face sǎ vedem cǎ mişcările din afarǎ sǎ reflectǎ în sistemul nervos în modul urmǎtor : sgomotul din afarǎ mişcând partea perifericǎ a sistemului nervos sǎ transmite centrelor nervóse a mǎduvií spinǎrii, carí, la ríndul lor, une-orí isbutesc a-l trimite centrelor nervóse encefalice, destinate a da tonul mişcǎrii comunicate, alte-orí le transmit de a dreptul nervilor de locomoţiune ce pun în mişcare muşchií. Dacă excitaţia nervóasă se transmite de nervii perifericí numai centrelor nervóse medularí, mişcarea sǎ exprimǎ de organele de locomoţiune în conformitate cu cantitatea energiei excitaţiunii exterióre; dacǎ acéstǎ excitaţie ajunge pǎnǎ la centrele nervóse encefalice, ea sǎ modificǎ depe aprecierea ce aceste centre pot face de calitǎţile excitǎrii.

Felul prin urmare al reflexelor depinde de rezultatul luptei pornite între cele douǎ curenţe ascendente şi descendente. Reflexele nu exprim de cǎt acest antagonism dintre excitaţiunile transmise de centrele mǎduvei spinǎrii şi acele transmise de centrele encefalului, — antagonism, care sǎ hotǎrǎscesc mai cu sémǎ de felul de organizare şi de individualitate psihicǎ.

1. Acest exemplu l'am împrumutat din studiul D-luí Doctor Mosso asupra friceí şi l'am formulat cu óre-carí modificǎri.

II. Divisiunea reflexelor

Distingem patru feluri de reflexe, 1. *Reflexe simple*; 2. *Reflexe complexe sau cerebrale*; 3. *Reflexe psihice*; 4. *Reflexe spontanee de individualitate psihică*.

1. *Reflexele simple* sunt acelea cari sunt determinate de o excitație nervoasă transmisă centrelor nervoase ale măduvei spinării și cari depind numai de *cantitatea* energiei excitațiunii nervilor periferici. Ast-fel orî și ce mișcare care se face în raport cu intensitatea excitațiunii este o mișcare reflexă simplă.

2. *Reflexele complexe sau cerebrale* sunt acelea cari sunt determinate de excitațiile transmise centrelor nervoase encefalice și cari depind atât de *cantitatea* cât și de *felul* sau *calitatea* *stimulenților exteriori*. Aceste din urmă reflexe presupun neapărat o elaborație intelectuală mai mult sau mai puțin rudimentară deșteptată prin mișcarea unor centre nervoase mai perfecte. Ast-fel orî-ce mișcare modificată de centrele nervoase ale creierului prin aprecierea vagă ce ele fac de calitatea stimulenților exteriori este un act cu caracter psihic din care are se derive cele alte fenomene mai complexe ale vieții sufletesci. — Când batem un copil și începe a plânge, acest plâns este reflex, dar un ast-fel de fenomen devine un reflex psihic când în loc de a-l bate 'l amenințăm numai fără a-l atinge. Un asemenea plâns causat prin amenințare este de sigur tot un re-

flex, dar presupunând cunoștința de bătae, devine un reflex psihic. Tot asemenea putem caracteriza și plânsul copilului care plânge pentru că vede pe altul plângând; dacă n'ar fi de loc inteligent n'ar plânge.

Ast-fel, în reflexele simple excitațiile nu provoacă nici-o *cunoștință* de calitatea stimulenților, pe când în reflexele psihice excitațiile primitive ajung a destepa centrele nervoase encefalice provocând diferite cunoștințe relative la stimulenții exteriori, — cunoștințe cari se dezvoltă prin asocierea senzațiilor păstrate din experiențele anterioare. Acel'a care fuge vedând un șarpe, nu fuge din cauza excitațiunii luminii ochiului, dar din cauza unei elaborări intelectuale ocazionate care a provocat frica. Altă mișcare face cineva când este mușcat fără veste și alta când se așteptă să fie mușcat ¹.

3. *Reflexele psihice* sunt acelea cari nu sunt determinate numai de mișcarea unor anumite centre nervoase, dar de felul organismului întreg de legătura sa și coordinarea tuturor părților sistemului nervos. Câinele de stână, care vede pentru prima oară lupul și fuge de el, nu fuge de cât din cauza unei emoțiuni moștenită dictată de

1. Deosebirea dintre mișcările centrelor măduvii spinării și aceea a centrelor emisferelor cerebrale, a fost făcută pentru prima oară într'un mod clar de către D-l Ch. Richet în *Psychologie générale* și în studiile sale asupra reflexelor publicate în *Revue philosophique*, dar n'a deosebit aceste două feluri de reflexe de acelea cari se datoresc organizării și individualisării psihice.

natura organismului său. Acest animal ca oricare altul, trebuie să facă mișcările necesarii pentru conservarea sa în conformitate cu organismul său eșit din lupta vieții, potrivit cu deprinderile repetate în decursul veacurilor și ocazionale de óre-cară excitări periferice.

Dacă într'adevăr o specie de animal în urma unei excitări nervóse s'a deprins a face óre-cară mișcări în scopul conservării și desvoltării sale, el va continua a repeta acele-ași mișcări până când prin selecțiunea naturală o modificare óre-care se va face în țesăturile nervóse ale organizației sale.

4. *Reflexele spontanee de individualitate psihică*, sunt acele mișcări cară provin de la caracterul nostru format prin educație. Ast-fel sunt, de exemplu, tóte acele mișcări ce le facem prin obiceiú, și cară odiniórá le făceam cu scirea nóstră, cu multă atențiune din partea nóstră, sau cară, în urmă prin repetări, prin exerciții, le facem fără participarea nóstră, fără nici o silință din partea nóstră.

1. Reflexele simple.

1. Faptele ce le caracteriséză. — 2. Mersul și origina lor. —

3. Intensitatea lor.

1. *Reflexele simple sunt nesce mișcări involontare produse de excitațiile nervilor sensitivi periferici.* — Aceste fenomene se pot observa nu numai la animalele cară pot trăi cât-va timp și in

urma tăerii capului, dar și la om în stare de copilărie, de somn, de beție precum și în stare adultă normală și în diferitele împrejurări neașteptate ale vieții. Tipetul copilului, mișcarea piciorului în somn în urma gâdilirii, strănutatul produs prin gâdilirea narinelor, clipirea ochiului produsă prin excitația nervului care contractează pleopele etc. sînt atâtea acte reflexe de cari oricine poate să-și dea seama.

Aceste mișcări se caracterisază prin următoarele fapte: *a)* sunt involontarii; *b)* sunt produse într'un mod simultaneu, imediat după excitarea periferică a nervilor sensitivi fără intervenția creierului și a conștiinței.

Reflexele simple dar, corespund cu mișcările centrelor de simțire și a măduvii spinării, făcute fără controlul emisferelor cerebrale. Ele rezultă din excitațiile nervoase, cari nu s'aun transmis până la celulele așa numite conștiente ale creierului, dar cari aun rămas în centrele nervoase inferioare provocând o reacțiune motrice imediată.

2. Pentru a ne da mai bine seama de aceste fenomene n'avem de cāt a repeta experiența lui Pflüger cu brósca. Dacă tăiand capul unei brósce, vërsãm acid acetic peste una din labele sale, de îndată cea altă labă se pune în mișcare și începe a freca partea iritată; dacã acum, amputãm piciorul rãnit și vërsãm acid acetic și peste piciorul neiritat, de îndată vedem cã piciorul amputat, la rëndul sãu, se silesce a da ajutor reciproc celui alt. Dupã câte-va minute de agitare, cași când

acastă ființă fără creier caută un nou mijloc pentru a ajunge la scopul său, excitația motrice urmază o altă direcțiune determinând apropierea celui alt până ce piciorul reușește a freca regiunea iritată ¹.

Următoarea figură schematică va lămuri și mai bine automatismul acestei mișcări nervoase.

Fie un nerv excitat din afară! Iritația periferică se va transmite la centrul nervos C, cel mai

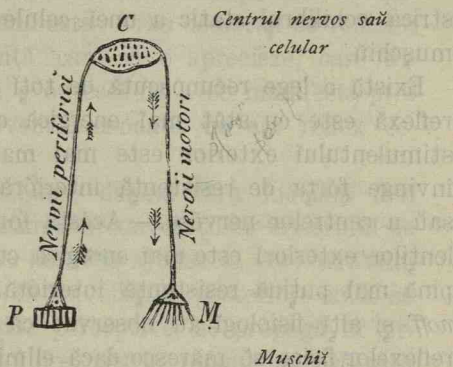

Fig. 8. — Mersul excitației și origina mișcării reflexe.

apropiat, care, la rândul său 'l va transmite nervului motor și va pune imediat în mișcare mușchiul respectiv (M).

Ast-fei orî-ce act reflex fizic presupune funcționarea a patru organe :

a) Nervul de simțire periferic care transmite iritația exterioră la centrele nervoase ale măduvii spinării.

1. Vezi asemenea dezvoltările acestei experiențe în *Charlton Bastian. Le cerveau et la pensée, t. I, p. 127.*

b) Un centru nervos care transmite iritația la nervul motor;

c) Un nerv motor care transmite iritația la mușchi;

d) Un mușchiu care se contractă.

3. *Intensitatea* acestor reflexe depinde de cantitatea excitațiilor sau de forța stimulenților exteriori, în stare de a învinge forța de rezistență a centrelor măduvii spinării, sau în stare de a strica echilibrul static a unei celule sau a unui mușchiu.

Există o lege recunoscută de toți că mișcarea reflexă este cu atât mai energică cu cât forța stimulentului exterior este mai mare pentru a învinge forța de rezistență interioară a celulelor sau a centrelor nervoase. — Acastă forță a stimulenților exteriori este mai energică cu cât întâmpină mai puțină rezistență interioară. D-l *Setchenoff* și alți fiziologi au observat că intensitatea reflexelor fizice se mărește dacă eliminăm din organism emisferile cerebrale, — de asemenea s'a observat că centrele emisterelor excitate peste măsură prin electricitate sau magnetism neutralizează cu desevîrșire puterea de rezistență (*de inhibiție*) a centrelor medulare. Dacă, de exemplu, o intensitate de excitație, egală cu 2, nu produce nici un efect asupra unui animal, această intensitate va produce mișcări de o egală putere dacă am elimina din organism creierul.

2. Reflexele complexe, cerebrali.

1. Caracteristica acestor reflexe. — 2. Mersul și împărțirea lor.

1. Reflexele complexe, cași cele simple, sunt involuntari și se produc în urma unei iritații periferice, dar se deosebesc de reflexele simple fiindcă iritația exterioară, nu jăcă un rol însemnat în producerea lor. — Iritația exterioară într'adevăr, din punctul de vedere al cantității sale, nu însemnă nimic când este vorba de astfel de reflexe; fără o inteligență care să o aprecieze, care s'o modifice sau să o oprască de a se manifesta prin acte nu va deveni niciodată un act reflex cerebral.

Reflexele complexe depind fără îndoială mai mult de mecanismul circonvoluțiilor creierului de cât de curențele nervóse ajunse la ele; activitatea excitată în circonvoluțiile posterioare unde se păstreza senzațiile perceptive, se propagă în circonvoluțiile anterioare, cari la rëndul lor păstrează senzațiile musculare, și aci, printr'o procedare misterioasă numită *ideo-motrice* se determină reflexele psihice.

Ast-fel orice reflex simplu devine complex când presupune o elaborație mentală conscientă sau nu, când centrele nervóse encefalice încep a se desvolta pentru a favorisa acea infinitate de fenomene din cari se compune viața sufletescă conscientă.

2. Punctul de plecare al acestor reflexe sunt mișcările centrelor encefalice cari se propagă prin

ondulații descendente celor alte părți a sistemului nervos până la extremitățile lor. — Mecanismul acestei propagări, a planului deja executat de creier consistă și'n reproducerea, de cele alte membre, a mișcărilor encefalice. Acéastă reproducere depinde neapărat de energia centrelor superioare cari legate cu cele alte centre inferioare pun tot organismul în mișcare. Este destul ca o mișcare internă să se fi propagat odată străbătând cele alte centre inferioare și să se va repeta în tot d'a-una, pentru a forma ceea ce numim instinct, și obiceiū individual dobîndit și moștenit.

Aceste reflexe par a fi până la un óre-care punct localisate în óre-cari părți a creierului. Broca, Ferrier, și alții au determinat părțile scórtii cerebrale cari determină mișcările piciórelor, a brațelor, a mânilor, în fine a fie-cărui deget ¹.

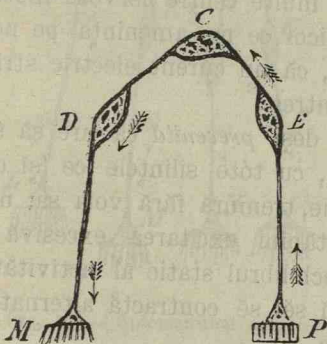
Există într'adevăr atâtea feluri de reflexe cerebrale câte sunt și centrele de locomoțiune cari determină curentele descendente : *sensorio-motrice* și *ideo-motrice*.

Putem deosebi trei feluri de reflexe cerebrale :
 1. *reflexe senserio-motrice de adaptațiune* din cari derivă tóte senzațiile perceptive; 2 *reflexe sensorio-motrice de emoțiune* și anume : *reflexe de iubire, durere, și mânie*, din cari derivă tóte sentimentele și pasiunile nóstre; 3 *reflexele ideo-motrice* saū de ideație inconscientă, din cari derivă ideile, imaginile etc.

1. Vezi mai sus p. 43. Centrele superioare și fig. 5-a.

1. *Reflexele sensorio-motrice de adaptațiune* sunt mișcările speciale involontari, imprimate organelor simțurilor de către centrele nervoase (speciale) ale creierului. Ele sunt reprezentate de toate mișcările corpului de cari este însoțită atențiunea intelectuală spontaneiă ¹. Când, de es., copilul aude un sunet nervul acustic excitat determină diverse acțiuni reflexe : întorce capul despre partea din cotro vine sunetul și mișcă mușchiul ochiului pentru a aprecia sunetul în privința distanței și a direcțiunei mișcării sale.

Următorea schemă explică mersul acestui fel de reflex.

Excitațiunea sensibilă *P* se propagă la centrul nervos *E* care o transmite centrului nervos encefalic *C* spre elaborare. Acest centru *C*, modificând cantitatea iritației, după calitatea sa și în conformitate cu pu-

Fig. 9. — Mersul excitării reflexului sensorio-motrice de adoptare. terea sa de inhibiție, determinată de diferite alte impresiuni relative păstrate, o transmite centrului motor *D* care pune mușchiul *M* în mișcare.

1. *Vezi mai departe : Despre atențiunea spontaneiă.*

2. *Reflexele sensorio-motrice de emoție* sînt mult mai complexe de cît cele de adaptare; ele se manifestă prin mișcări numeroase cari nu sînt expresiunea contractării unui singur mușchiu, dar a mai multor'a. Aceste reflexe sînt condiționate de stările noastre afective corăspundătoare cu împrejurările în cari se găsește individul în lupta sa pentru existență. Cu cît mișcarea din afară ne emoționează mai mult, cu atît reflexele sînt mai complicate exprimînd contractiunea mai multor mușchi. Mișcările, de ex., ce facem cînd suntem coprinși de frică, cînd ne tremură corpul întreg și ni se strînge înima, nu pot să nu puie în mișcare mai multe centre nervoase motorii. Față cu un pericol ce ne amenință pe noi sau pe alții, se pare, că un curent electric străbate corpul nostru întreg.

O femeie nervoasă deși *prevenită* că are să se descarce un revolver, cu tóte silințele ce 'și dă ea ca să nu se sperie, tremură fără voia sa; nefiind în stare de a stăpîni excitarea excesivă a centrelor nervoase, echilibrul static al activității fiind stricat, mușchiul se contractă alternativ de o parte și de alta.

Acele-ași mișcări póte face și o persoană mai puțin impresionabilă, care în multe împrejurări este în stare a'și stăpîni nervii. Orî-cât de tari am fi într'adevăr, n'am putea evita mișcările reflexe vedînd pe cine-va cădînd de la o înălțime considerabilă; față cu un accident neașteptat vom

avea fără voia noastră o bătaie de inimă gîndind la pericolul în care se găsește pacientul.

Următoarea figură ne arată automatismul reflexelor complicate sensorio-motrice ¹.

Să ne închipuim că nervul sensibil *AB* este mișcat de ceea ce s'a întîmplat în afară! Acastă mișcare se transmite centrului *B*, care la rîndul său o transmite centrului superior *C* și acest'a,

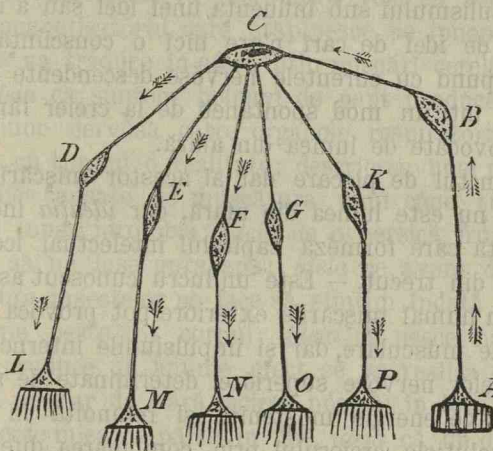

Fig. 10. — Automatismul mișcărilor sensorio-motrice.

producînd o *emoțiune*, o vibrație specială mai energetică de cât cea transmisă de nervul *AB*, pune în mișcare de odată centrele: *D*, *E*, *F*, *G*, *K* și prin urmare și mușchii: *L*, *M*, *N*, *O*, *P*.

Aceste mișcări a centrelor de locomoțiune provin de la descărcarea energiei disponibile pro-

1. Numite de *D-l Ch. Richet*: *reflexe psihice de emoțiune*.

dusă din cauza excitațiilor periferice. Să scie că excitațiile sensitive măresc în ore-cari împrejurări puterea nervoasă care se cheltuește în afară prin mișcări reflexe.

3. *Reflexele ideo-motrice*¹ sunt neșce mișcări involontare determinate de ideile noastre moștenite sau capitalisate în decursul vieții. — Ele se fac într'un mod automatic cași acțiunile somnambulismului sub influența unei idei sau a unei serii de idei de cari n'are nici o conștiință și corăspund cu curențele nervoase descendente cari plécă într'un mod spontană de la creier fără a fi provocate de lumea din afară.

Punctul de plecare dar al acestor mișcări reflexe nu este lumea din afară, dar *ideația* inconscientă care forméză capitalul intelectual iconomisit din trecut. — Este un lucru cunoscut astăzi că nu numai mișcările exteriore pot provoca mișcările musculare, dar și impulsunile interne ale centrelor nervoase superiore, determinate de acea forță de energie moștenită și reinnoită în circumvoluțiile creierului prin combinarea diferitelor sensații.

Există în diferite pături corticale o mulțime de celule nervoase legate între ele prin fibre de tot felul și apte a transmite în miș de chipuri vibrațiile interne; prin acéstă asociație antecedentă, o idee evócă alta și fără șcirea noastră se

1. D-l Ch. Richet, le confundă cu reflexele numite de D-sa reflexe psihice de adaptațiune, sau după cum le numim noi, cu reflexele sensorio-motrice.

produc în afară acțiunii *ideo-motrice* sau acțiunii corăspundătoare cu mișcările creierului¹. O persoană civilisată, moștenind óre-cară dispoziții mentale, óre-cară structuri cerebrale, gata a se pune în mișcare, dominată de o idee care s-a înrădăcinat și mai bine în mintea sa prin educație din cea mai fragedă copilărie, nu va putea nici-odată să o oprăscă de a se realiza; creșând în realizarea fatală, *ideia*, va lucra fără voia sa asupra-ă ca magnetisatorul care stăpinesce pe ipnoptisat, și se va traduce în afară prin mișcări cerelative.

Ideia că suntem bolnavi de pept producând o tensiune nervosă către organele respiratorii devine cu timpul o realitate; descrierea unei morți oribile cauzate de mușcătura unui căne turbat pôte causa idrofobia; *ideia* de o persică frumósă face să ne lase gura apă; *ideia* ce avem de pișcătura insectelor ne face să simțim îndată mănăcărime peste tot corpul; *ideia* că nesce hapuri vor produce un anume efect se va realiza chiar dacă ni s'ar da (fără scirea nóstră) în locul lor, altele de miez de pâne; în fine, *ideia* că un defect al corpului are să fie vindecat în urma unei operații va favorisa de multe-óri vindecarea bolnavului, chiar daca operația s'ar simula numai! Un medic, de exemplu, spunând unui bolnav, care are limba paralisată, că a inventat un instrument de oparație pentru a'l face să vorbăscă, pôte reuși de multe-óri, introducându-ă în gură un termome-

1. *Vezi mai departe : Partea II. Reproducerea reprezentărilor. Ideatiunea.*

tru său alt-ceva, să facă a se pune în mișcare limba spre a articula cuvinte; bolnavul, nevădând ce i se introduce în gură, închipuindu-și că este instrumentul în care nădăjduiesce, se va sili plin de bucurie a arăta că poate să miște limba cu înlesnire ¹.

Dar, pentru a ne convinge mai bine de chipul cum lucră ideia asupra organelor motore, nimicind cu totul voința noastră, pentru a ne da în fine séma de *cerebrația inconscientă* ² n'avem de cât a considera pe om în stările sale anormale: de *nevropatie*, de *extas*, de *catalepsie*, de *somnambulism* și *ipnoptism*.

In starea de nevropatie, individul, fiind mai sensibil față cu *ideile*, poate, de îndată ce ideia îi vine în minte său este provocat de mișcări corespunzătoare, ce se fac înaintea lui, să o traducă în acte. Acest fenomen numit de D-l Ch. Féré *inducție psico-motrice* este ilustrat de D-l Ch. Richet prin un exemplu. Dacă înaintea unui nevropat facem cu mâna neșce mișcări, care-l interesază, după câte-va minute va declara că simte acele-ași mișcări repetându-se în mâna sa, și într'adevăr mâna sa imobilă începe fără voie a executa aceleași mișcări.

Următoarea figură arată cum contracțiunile ner-

1. *In practica medicală s'a întrebuințat acest mijloc de vindecare și une-orî a fost foarte fericit.*

2. *Despre care ne vorbesc D-l Ribot în scrierea sa: Hérité psychologique.*

vóse ale mânei se înmulțesc cu cât ideia de mișcare devine mai consistentă.

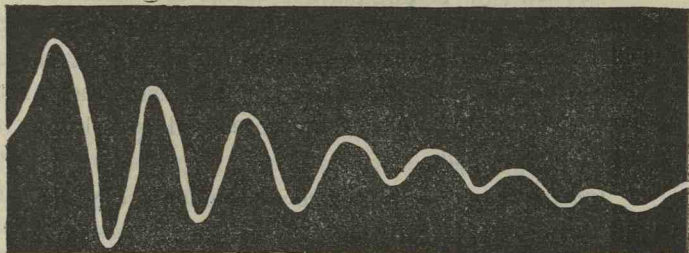

Fig. 11. — Conracțiunile nervóse ale mâniî mergând de la stânga la drepta.

In stare de extas mistic, individul pătruns de ideia că personalitatea sa se absórbe în ființa divină închide ochiî fără să voiéscă a-î închide, — și dacă 'î ține deșchiși nu vede mai nimic! Este incapabil de a ceti chiar dacă ar dori; zăreșce literile, dar nu póte nici să le deosibéscă, nici să le unéscă. Când i se vorbeșce aude sunetul vociî, dar nu deosibesce cuvintele.¹ Acéstă stare este determinată de exaltarea óre-căror sentimente speculative, carî produc o excitare excesivă a creierului ce aduce cu sine și paralisia.

Starea somnambuliștilor provócă de asemenea un automatism spontaneu datorit numai stărilor cerebrale. In acéstă stare individul se scólă și îndemnat de ideile de carî este preocupat când

1. *Vie de Sainte Therèse écrite par elle-même trad. de R. P. Bouix, 10-ème édition.*

este deștept, execută fără să știe diferite mișcări. Dacă este militar, prezentându'i un baston, 'l ié drept o pușcă și face cu el tot felul de exerciții: încarcă arma sa, o ié la ochiū și trage; dacă este poet, aprinde lumina, se aședă la masă, și compune ode; dacă în fine este orator compune diferite discursuri corectând și schimbând frazele sale.

*Ipnopptismul*¹ în fine, face de asemenea din om un automat pe care operatorul prin *sugestiune* 'l face să se miște după ideile și voința sa. — Ipnosisatul supuindu-se ideilor impuse de altul, fără nici o conștiință face tot felul de mișcări: merge, se aședă într'un loc, se suie pe o scară, lucrăză ceva la care este deprins, în fine se mișcă după atitudinea membrilor sale. Dispoziția impusă membrilor corpului mișcând centrele nervoase provăcă o idee, care la rëndul sēū se traduce în afară prin acte reflexe.

3. Reflexele psihice.

1. Instinctele. — 2. Desvoltarea lor.

1. Reflexele psihice sunt neșce predispoziții înăscute, moștenite în urma unei serii îndelungate de experiențe repetate din generație în generație.

1. *Somnambulismul provocat.*

Aceste reflexe sunt nesce *instincte*, cari nu se deosebesc de cele alte reflexe (*simple și cerebrale*) de cât prin complexitatea lor. — Pe când în reflexele simple o singură impresiune provócă o singură contractiune musculară, pe când în formele imediat mai dezvoltate (*reflexele sensorio-motrice*), o simplă excitare neașteptată este însoțită de o combinare de contractiuni, în aceste reflexe pe cari le am numit *instincte* o combinare de impresiuni, păstrate din trecut și deșteptate de o impresiune actuală, provócă o combinare de contractiuni în vederea unui scop de care individul n'are conștiință.

Acéstă deosebire dintre instincte și cele alte reflexe provine neapărat de la puterea inherentă a organismului care determină diferitele aptitudini, numite de om *facultăți sufletești*. Prin contractiunea și iritația nervilor, prin ascendența și descendența curenților nervoși repetate în decursul timpului împuternicindu-se animalul se nasc în el diferite porniri, diferite năzuințe, cari dau tonul întregii activități sufletești.

Fie-care instinct este expresiunea unei lipse de forță, unei *trebuințe*; animalul se mișcă într'un mod instinctiv ori de câte ori este împins de o nevoie. Instinctul este baza activității spontanei a animalului și represintă inițiativa inconștientă a ființelor pentru menținerea echilibrului static al elementelor sufletești turburate neconținut din cauza mediului în care se găsește. În ori ce împrejurare a vieții animalul este împins

a face fără șcirea sa óre-carí acte în vederea conservării și desvoltării sale.

Fie-care animal este făcut ca să se miște într'un chip special de îndată ce este lovit sau excitat de mișcarea din afară. Dacă punem mai multe specii de animale în fața aceluia-și pericol vom vedea într'adevăr că fie-care se va apăra într'un mod diferit în conformitate cu structura mușchilor lor și cu dispoziția sistemului lor nervos.

2. *Desvoltarea instinctului* se face neapărat pe calea evolutivă prin selecțiunea naturală, adică prin adaptațiunea organismelor la mediul în care trăesc. El se dobândește prin *adaptațiune*, se fortifică prin exerciții repetate și se transmite prin *moștenire* generațiilor viitoare.

Orí-ce ființă conformându-se cu mediul în care trăesce trebuie să modifice țesăturile celulare ale organizațiunei sale și să dobîndescă noue instincte. Să scie că instinctele cele mai desvoltate variéză pe nesimțite în conformitate cu condițiile favorabile sau nefavorabile ale echilibrului static al vieții animalice. Lupta pentru existență sileșce pe om ca-și pe orí-ce animal a-și modifica tendințele sale. Dacă în Europa Cucu este nevoit a-și depune ouele sale în cuibul altor pasări, în America a părăsit de mult acest obicei.

În al doilea loc tóte deprinderile și apucăturile, dobîndite în decursul vieții pe calea evolutivă, prin selecțiunea naturală, se transmit prin mo-

ștenire și se repetă neconținut pe cât timp condițiile vieții urmașilor nu se schimbă și nu se operedă nici-o schimbare în părțile anatomice ale speciei.

O experiență însemnată s'a făcut de Galien pentru a vedea cari sunt instinctele dobândite în vieță și cari sunt instinctele moștenite. Galien scoțând din pântecile mamei o căprieoră, 'i puse mai multe feluri de mâncări : miere, grâu, carne, lapte etc. și după ce ea le-a mirosit pe toate s'a hotărît a bea laptele.

Dar, fără a gândi chiar la astă experiență, se știe, că orî-ce animal îndată ce se naște face mișcările moștenite de la părinți în scopul conservării lor. S'a vădut paseri cari îndată ce es din oue prind mușcile cu o dibăcie rară ce un alt animal n'ar puté-o dobîndi de cât în urma unei îndelungate experiențe. — S'a observat în cele din urmă căni de vênătore umblând după potîrnichî chiar în primele zile de la nascerea lor.

3. Reflexele de individualitate psihică.

OBICEIURILE

Obiceiurile consist în transformarea mișcărilor voluntare consciente în mișcări reflexe.

Când pentru prima óră facem mișcări cari depind de funcționarea complicată a nervilor și a mușchilor, creierul nostru este fôrte ocupat; nimic nu se pôte face fără concursul circonvoluțiilor sale, fără direcția competentă și luminată

a centrelor sale superioare, — dar repetându-se neconținut acel'ași lucru cu timpul lasă activitatea pe sama centrelor inferioare a măduvii spinării și ast-fel ceea-ce s'a făcut odată la lumina conștiinței se îndeplinește la întuneric mai bine și cu mai mare iuțelă. Copiii, de ex., când învață să umble merg foarte încet și cu multă băgare de seamă, având știință de fie-care mișcare de temă să nu cadă, dar, cu timpul deprindându-se merg repede fără nici o grijă. Acel'ași lucru se observă pentru toate acțiunile și la orî-ce vîrstă a omului. Alt-fel de mișcări facem când începem a învăța un lucru și alt-fel după ce am învățat și ne-am deprins cu executarea.

Când facem într'adevăr un lucru pentru prima oară, toate mișcările pentru îndeplinirea actului le facem foarte încet avînd conștiința de fie-care din ele, — cu timpul însă, mișcările corpului nostru se coordonează într'un mod mecanic cu mare iuțelă fără nici-o atențiune din partea noastră. Ast-fel prin *obicei* artistul ajunge a executa cu o iuțelă de necreșut lucrările cele mai complicate pe cari le a învățat cu multă anevoință fără să aibă conștiință de fie-care mișcare. — Un muzicant pôte să cânte cu măsură într'o orchestră gîndind la alt-ceva sau vorbind cu vecinul său. Ceva mai mult! D-l Ribot ne spune, după Trouseau, că un tînăr muzicant era în stare să cânte cu măsură în orchestră în timpul atacurilor sale epileptice de și n'avea conștiință de ceea ce făcea,

deși nu vedea, nici nu aușia pe acei cu cari cânta ¹.

Prin repetirea continuă dar, prin deprinderile ce contractăm, ceea ce facem cu mare băgare de sémă se îndeplinesce cu timpul *fără conștiință* întocmai după cum se efectuază mișcările instinctive. Aceste mișcări reflexe rezultatul exercițiilor conșiente se asemănă de sigur, cu mișcările instinctive; singura deosebire ce există într'aceste două feluri de mișcări este numai că aceste reflexe numite *obiceiuri* se dobândesc într'un mod artificial prin influența educației, ear instinctele prin selecțiunea naturală.

C A P. III.

Despre senzație.

I. Mișcarea și senzația.

1. Reflexele și senzația. — 2. Caracterisrica senzației. —
3. Excitația, forța de rezistență internă și senzația. — 4. Legea generală a senzației.

1. Excitațiile simțurilor producând reflexele psihice produc și senzațiile. Intr'adevăr, în urma unei excitații periferice putem observa și o mărime de sensibilitate nu numai a simțurilor mu-

1. *L'Hérédité. Paris 1873 și Maladie de la mémoire. Paris 1881.*

școlare dar și a celor alte simțuri. — D-l Urbant-schitch ¹ a arătat acest efect al excitațiilor periferice și bazați pe acesta putem dice că nu numai excitațiile unui simț măresc senzațiile altor simțuri dar încă pot deștepta senzații amortite sau cu totul stinse. Este știut că o excitație energetică producând o mișcare în substanța nervoasă și stricând echilibrul activității produce și o senzație ce aduce cu sine sau deșteptă alte senzații din trecut. Este știut de asemenea, că absența excitațiilor micșorând puterea musculară, micșorează și sensibilitatea. Animalele dorm dacă, le punem într'un loc întunecos și liniștit departe de orice mișcare sgomotósă; óre-carî individe adorm de asemenea în liniște, departe de orice sgomot. Strümpell ne spune că o copilă de 10 ani, ne putând comunica cu lumea de cât prin ochiul drept și urechia stîngă, din cauză că era bolnavă de o anestesia a pielii, a simțului muscular și a mucóselor odoratului și a gustului, adormea de îndată ce i se astupa cele două organe ce mai funcționaă ².

Ast-fel, *senzațiile sunt fenomene ce coincid cu mișcările reflexe*, sunt nesce modalități a iritabilității și a mișcării animalice ³. Ele fiind resul-

2. *Vezi: Société império-royale des medecins de Vienne, 22 Oct. 1887. Semaine medicale, 2 Nov. 1887 p. 451.*

2. . Duval, art. *Someil*, du *Diction. de med. et de chir. pratiques.*

3. *Vezi mai sus: Partea I, Cap. I, §. 3, Formele iritabilității.*

tatul unei modificări nervoase corăspund cu o mișcare reflexă. Ce fel este mișcarea provocată de lumea din afară ast-fel este și senzația. Ființa mișcată de lumea din afară nu pôte să nu simțā ceva corăspunzător cu mișcarea sa. Este un lucru cunoscut astāzi cā lucrurile și ființele cași forțele naturii: cāldura, agenții chimici, electricitatea, lumina, apēsarea etc., lucrăđā asupra simțurilor nōstre și provócā felurite senzații.

Simțirile nōstre în urma unei excitații mecanice și chimice modificānd țesăturile celulare, modificā și mișcările centrelor sensoriale și produc senzații de tot felul. *Senzațiile tactului* și ale *auđului* sunt fenomene mecanice produse prin contractia saũ vibrația țesăturilor musculare, *senzațiile gustului*, ale *mirosului* și *văđului* sunt fenomene chimice, produse prin modificarea chimică a celulelor nervoase¹. Chinina și absentul introduse în organismul nostru producēnd o excitație nervoasă nu pot să nu producā și óre-carī modificări chimice în celulele nervoase, — asemēnătoare cu acelea ce sē fac pe placa sensibilă a fotografului.

2. *Orī-ce senzație este o modificare a substanții nervoase, o schimbare a alcătuirii statice a țesăturilor nervoase, provocată de forțele exterióre ale naturii și produsă în urma excitațiilor și mișcărilor organice.*

O senzație este rezultatul rumperii echilibrului

1. A vedea mai departe studiul al acestor senzații.

static al animalului într'un moment dat provenind din o excitație mai mult sau mai puțin energică. Durata senzației este într'adevăr *condiționată* de rumperea și stabilirea *echilibrului activității psihice*. Pe cât timp echilibrul este rupt senzația persistă, — de îndată ce se restabilește, în urma unei reacțiuni interne sau din cauza micșorării mișcării externe, senzația dispare. Experiența a probat că animalul simte, este mișcat, pe cât timp luptă cu solicițiile exterioare, pe cât timp, se adaptază la mediul în care se află, de îndată însă, ce se deprinde cu împrejurările în cari se găsește, echilibrul stabilindu-se numai simte nimic. Simțim frig îndată ce trecem de la o temperatură mai scădută, numai simțim nimic de îndată ce ne deprindem.

3. *Două lucruri produc senzația : excitația și forța de rezistență internă*; senzația este expresiunea luptei încinsă între aceste două elemente vitali; dacă excitația nu este destul de energică pentru a mișca centrele nervoase sau este prea mare, senzația nu se poate produce.

Ast-fel, orî-ce excitație nu poate provoca o senzație. Sunt excitații cari depind de natura noastră organică, altele cari depind de forțele exterioare și de mișcarea mușchilor, altele înfine, cari derivă de la mișcarea centrelor psihice. Ei bine, dintre toate aceste excitații, aceea poate provoca o senzație într'un moment dat care este triumfătoare în luptă, avînd o intensitate trebuitoare pentru producerea senzației.

4. *Există un maximum și un minimum de excitație; senzația nu poate începe nici când excitația este prea mică, nici când este prea mare.*— Senzația crește sau descrește între aceste două extreme¹.

Excitația minimă corespunde cu o senzație slabă, excitația maximă cu senzația cea mai rădicată, excitația mijlocie, între aceste două margini extreme, corespunde cu variația diferențială a senzațiilor, în fine, peste aceste margini în care se coprinde aceea ce Fechner și Wundt au numit *pragul excitațiunei (Reizschwelle)* numai putem afla nici o senzație apreciabilă din punctul de vedere *cantitativ*.

Acastă lege a mărireii și micșorării progresive a senzațiilor se poate verifica de ori cine prin fapte date de experiența zilnică. Să scie că sunetul unui clopot se micșorează încetul cu încetul, cu cât ne depărtăm de el, pênă ce numai auzim nimic și se măresce cu cât ne apropiem de el. Să scie de asemenea că lumina unei lumânări crește cu cât se face întuneric, descrește cu cât se luminează de ziua, până ce dispăre cu desăvîrșire când soarele se înalță la orizont.

1. *Vezi dezvoltarea acestei tese mai departe la „Raportul cantitativ dintre senzație și excitație“.*

II. Felurile de senzații.

1. Senzațiile generale organice. — 2. Senzațiile speciale perceptive.

Momentele simțirii depind atât de mișcarea celor cinci simțuri exterioare, tot-dé-una în conflict cu agenții fizici: sunetul, lumina etc., cât și de mișcarea simțurilor generale organice, cari comunică individului modificările fiziologice ce se îndeplinesc în organele sale. *Simțurile exterioare* prin ajutorul nervilor periferici comunică centrelor nervoase ceea ce se petrece în afară și ne fac ast-fel să simțim, sau să ne dăm seama de calitatea tuturor lucrurilor ce provocă în noi mișcări corăspundătoare, ear *simțurile generale organice*: simțul digestiv, simțul respirator, secretor etc., comunicând ceea ce se petrece în organism, dau naștere la tot felul de senzații din cari derivă diferitele stări afective ale vieții sufltesci.

Ast-fel, senzațiile se deosibesc unele de altele după cum se deosebesc și organele create pentru ele, din cauza deosibirilor de structură stabilite de histologie.

Deosebim două feluri de senzații: 1. *Senzațiile generale organice*, cari corăspund cu mișcarea nervilor și a mușchilor; 2. *Senzații speciale perceptive*, cari corăspund cu mișcarea organelor speciale, create pentru a ne pune în raport cu mișcarea din afară.

1. *Senzațiile generale organice* precum sunt:

sensațiile de fómă și de sete, de căldură și de frig, de respirație și circulație etc., sunt acelea cari nasc în organism potrivit cu starea organelor interne și după mediul în care se găsește animalul.

Aceste senzații sunt afective și se exprimă prin *plăceri* și *dureri* cari variază după trebuințele fie-cărei părți a corpului, în fie-care moment al vieții, — trebuințe cari hotărăsc în acel'ași timp și diferitele porniri ale individului în lupta vieții¹.

Elementele acestor feluri de senzații trebuiesc neapărat căutate în fie-care funcțiune vitală. Actul respirației este însoțit de o senzație plăcută dacă aerul este curat, de o senzație neplăcută, dacă este vițiat; pe de altă parte, starea de hrană determină alte senzații ce rezultă din dispoziția organismului întreg, care în fie-care moment modificându-se are nevoie de a-și repara părțile perdute; în fine, funcțiile circulației sângelui nu pot avea puțină influență psihologică în fie-care moment al vieții individuale. Cantitatea sângelui transportat la inimă sau la creier mișcând ființa noastră provacă fel de fel de senzații cari hotărăsc o stare plăcută sau durerósă.

Dar tóte aceste fenomene afective, corăspunďătoare cu diferite acțiuni fisico-chimice, ce se petrec 'n organism, nu pot neapărat, se fiiă considerate ca elemente ale vieții sufletesci de cât în

1. *Vezi mai sus Cap. I, 2, Centrele nervóse primare pag. 40.*
Veďi asemenea : Reflexele psihice, pag. 72.

momentul când excitația care le a provocat, ajunge până la substanța corticale, până la centrele superioare cerebrale și ori de câte ori în starea noastră de somn și de bătăie ieu locul formelor superioare a vieții mentale. Știința a determinat cu precizie sensațiile organice ce înlocuesc ideile noastre sau cari schimbă personalitatea noastră din cauza modificărilor operate în țesăturile organice. Sensațiile organice într'adevăr, determină în somn *visurile plăcute și neplăcute* și câteodată, când sunt de o intensitate mare, pot să schimbe cu desăvârșire starea noastră sufletescă. De sigur, starea simțului vital, manifestată prin diferite sensații organice, determină starea de somnambulism și de catalepsie precum și toate modificările vieții sufletesci ¹.

Aceste sensații generale sunt de două feluri: *sensații musculare* și *sensații de nervi*.

a) *sensațiile musculare* sunt acelea cari depind de mișcarea mușchilor sau de impulsii date de către centrele nervilor motori. — Ele exprim energia nervoasă ce se cheltuește pentru contracțiunea mușchilor în lupta animalului cu forțele exterioare.

Aceste sensații sunt origina sentimentului ce avem de puterea noastră personală, de energia cu care vom putea începe și continua o lucrare.

Putem deosebi trei feluri de sensații musculare :

1. *Vezi mai departe chestia personalității omenesci. Partea II.*

α) Sensații, cari depind de condițiile organice ale mușchilor și cari se manifestă prin *dureri*, ori de câte-ori mușchii sunt obosiți, loviți, răniți, sau apucați de mișcări spasmotice;

β) Sensații cari depind de acțiunea sau de exercițiul mușchilor și cari se manifestă prin plăcerile ce simțim în urma contracțiunilor musculare, — în urma exercițiilor sau a jocurilor corporale ce măresc sau micșcrează puterea vitală.

Aceste feluri de senzații au făcut pe învețați să recunoscă existența unui simț deosebit de cele cinci simțuri: *un simț muscular* sau de mișcare, ce ne dă ideia de poziția și de mișcarea membrilor noastre, de noțiunea greutății și a distanței.

Origina acestui simț muscular sunt centrele nervoase situate în părțile anteriore ale creierului legate cu măduva spinării și cu nervii motori prin nesce fibre ce străbat substanța nervoasă și creierul cel mic. — Prin contracțiunea muschilor de către nervii motori se produc mișcări în fibrele sensitive, cari transmise centrelor psicho-motore se nasc senzațiile musculare de tot felul.

b) *Senzațiile organice ale nervilor*, exprim forța nervoasă cheltuită în mișcarea nervilor. Origina acestor senzații este silința ce ne dăm pentru a învinge piedicile ce ni se opun și a continua lupta noastră în contra rezistenței, în fine pentru a grăbi triumful nostru în lupta întreprinsă. Acastă silință la rëndul său, este condiționată de țesăturile nervilor și de starea lor față cu împrejurările vieții.

Deosebim două feluri de senzații nervoase: *senzații de presiune și senzații de temperatură.*

Senzațiile de presiune țin de sensibilitatea musculară și tactilă; ele depind de mișcarea nervilor cari se găsesc sub piele în mușchi sau în fibrele răspândite în mușchi.

Senzațiile de temperatură sunt acelea cari provin din schimbările stărilor nervilor, produse de mișcările moleculare ale organismelor.

Aceste senzații se combină cu senzațiile de presiune de îndată ce temperatura organismului animal se schimbă în conformitate cu oscilațiile temperaturii exterioare.

Deosebim cu toate acestea numai două calități de aceste senzații: *senzații de căldură și senzații de frig.*—Un corp de o temperatură mai mică decât aceea a corpului nostru ne dă senzația de frig, un altul de o temperatură mai înaltă ne dă senzația de căldură.

Weber a studiat aceste senzații împreună cu acele de presiune și tact și a făcut asupra lor ingenioase experiențe stabilind maximul și minimumul intensității lor.

2. *Senzațiile speciale perceptive*, sunt acelea ale organelor speciale ale simțurilor.

Există atâtea senzații speciale, câte sunt și organele cu cari ne punem în contact cu lumea: *tactile, gustative, olfactive, auditive și vizuale.*

a). *Senzațiile tactile*, cași senzațiile generale organice, nu sunt localizate într-o parte a corpului, organul lor special este *pielea*, compusă din pa-

pile nervoase tot-d'a-una în comunicație cu o mare cantitate de nervi, ramificați în toate părțile corpului, cari se lăgă împreună cu centrele nervoase ale măduvii spinării și ale creierului.

Ele se produc prin contactul suprafeții corpului său a pielii cu lucrurile, și exprim schimbările ce se fac în papilele nervoase provocate de soliditatea, densitatea, cohesiunea și caloricul corpurilor. Experiența a probat că ori de câte-ori un obiect este pus în contact cu pielea se produce o mișcare în papilele nervoase, care transmițându-se nervilor sensitivi se nasc acțiuni nervoase speciale de tot felul.

Anatomia a hotărât cu exactitate drumul ce face mișcarea nervului iritat de la piele până la creier. S'a constatat că fibrele nervoase ale pielii se prelungesc și se ramifică în tot corpul până ce se unesc cu centrele nervoase, întocmai după cum firele telegrafice se ramifică în toate părțile țării pentru a se uni în cele din urmă cu stațiunile centrale. — Ast-fel, dacă o parte a pielii este excitată, fibrele nervoase comunică această excitație de-a dreptul centrelor nervoase, fără a o mai comunica fibrelor vecine, întocmai după cum firul telegrafic se izolază de firele lăturalnice pentru a se comunica noutatea, fără nici o deviare, stațiunii hotărâte.

Dar neapărat, pentru ca curentul nervos să devie o senzație, să isbutască a face traieul său pe deplin, adică până la centrele nervoase superioare, urmază ca excitația să fiă destul de ener-

gică și partea excitată a corpului să fiă destul de sensibilă.

Intensitatea senzațiilor tactile depinde, fără îndoială, de partea corpului excitat. — Senzațiile sunt mai intense în părțile pielei cari au mai mulți nervi, mai multe papile. Extremitățile degetelor, de exemplu, sunt mult mai sensibile de cât cele alte părți ale mâinei și mâna întregă este mult mai sensibilă de cât brațul, coapsele, spatele etc.

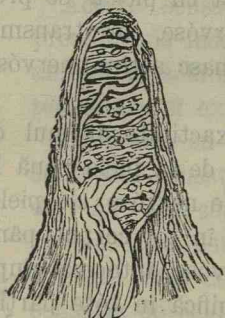

Fig. 12. — Papile tactile.
(Kölliker).

Senzațiile tactile, dacă sunt destul de energice, pot mișca și nervii motori, dând naștere une-oră la reflexe, alte-oră la senzații nervoase și musculare în conformitate cu gradul lor de intensitate.

Simțul tactului este legat de asemenea cu cele alte simțuri, dar vine mai mult în ajutorul vederii.

Putem să ne asigurăm despre acésta, din trebuința ce au cei orbi de a perfecționa tactul și din finețea tactilă a limbii deprinsă a ne informa de tot ce există în cavitatea întunecósă bucală.

b). *Senzațiile gustative* exprim modificările operate în nervul *gloso-faringien* din cauza procedării chimice a compunerii și descompunerii corpurilor.

Organul principal al acestor senzații este, fără

doială, limba și în special partea posterioară a bazei sale (vîrfurile limbii), unde găsim o serie de papile care comunică cu *nervul glosio-faringian* și cu *nervul lingual (tactil)* ce dă limbii sensibilitatea sa tactilă.

Sensițiile gustului, fiind strâns legate cu sensuțiile tactile ale limbii, sunt foarte numeroase, dar cele mai esențiale și incontestabile sunt acelea de *dulce* și de *amar*, provocate de corpurile licide sau de acelea care pot a se dizolva în apă sau în gură prin ajutorul salivei.

Aceste sensuții țin mai mult de viața vegetativă sau cel mult de cea afectivă de cât de cea intelectuală. Ele exprim starea funcțiilor digestive și sunt mai mult origina plăcerilor și durerilor fizice de cât a cunoștințelor și ideilor. Cu toate acestea de multe-ori aduc servicii și inteligenții.

Fig. 13. — Organul gustului (după Engelmann).

Negustorul de vinuri, de ex., recunoște după gust vârsta vinurilor, cași chimistul care deosebeste substanțele.

c). *Sensuțiile olfactive* exprim modificările operate în *nervul olfactic*, din cauza procedării chimice a compunerii și descompunerii corpurilor gazoase, sau a lucrurilor ce exhalăză fluide de gaz.

Organul acestor sensuții este nasul ale căru

nări sunt străbătute de *celulele epiteliale cilindrice* (fig. 14) cari comunică cu nervul olfactic, legat la rândul său de emisferele cerebrale prin lobul numit olfactic, foarte dezvoltat la animalele inferioare.

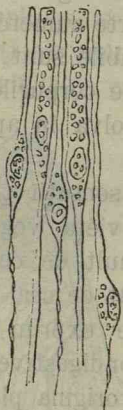

Fig. 14. — Celulele epiteliale cilindrice (după I. Bernstein).

Aceste senzații se produc prin contactul membranei mucose acoperită de *epiteliu* cu corpurile gazoase atrase împreună cu aerul în cavitatea nasului. Substanțele mirositoare, punând în mișcare epiteliele, excită nervul olfactic, care, la rândul său, transmite această excitație centrelor cerebrale din care rezultă senzația specială olfactivă.

d). Senzațiile vizuale sunt modificările nervoase produse de mișcarea vibratorie a corpurilor, corespunzătoare cu proprietățile lor luminoase: de formă, culore și distanță.

Organul acestor senzații este ochiul, compus din o mulțime de părți, așa de bine descrise de știință, cari toate se armonizează împreună pentru a transmite undulațiile eterice centrelor nervoase ale creierului. Dar, dintre toate aceste părți ale acestui aparat optic, cea mai principală este *retina*, formată din răslățirea capătului periferic al

nervului optic care primește excitațiile exterioare ale undulațiilor eterice spre a le transmite creierului.

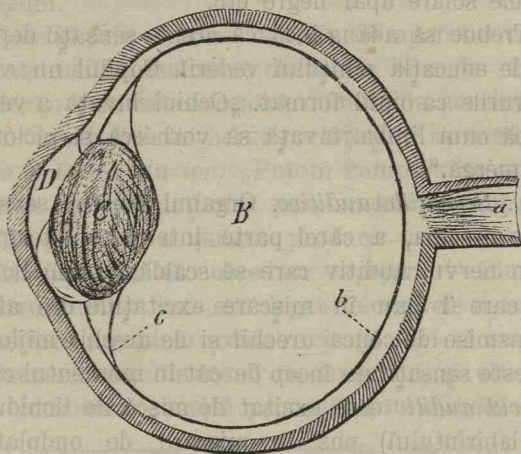

Fig. 15. — Organul vederei.

- a) *Nervul optic*. — B) *Corpul sticlos*. — C) *Lentila cristalină*. —
 b) *Retina*. — D) *Corpul apos*. — c) *Choroida*.

Helmholtz a explicat în destul de bine mișcarea organului vederei, însoțită în tot-d'a-una de elementul psihic numit colóre saũ lumină. Razele luminoase isbind ochiul străbat *sclerotica*, *lentila cristalină*, *corpul apos* și *sticlos* până ce în fine ajung la *retina* pentru a forma imagina correspunzătoare cu excitațiile. Să șcie că fie-care colóre depinde de felul excitațiunii, caracterisate de numărul undulațiilor eterice și de lungimea lor, precum și de constituția diferitelor părți a

organului vederii. Obiectele, de exemplu, cari reflectează întreaga lumină solară ne fac să le vedem că sunt albe; acelea, cari absorb cu totul razele solare apar negre etc.

Trebue să adaug încă că aceste senzații depind și de educația simțului vederii. Copilul nu vede lucrurile ca omul format. „Ochiul învață a vedea după cum limba învață să vorbească și picioarele să meargă.“

e). *Senzațiile auditive.* Organul acestor senzații este urechia, a cărei parte internă se termină prin nervul auditiv care se scaldă într'un lichid, pe care 'l pun în mișcare excitațiile din afară transmise de conca urechii și de urechia mijlocie. Aceste senzații nu încep de cât în momentul când *nervul auditiv* este excitat de mișcările lichidului (a labirintului) pus în mișcare de undulațiile aerului ajunse la el. Corpurile în vibrație, comunicând vibrațiile lor aerului, și aerul fiind în comunicație cu urechia, le transmite, mișcă lichidul cavității urechii unde se află și nervul audului.

Conducerea vibrațiilor prin ajutorul aerului la *nervul audului* este dar fenomenul misterios corăspunzător cu *senzațiile auditive*. Lichidul pus în mișcare de undulațiile aerului venite pe urechia externă și mediă face să vibreze și extremitățile nervului ce pluteste în el! Acest nerv excitat transmite mișcarea la centru, care o transformă în *sunet*.

După experiențele făcute de Helmholtz percep-

țiunea cea mai slăbită a sunetului este produsă de 16 vibrațiuni pe secundă, iar percepțiunea cea mai intensă este produsă de 38,000 de vibrațiuni.

Sunetul prin urmare, depinde de aparatul complicat auditiv, cunoscut destul de bine din fiziologie, în care se concentrează undulațiile aerului.

În acest aparat nervos vibrațiile se combină spre a forma un *ton*. „Putem compara acest fenomen cu contractiunea permanentă a unui mușchiu pe care o putem produce prin ajutorul excitațiilor cari să succed cu repejune.” — Simțul nostru auditiv, care este legat de centrele nervoase superioare, combină aceste excitații cari se succed cu rēpeziciune, întocmai ca mușchiul, și din această combinare rezultă *percepțiunea sunetului*.

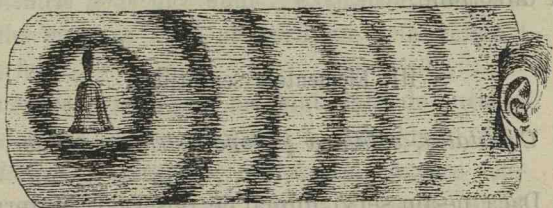

Fig. 16. — Ondulațiile aerului produse de vibrațiile clopotului îndreptându-se spre conca urechii.

O percepțiune auditivă corăspunde de sigur cu o combinare de mișcări a fibrelor simțului auditiv care repetându-se în periode regulate și cu óre-care rapiditate, ne dă *tonul* său ritmul fie-cărei combinări de mișcări.

Tonul prin urmare, corăspunde cu excitarea unor

fibre deosebite a nervului acustic. Fibrele nervoase ale simțului acustic transmitând centrelor nervoase superioare mișcările lor se produce în noi senzația tonurilor diverse : expresiunea energiei specifice a nervului acustic.

Deosebirea însă a tonurilor, a armoniei timbrelor, în fine a huetelor de tot felul, depinde de educația simțului auditiv, de dispozițiile sale moștenite și de starea sa de energie într'un moment dat. Să știe că persoanele, cari au o educație muzicală, deosebesc mai ușor sunetele și disonanțele de cât acelea ce nu au noțiunii de muzică. Ne trebuie asemenea oarecare experiență pentru a deosebi huetul belciugelor de fier, produs de mersul animalului, precum și percepțiunile huetului din punctul de vedere al distanței și direcțiunii.

III. Elementele senzațiilor.

Cantitatea, calitatea și tonalitatea senzațiilor.

Dacă ne-am servi numai de observația internă, senzațiile apar înaintea conștiinței noastre ca neșce fapte cu totul simple, dar, după experiențele ce s'au făcut de psihologi și mai cu seamă de Helmholtz și Wundt, ele sunt o combinare de elemente imperceptibile, de mișcări celulare nervoase, de impresiuni de tot felul ce exprim starea noastră sensibilă într'un moment dat. O senzație, exprimând atât starea sensibilității noastre

față cu mișcarea internă, cât și starea sensibilității față cu mișcarea externă, elementele sale trebuiesc căutate nu numai în mișcările interne, cari se fac în fie-care moment, în conformitate cu energia psihică ce se cheltuesce în lupta vieții, dar și în mișcările din afară. Când dic, de exemplu, „*mi-e frig*“, în acest fapt pot nota nu numai *excitațiile interne*, cari provin de la deosebirea ce fac între temperatura corpului meu și temperatura exterioră, dar și *excitațiile nervoase* de tot felul, *cari vin din afară*, corespunzătoare cu mișcările sistemului nervos, precum și *efectele plăcute sau neplăcute* ce excitațiile externe în luptă cu cele interne produc asupra mea.

Două feluri de elemente putem deosebi în senzații : *elemente fiziologice* și *psichologice*.

Elementele fiziologice sunt : excitațiile sau descărcările nervoase cari se termină prin mișcări de tot felul.

Elementele psichologice ne sunt date de puterea de rezistență și de reacțiune a individului față cu *calitățile* excitațiilor exterioare. Aceste elemente sunt : a) energia cu care începe și se dezvoltă senzația (*cantitatea senzației*); b) o modificare óre-care internă, capabilă de a reprezenta senzația adecă de a o raporta la o cauză, la un obiect, (*calitatea senzației*); c) influența favorabilă sau nefavorabilă ce poate avea asupra individului această modificare a stărei sufletesci într'un moment dat, hotărîtă de mărirea sau micșorarea puterii sufletesci (*tonalitatea senzației*).

Primul element al senzației este manifestat prin *reflexele* de tot felul, manifestate prin mișcările individului; al doilea element, ce derivă din acest'a, îl găsim în *imaginile, reprezentările și ideile* de tot felul, înregistrate în mintea noastră; în fine, al treilea element depinde de puterea de care dispune individul în momentul excitației exterioare, care se exprimă prin fenomenile afective de tot felul precum: *plăcerea, durerea* etc.

Senzația prin urmare, fiind un fenomen complex, un produs al mai multor factori, trebuie să fie studiată din trei puncte de vedere: a) din punctul de vedere al *cantității sale*, adică, al energiei psihice, față cu excitațiile exterioare; b) din punctul de vedere al *calității sale*, adică al modificării ce ea primesce din cauza dispozițiilor individuale și al ideilor dobândite în viață și moștenite din trecut; c) în fine, din punctul de vedere al *tonalității* adică al stării de echilibru în care rămâne individul față cu puterea cheltuită sau marită în lupta sa cu excitațiile venite din afară.

În scurt, senzația este energică sau slabă (*cantitatea*), are caracterul său specific (*calitatea*), în fine are ceva care depinde de natura subjectului simțitor și pe care 'l numim sentiment (*ton*).

Cantitatea senzațiilor determină volițiunile noastre, *calitatea*, starea activității noastre mentale, în fine *tonalitatea*, starea sensibilității generale.

1. Raportul cantitativ dintre senzații și excitații.

1. Legea lui Weber. — 2. Legea oboselii sau a slăbăciunei. — Resultate și concluzii.

1. Orî-ce senzație, începînd prin o excitație exterioară, se mărește cu cât excitația se mărește, se micșorează cu cât excitația se micșorează. Se pare că senzația și excitația sînt, ca nește mărimi ce depind una de alta, ca niște cantități sau numere ce cresc și descresc într'un mod proporțional, ast-fel că, dacă cantitățile cari exprim excitațiile se măresc, cantitățile ce exprim senzațiile se măresc de asemenea. Dacă de exemplu, excitațiile sînt reprezentate prin 1, 2, 3, 4, senzațiile corăspunzătoare vor fi de asemenea reprezentate prin acele-ași numere.

Dar, în realitate, acest raport între excitații și senzații este cu totul altul. Experiențele făcute deja, în acéstă privință au probat că intensitatea senzației nu crește într'un mod proporțional cu intensitatea excitației, care o provocă, dar mult mai încet de cât ea.

Pentru ca o excitație să producă o senzație trebuie într'adevăr, nu numai să fie în stare a se propaga de la periferie până la centrele nervose, dar încă, ajunsă acolo, să fiă destul de puternică pentru a se păstra, pentru a lupta înfine și a învinge puterea de rezistență a individului. Dacă de ex., două lumînări lumină de două ori mai mult de cât una, trei lumînări nu ne vor face să

vedem de trei ori mai mult; pentru a mări senzațiile luminoase trebuie să mărim și mai mult lumina.

De aci nasce chestiunea : *cu cât trebuie să mărim excitațiile pentru a mări cantitatea senzațiilor, sau cu cât cantitatea senzațiilor este mai mică de cât a excitațiilor?*—Este vorba de a măsura senzațiile în raport cu excitațiile după *diferențele perceptibile*.—Dacă, de exemplu, avem două greutateți A și B de comparat, vom observa că ele deși nu sînt de aceeași greutate, cu toate acestea nu ne produc senzații de greutateți deosebite; pentru a ajunge să stabilim oarecare *deosebire perceptibilă* trebuie să adăugăm la una din aceste greutateți cantități mai mici pînă ce vom simți o deosebire apreciabilă.

Metodele de experiențe întrebuintate pînă astăzi¹ asupra acestui punct au condus la următorul rezultat. Pentru ca senzația să începă a crește excitația trebuie să se mărească cu :

- ¹/₃ pentru senzațiile de presiune,
- ¹/₃ pentru senzațiile de temperatură,
- ¹/₁₇ pentru senzațiile musculare,
- ¹/₃ pentru senzațiile tactului,
- ¹/₃ pentru senzațiile auzului,
- ¹/₁₀₀ pentru senzațiile de lumină,
- ¹/₅₀ pentru distanțele orizontale perpendiculare la axa vizuală.

1. Fechner, *Elemente der Psychophysik*, T. I.—Wundt, *Menschen und Thierseele* T. I.

Bazat pe aceste cifre, Fechner, a generalizat raportul dintre cantitatea excitațiilor și aceea a senzațiilor în modul următor: *senzația crește în progresie aritmetică pe când excitația crește în progresie geometrică*, sau în termeni mai preciși: *senzația este proporțională cu logaritmul excitației*.

Astfel, dacă vom însemna excitația prin E și senzația prin S vom avea această formulă, în caractere algebrice :

$$S = K \log. E^1.$$

Cu alte, cuvinte dacă senzația crește ca 1, 2, 3, 4 excitația trebuie să crească ca 1, 2, 4, 8.

Pentru sensibilizarea acestei legi se construiește de obște următoarea figură geometrică, care reprezintă curba de excitații a proiectate pe axa x , unde este notat intensitatea corespunzătoare a senzațiilor de presiune.

Aici într'adevăr cantitatea excitațiilor în raport cu senzațiile se măsoară după lungimea liniilor

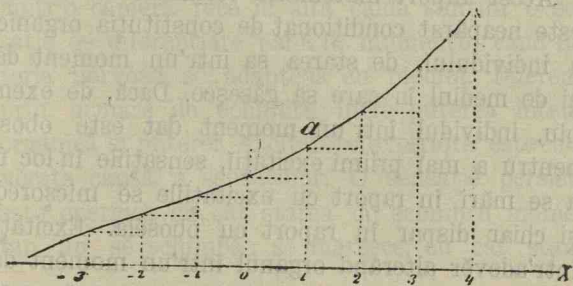

Fig. 17. — Curba excitațiilor proiectate pe axă.

1. K în această formulă înseamnă că excitația este proporțională, ear nu egală.

verticale (ordonate), rădicate la distanță egală pe axa x , linii, cari se măresc cu $\frac{1}{3}$, minimul perceptibil al *sensițiilor de presiune*.

2. Acéstă lege, pe care Fechner a numit'o legea lui Weber, nu pôte fi verificată pe deplin de experiență de cât numai când se va ține samă de tóte elementele sensației, ce nu sunt numai objective, dar și subjective¹, impuse de starea individului în momentul excitației.

Este o eróre de a crede că numai mișcarea exterióră, corespundătoare cu excitația, produce sensația; excitația pôte fi destul de mare daca nu strică echilibrul static al individului, nici-o sensație nu se pôte produce! Să știe de oricine că de multe-oră obosiți cu totul în meditații, nu dăm nici-o atențiune mișcărilor din afară : nu auđim nici orologiul care sună în odaia în care ne aflăm, nici regimentul care trece pe sub ferestrele nóstre cu toba înainte.

Acest raport matematic formulat de Fechner este neapărat condiționat de constituția organică a individului, de starea sa într'un moment dat și de mediul în care să găseșce. Dacă, de exemplu, individul într'un moment dat este obosit pentru a mai priimi excitații, sensațiile în loc de a se mări în raport cu excitațiile se micșorédă și chiar dispar în raport cu oboséla. Excitația într'adevăr alterând organul într'un moment dat trebuie să cadă asupra altuı organ mai puțin

1. Vezi mai sus : *Elementele sensației* p. 80.

slab și numai p^ote să reacționeze. Ast-fel, când lumina este prea viă, ochiul simte o impresie neplăcută, ear nu lumin^osă; de asemenea, senzațiile de căldură tind a se transforma în dureri cași senzațiile olfactice și auditive.

Legea lui Weber dar, nu p^ote explica singură raportul dintre senzații și excitații; ea trebuie ajutată și de *legea oboselei, sau a slăbiciunei*, care se deoseb^ește f^orte mult de cea d'ant^ei. Mărirea excitației într'adev^er, nu stă în acel'aș raport cu mărirea activității psihice ca excitația față cu senzația. *Obosela crește mai iute de cât excitația și acesta mai iute de cât senzația*. Omul care să suie în munte se simte mai obosit pentru a urca cel din urmă deal, de cum s'a simțit când a urcat pe cel d'ant^ai.

Senzația prin urmare după oboselă se slăbește cu cât excitația continuă a lucra; — se slăbește de asemenea când ne deprindem cu o excitație; dacă, de exemplu, intrăm într'o baie rece sau caldă, senzația de rece și de cald este mai energetică la început de cât mai târziu; dacă trecem dintr'o cameră rece în alta caldă simțim o senzație de diferențiere până în momentul când materia nerv^osă se adaptează cu mediul. Diferența prin urmare de echilibru între puterea internă organică și puterea excitat^ore exterioară este adev^erata cauză a senzațiilor. O senzație persistă, este energetică cu cât starea de echilibru momentan nu se schimbă; se mărește, cu cât starea

echilibrului natural se mărește, se nimicește cu cât această stare de echilibru se schimbă.

Sensația prin urmare nu crește numai în proporție cu excitația exterioară, dar și în proporție cu excitația internă, dar, pe cât în sfârșit excitația externă se mărește în progresie geometrică ascendentă.

Aceste observări au făcut de sigur pe Delboeuf¹ să corectede formula lui Fechner în modul următor :

$S = K \log. \frac{c + \delta}{c}$, formulă în care se vede reprezentată atât excitația exterioară (δ), cât și excitația internă (c).

Resultate și conclusii. — *Sensația nu se măsoară* numai după intensitatea excitațiunei exterioare, căci acest fapt psihic nu depinde numai de stimulenții exteriori, dar asemenea și de forța sufletescă concentrată în organism.

Excitația exterioară pôte fi destul de mare dacă individul n'are o *putere disponibilă* cu care să lupte cu curențele nervóse ascendente, nici-o modificare nu se pôte face în ființa noastră și prin urmare nici o senzație corăspundătoare cu acesta nu se pôte produce. Excitația exterioară nu pôte nici-odată impresiona organele în repaos, dar organele în cari există o cauză de excitare proprie, trebuitoare pentru întreținerea sensibilității.

1. *Éléments de psychophysique générale et spéciale. Paris, 1883.*

Sensațiile sunt expresiunea raporturilor dintre mișcările exterioare și interne; pentru ca ele să apară trebuie ca excitațiile exterioare să se unească cu excitațiile interne. Sensațiile de temperatură, de exemplu, nu se produc de cât numai dacă temperatura exterioară se unește cu căldura internă. Sensațiile vizuale de asemenea nu se produc de cât numai când mișcarea produsă de lumină în retină găsește aci o mișcare permanentă care provine nu numai de la mișcarea sângelui său a licuidului ochiului, dar de la mișcarea întregului aparat psihic.

2. Raportul calitativ dintră excitații și senzații.

1. Formularea problemei. — 2. Expresiunea acestui raport: formula sa matematică. — 3. Sensațiile și realitatea. Resultate și conclusii.

1. Dacă senzațiile ar fi rezultatul curat al excitațiilor exterioare, ele ar trebui să exprime într'un mod exact proprietățile și calitățile lucrurilor cari modifică ființa noastră punând'o în mișcare. Ce fel este cauza, astfel trebuie să fiă și efectul. Fie-care senzație corăspundând cu o mișcare nervosă, care la rëndul său corăspunde cu o mișcare venită din afară, cu o calitate sau cu o proprietate a lucrurilor de care ne isbim, trebuie să fie simbolul realității, imaginea credinciosă a lucrului care se gravéđă în interiorul nostru după cum se zugrăvesc lucrurile pe placa fotografului.

Dar dacă aprofundăm bine această chestiune, calitatea senzației nu depinde numai de felul excitației sale de obiectul din afară, dar și de constituția noastră psihică, de starea noastră într'un moment dat și în fine de energia specifică a fiecărui simț. Calitatea senzației prin urmare este o funcțiune proprie a fiecărui nerv sensibil.

Senzația într'adevăr, este rezultatul a două factori: a subiectului aceptor și a obiectului. Ea nu poate reprezenta lucrul în sine (*ding in sich*), așa cum este el, dar așa cum este în raport cu aparatul aceptor, adică cu natura și dispozițiile dobândite și moștenite a simțurilor noastre. „Când ceva lucră asupra noastră, această acțiune nu atîrnă numai de obiectul care lucră, dar încă și de acel'a asupra cărui-a acțiunea să exercită.“

Senzațiile de lumină, de sunet, de căldură etc. nu pot exprima numai excitația exterioară, dar și reacția nervului special, și mai cu seamă a centrelor nervoase asupra excitațiilor. Cordónele nervoase, asemănătoare cu firele telegrafice produc efecte în conformitate cu centrele cu cari comunică (sună un clopot, mișcă un aparat). De aci dificultatea de a spune în ce raport de asemănare sau de deosebire stă senzația cu excitația.

2. Acest raport nu va putea nici-odată să se formuleze într'un mod exact de cât numai când vom ține samă și de elementele cari vin de la noi și când știința va determina mai cu precisi-

une condițiile mecanice ale senzației¹. Dacă într'adevăr am putea deosebi ceea ce vine de la lumea din afară de ceea ce vine de la organele simțurilor noastre, deprinse a se mișca și a se modifica de ideile noastre vom avea, de sigur, formula raportului calitativ dintre senzații și excitații. Numind, de exemplu prin s senzația, prin f forța excitătoare exterioară; prin o organul simțului, vom avea :

$$s = fo$$

Ceea ce revine a dice că *senzația este din punctul de vedere calitativ în funcțiune cu forța excitătoare și cu organul simțului excitat.*

Acum dacă f devine f' vom avea :

$$s = f'o;$$

și dacă de asemenea o devine o' , vom avea :

$s = f'o'$; ceea ce revine a dice că senzația din punctul de vedere calitativ, variază atât în proporție cu excitația exterioară cât și cu organul special al individului.

Dar ori cum ar fi acest raport: exact sau nu, 'l formulăm în tot deauna prin *percepțiunile, reprezentările* sau *cunoștințele* ce ne formăm de cauzele excitațiilor sau de obiectele ce lovesc simțurile noastre. Senzația din punctul de vedere al raportului său calitativ este *percepere, represen-*

1. Vezi discursul lui Emil Du Bois-Reymond, ținut la Congresul naturaliştilor și medicilor germani în Lipsca, 14 Aug. 1872, Despre limitele cunoșterii naturii.

tare sau *idee*. Raportul său calitativ cu excitațiile este exprimat de aceste forme ale minții determinate atât de lumea din afară cât și de dispozițiile și experiențele noastre în lupta vieții.

Sensația prin urmare, numai atunci va simboliza sub o formă mai corectă raportul dintre noi și lucruri, când va fi desfăcută pe cât este posibil de iluziile și halucinațiile noastre, când va reprezenta *ceia ce este* nu numai pentru individ, în cutare împrejurare, dar pentru totă lumea, în toate împrejurările și în toate locurile. Dacă senzația nu poate exista fără mine, lumea, de sigur, va exista și va continua de a exista și fără mine, și astfel, *lucrul în sine* va fi cunoscut de totă lumea în acel'ași mod, dacă prin știință vom reuși a alunga ceea ce este iluzoriu, deosebind ceea ce este aparent de ceea ce este durabil, destinat a trăi într'un mod permanent.

3. Ținând seamă de legile fizice, fiziologice și psihice vom deosebi ceea ce există numai pentru noi, *de ceea ce există în sine*, de ceea ce va fi permanent, durabil. Dacă odată omul n'a putut să 'și reprezinte *pământul în mișcare* (*ceea ce există în sine*), acesta provine din cauza ignoranței probelor mișcării acestei planete. Făcând educația simțurilor, îndreptându-le numai asupra datelor experimentale, vom ajunge să cunoștem nu numai ceea ce există acum și pentru noi, dar ceea ce va exista în tot-d'a-una în aceleași împrejurări.

Totul se reduce a simboliza, în mintea noastră

calitățile senzațiilor prin intuițiuni sensibile, ear nu prin intuițiuni intelectuali, cari ar reprezenta lucrurile într'un mod fantastic, după nesce concepte închipuite de cari nu ne putem da séma cum s'a format în noi.

Resultate și conclusii. — Expresiunea calitativă a raportului dintre excitații și senzații nu pôte fi efectul curat al activității cerebrale care se mișcă ca în somn fără influența lumii, departe de ceea ce există, saũ efectul creierului turburat, bolnav, care ne ar aręta lucrurile desfigurate, transformate.

Calitatea senzației trebuie căutată mai mult în lucruri de cât în noi; numai ast-fel putem vedea că un lucru simțit de două ori prin amîndoi ochii este unul, că ființele sunt cu capul în sus, ear nu după cum se represintă în ochi: răsturnate.

Pentru a ști dacă calitatea senzațiilor, apreciată de noi correspunde cu calitatea lucrurilor și cu felul mișcării din afară trebuie neconținut să verificăm prin experiență acest fapt. Când, de ex., un lucru ne dă senzația unei suprafețe alunecóse trebuie să vedem dacă nu cumva avem degetele pline de oloiũ; când auzim un sunet trebuie să observăm dacă acéstă senzație este numai interioră, să observăm din cotro vine și de la ce vine: dacă este vocea unui om, saũ a unui instrument; efectul fiind dat trebuie să căutăm în tot-d'a-una cauza obiectivă, dacă voim a ne da bine séma de calitatea reală a senzațiilor nóstre.

3. Raportul dintre excitații și tonul senzațiilor.

1. Formularea problemei. — 2. Legea oboselei: puterea disponibilă și tonul senzației. — 3. Formula matematică a acestui raport. — Resultate și concluzii.

1. Să știe că senzația nu se manifestă numai în afară prin mișcări corăspundătoare cu intensitatea excitațiilor objective, dar și prin mișcări interne, corăspundătoare atât cu calitățile lucrurilor cât și cu constituția noastră psihologică, cu puterea noastră de rezistență în momentul unei excitații neașteptate. O senzație de temperatură, de exemplu, poate să represinte nu numai modificările operate în mișcarea nervilor, prin schimbarea echilibrului static al individului, corăspundătoare cu reflexele de tot felul, nu numai gradul de temperatură externă, dar și trebuința, sau netrebuința individului de mediul în care se găsește. Când zic, de exemplu: „î rece“, exprim prin acesta nu numai calitatea obiectului, dar și *starea mea afectivă*.

Senzația prin urmare este *măsura* nu numai a *cantității excitațiunei externe*, dar și a *calității obiectelor*, precum și a stării de echilibru static în care să găsesce individul, corăspundătoare cu *senzațiile plăcute și neplăcute*.

Am observat până acum senzația în raporturile sale cu *intensitatea excitațiunilor* și în raporturile sale cu proprietățile, sau *calitățile* stimulenților exteriori; am observat'o, cu alte cuvinte

din punctul de vedere al *cantității* și al *calității*, s'o observăm puțin și din punctul de vedere al *tonalității* adecă al mișcării interne correspundătoare cu constituția noastră psihologică.

Este vorba de a ști în ce raport stă excitația exterioară cu puterea de rezistență a individului într'un moment dat : cu starea sa de *oboselă* și de activitate.

2. După experiențele făcute, acest raport depinzând de puterea de care dispune individul în momentul excitațiunei, *tonul senzației* este față cu excitația ca puterea disponibilă față cu mișcarea din afară. Ce fel este puterea de rezistență a individului, față cu împrejurările vieții astfel este și tonalitatea senzației. Să știe că excitația nu mărește tot-d'a-una senzația, din contră, câteodată o slăbește sau o micșorează¹. Dacă excitația consumă totă puterea de rezistență a individului și produce *oboselă*, senzația nu se produce, dacă nu o consumă cu desăvârșire, senzația apare sub diferite forme, correspundătoare cu cantitatea de forță consumată.

3. Formele tonului senzației depind de mărirea și micșorarea *puterii de rezistență* (sau de *inhibiție*) a individului în lupta vieții, correspundătoare cu trebuințele sale. Câteodată excitația exterioară mărește puterea noastră de rezistență, altă dată o deprimă, o micșorează, altă dată înfine, nu produce nici un efect. Totul depinde de valoarea can-

1. Veđi mai sus : Cap. III. Raportul cantitativ dintre senzații și excitații.

titativă a forței interne față cu forțele externe, cari intră în luptă și cari variază de la individ, la individ, potrivit cu constituția psihologică a fie-cărui-a.

Să însemnăm prin f : cantitatea de forță individuală, prin d : cantitatea indispensabilă vieții; în această ipotesă cantitatea $f-d$ va reprezenta cantitatea disponibilă care trebuie a se cheltui cu ocazia excitației exterioare. Să ne închipuim, pe de altă parte, că se cheltuiește într'un moment dat o forță óre-care pe care o însemnăm prin e . Amintindu-ne în cele din urmă, ceea ce am dis, că senzația se mărește în proporție cu mărirea forței sufletești și se micșorează cu cât se cheltuiește din forța disponibilă: $f-d$, vom avea următoarea formulă a tonului senzației:

$$T=K \log \frac{f-d}{e};$$

ceea ce revine a dice că rapor-

tul puterii disponibile către puterea care se cheltuiește variază în progresie geometrică pe când tonul senzației este în progresie aritmetică.

Pentru ca să se producă o senzație din punctul de vedere al tonalității trebuie să se mărească energia noastră potentială, sau să se micșoreze; dacă nici nu se mărește nici nu se micșorează nici o schimbare nu se face în tonul sensibilității.

Resultate și conclusii. — Senzația considerată din punctul de vedere al tonalității este măsura puterii sufletești, cheltuite din cauza excitației. De îndată ce energia potentială se mărește sau

să micșorez, din cauza unei excitațiuni externe: excesive, moderate sau ușore, o descărcare nervoasă corespunzătoare se operează și aduce cu sine o senzație *plăcută* sau *durerosă*. Fie-care descărcare nervoasă, dacă este un *prisos* de forță produce o senzație *plăcută*, dacă este o forță trebuitoră organismului cauzată o senzație *durerosă*.

Există în organism *două procedări moleculare*: una care înmagazinează puteri prin formarea combinărilor complexe; alta, care cheltuește din puteri prin reducerea combinărilor complexe. Aceste procedări organice corespund neapărat cu *procedările subjective* de conservare și schimbare¹.

Ast-fel senzațiile plăcute sau neplăcute sunt corelative cu energia potențială a subiectului. O experiență poate să ne lămurască această teză.

Să luăm forța dinamometrică a mâinii lui *x*, care variază de la 40 la 45, după aceea să apropiem de nasul său un flacon de amoniac, vom observa de îndată că puterea dinamometrică a individului supus experienței, se va micșora; el va declara că *senzația este neplăcută*. Din contră, dacă la o distanță oarecare de nasul său destu-păm un flacon cu un profum plăcut, vom vedea că presiunea mâinii va fi de 55 și *x* va declara că *senzația este plăcută*.

Această explicare a senzațiilor afective ne va ajuta a înțelege condițiile și varietatea sentimentelor de tot felul².

1. *Vezi mai departe*: Conservarea și reproducerea senzațiilor.

2. *Vezi mai departe*: Despre sentimente.

Sensițiile plăcute determină iubirea, cele neplăcute ura. Iubim ființele și lucrurile cari măresc puterea noastră, urim pe acelea care ne vatămă.

*Tonul sensațiilor prin urmare condiționează toate faptele psihice cunoscute sub numele de *sensiimente*, fără cari, *atențiunea spontană și voluntară*¹ nu se poate deștepta în noi pentru a cunoaște toate lucrurile cari măresc puterea noastră sau cari ne fac plăcere, ne interesă.*

IV. ASOCIAREA SENSAȚIILOR

1. *Formele de asociare a sensațiilor și procedările nervoase și psihice.*

Sensițiile nu rămân izolate; ele se unesc împreună pentru a forma un tot sistematic, corespunzător cu unitatea țesăturilor nervoase în cari sunt concentrate.

Nu există senzație, care se nu fie însoțită de altele de cari o putem deosebi. Mai întâi se grupează senzațiile de același fel și în urmă toate împreună se reduc la o unitate într'o sintesă mai înaltă ce reprezintă unitatea sufletului nostru. Senzațiile nervilor combinându-se reprezintă *viața noastră afectivă*, acele-a, produse de mișcarea muschilor ne dă idee de puterea noastră vitală, *de energia noastră voluntară*; senzațiile organelor speciale a simțurilor, prin actul *perceperii* ne

1. *Vezi mai departe: Despre atențiune.*

dați idee de *puterea noastră intelectuală*; în fine, toate aceste grupe de senzații combinându-se reprezintă starea noastră sufletească într'un moment dat, starea de *echilibru static* sau *dinamic* a tuturor tendințelor a tuturor aptitudinilor noastre.

Aceste forme de asociere a elementelor vieții sufletești nu sunt nici-odată hotărâte; o simplă senzație nouă, pătrundând în centrele corticale ale emisferelor cerebrale, dacă este destul de puternică pentru a strica echilibrul stabilit între puterea de rezistență a individului și forțele exterioare, modifică combinarea primitivă. Experiența probă că dacă senzațiile, sunt favorabile mărind energia noastră, se asimilează cu cele alte și se combină dar, dacă sunt nefavorabile, ele sunt respinse de îndată ce puterea centrală a vieții noastre (*puterea de inhibiție*) poate să le elimineze, să le suspende, sau să le slăbească.

Asocierile corespund neapărat cu modificările operate în elementele nervoase, cu conexiunile speciale stabilite între aceste elemente, în fine, cu mișcarea celulelor, a substanței corticale cenușie a creierului.

Acest fenomen al asocierii, asemănător cu acela al unirii celulelor în organism și cu al grupării oamenilor în familii și în partidele politice, în corpurile sociale, explică diferitele fenomene sufletești și grupele de stări inconștiente și conștiente.

Procedările asociațiilor de senzații corespund neapărat cu procedările de asociere a te-

săturilor celulare, a mișcării nervilor, reprezentate prin reflexe de tot felul. Ele depind de starea în care se găsește individul, de puterea sa psihică, de care dispune într'un moment dat și variază de la individ la individ, potrivit cu caracterul specific individual moștenit, format prin stratificarea sa și amortela vieții conștiente din trecut, și prin educația ce a primit.

2. Legea generală a asocierii senzațiilor.

Legea generală a asocierii senzațiilor este coordonarea lor în vederea unui *scop ultim*, care este echilibrul static al funcțiunilor psihico-fisice a individului.

Senzațiile se coordonează pentru a produce fenomene psihice din ce în ce mai complexe, care opresc năvălirea altor impresii mai puțin puternice, ce ar turbura sau strica echilibrul static al vieții noastre.

Senzațiile simple, provocate de reflexele de tot felul, produc *emoții*; emoțiile provoacă *atenția* asupra unei grupe de senzații; această grupă de senzații face să nască în noi *percepții*, care, combinându-se și reproducându-se, nasc *representări* de tot felul; în fine, reunirea representărilor produc *imagini* și *idei*. Nu mă opresc de a spune încă că toate aceste elemente psihice complexe ale vieții sufletești combinându-se, se nasc, în cursul vieții, un fel de *putere*, care respinge apariția în centrele corticale ale emisferelor cerebrale a oricărei alte senzații ce nu s'ar putea asimila cu ideea dominantă.

PARTEA II-A

Vieața sufletescă complexă.

CAP. I

Procedările de asociație a senzațiilor.

I. PERCEPTIUNEA

Elementele și operațiile sale.

1. Senzațiile perceptive.

Percepțiunea este actul prin care cunoștem lucrurile *de cari suntem afectați* și asupra *căror'a fixăm atenția noastră*. A percepe va să dică a cunoște că un lucru care ne interesază are nise *calități* anume determinate.

Elementele din cari să compune percepțiunea sunt senzațiile de tot felul, sugerate de impresiile externe și cari se organiză să se combin într'un mod sistematic în actul perceperii. Având înaintea noastră un obiect, de exemplu, un măr, aparatul muscular al ochiului deșteptându-se prin excitația retinii devine centrul contractiilor, manifestate prin mișcările ochilor, ale capului etc.; aceste contractii fiind însoțite de

sensații, în actul perceperii reunim toate aceste sensații de formă și coloré; după aceea, luând în mână acest obiect, mirosindu-l și gustându-l, se deșteaptă în noi și alte sensații de tact, de miros și gust, cari toate împreună combinându-se cu sensațiile ce însoțesc mișcările organului vederii, completăm din ce în ce percepția lucrului present.

Operația principală, care caracterisează percepția, este neapărat combinarea din ce în ce mai completă a sensațiilor. Cu cât observăm mai mult un obiect pentru a dobîndi sensații, cu atât percepțiunea va fi mai completă. Această combinare sau *alegere* de sensații sugerate de lucruri nu depinde numai de excitațiile exterioare, dar asemenea și de experiențele noastre din trecut, de ideile noastre, cari deșteaptă *atențiunea* noastră.

Percepțiunea într'adevăr, nu este condiționată numai de mișcările simțurilor noastre speciale, dar și de starea observatorului, de puterea sa, de reacțiune (*inhibiție*)¹⁾. Să scie că nu toate excitațiile cari isbesc simțurile noastre ajung până la creier, și acelea, cari ajung pînă la pragul conștiinței pot fi gonite de puterea noastră centrală și înlocuite cu imaginile sau cu presentațiile anterioare deja stabilite. Când, de exemplu, o persoană a început o conversație interesantă, simțurile sale pot fi mișcate de lucrurile din afară,

¹⁾ *Vedî mai sus sensația considerată din punct de vedere al raportului calitativ cu excitația p. 103.*

fără a percepe! În zadar vom pune mână pe umerii săi,—dacă este cu totul absorbită în obiectul conversației sale, această atingere nu va produce nici un efect asupra ei. Atingerea umerului a excitat într'adevăr nervii pielii, și aceștia au transmis excitația lor centrelor medulare și de aci, centrelor encefalice producând senzații, dar organul aceptor nu se găsea disponibil; era preocupat de ideile deja formate pentru a le traduce în afară prin ajutorul nervilor motori într'un limbaj inteligibil și din cauza acesta a oprit excitația de ași face efectul său obicinuit.

Ast-fel, fenomenul percepțiunii este mult mai complex de cât apare înaintea observatorului neexperimentat. Percepțiunea este rezultatul echilibrului ce se stabilește între curențele nervoase, provocate de lumea din afară și reacțiunea produsă de curențele centrelor nervoase superioare. Ea corespunde prin urmare cu starea individului (în momentul perceperii), cu rezistența, ce centrele nervoase superioare opun senzațiilor primite. Dacă suntem preocupați, în momentul perceperii de alt ceva, putem să trecem pe lângă un lucru, fără a'l vedea, sau vedându-l să credem că 'l-am observat în destul, deși n'am dat nici o atenție senzațiilor produse de el; pe de altă parte, observându'l, în nerăbdarea noastră de a'l cunoște, putem să adăogem de la noi imagini cari ar înlocui senzațiile necesarii pentru complectarea percepției.

Dacă voim ca perceperea să fie complectă tre-

bue să fim *atentivi*, pentru a observa lucrul și a dobîndi toate senzațiile corespunzătoare, cu calitățile obiectelor, interpretând senzațiile reunite și fixînd ast-fel în mintea noastră o noțiune individuală. Dacă înlocuim multe senzații cu *iluziile* sau *închipuirile noastre* ajungem de sigur, a dobîndi nisce cunoștințe false de obiectele percepute.

2. Iluziile, halucinațiile, visurile și nebunia.

- a) *Iluziile fizice.* — b) *Iluziile psihice.* — c) *Casurile în cari se produc iluziile.* — d) *Halucinațiile.* —
e) *Halucinațiile la istorici, la nebuni și la oameni învețați.*

Percepțiile nu sunt în tot-d'a-una conforme cu natura reală a lucrurilor și ființelor ce cad sub simțurile noastre; ele depind de reacțiunea curentelor nervoase descendente, de *puterea de a-percepțiune*¹⁾ a individului față cu lumea din afară. — Une-orî mintea noastră adaugă, la senzațiile produse de lumea din afară, senzațiile sale proprii, imaginile și sentimentele, producînd ast-fel nisce percepții desfigurate, transformate pe cari le numim *iluzii*, alte-orî, iea imaginile lucrurilor drept realități producînd aceea-ce numim *halucinații*.

a) *Iluziile* se resumă în perceperea unor impresii, ce nu corespund într'un mod exact cu proprietățile și calitățile lucrurilor. Dacă, de

¹⁾ *Vezi mai departe. Partea II, cap. II-lea: Despre a-percepție.*

exemplu, ceea-ce este drept ni se pare indoit, ceea-ce este mare ni să pare mic, ceia-ce este patrat ni se pare rotund, percepțiile noastre nu sunt de cât nisce iluții.

Ilusiile par a fi cu totul *fisice*; ele nasc din starea organelor de simțire, ca acelea ce se datoresc refracțiunii razelor luminoase. Simțurile noastre sunt făcute ca să perceapă lucrurile în diferitele moduri, după împrejurări; ast-fel, dacă ne depărtăm de un lucru devine mai mic, dacă ne apropiem de el se măresce, — în fine, dacă presăm globul ochiului ni se pare indoit, întocmai după cum ni se pare un obiect rotund între, sau sub degetele noastre încrucișate.

Fig. 48.

b) Dar alături cu ilusiile ce provin din mișcările simțurilor noastre nu trebuie să uităm și *iluțiile psihice*, cari provin de la starea de pasiune în care ne găsim în momentul perceperii. Un om, de exemplu, fricos, trecând noptea prin o pădure nu va vedea lucrurile așa cum sunt ele, dar așa, cum se determină de inchiuire sub imperiul fricii. Arborii devin pentru el nisce tâlhari amenințători, mișcarea frunzelor lor se transformă în glasuri plângătoare, în fine animalul care îi ese înainte se transformă într'un demon cu formele sale bizare și monstruoase. Alfred Binet, povesteste asupra acestui lucru ur-

mătorea istorie din copilăria unuia din prietenii săi. «Intr'o zi, dice el, pe când prietenul meu, astăzi profesor de facultate, trecea printr'o pădure mare, zărind un foc vede de odată în giurul aceluï foc o ceată de țigani cu figura lor arămie, culcați la pământ. Perdânduși cu deservire capul de frică alergă asupra lor cu iuțea învêrtinduși bastonul, când de o dată se pomenesce în mijlocul unei bălți!»

c. Casurile în cari se produc ilusiile sunt numeroșe, dar, într'un mod general ele se produc:

α) când excitațiile nu sânt destul de energice spre a transmite centrelor superioare într'un mod exact cauzele lor;

β) când simțurile noastre nu sunt destul de deprinse cu felul unor excitații neașteptate;

λ) când mintea noastră nu este în stare a interpreta senzațiile sau a ține sémă de distanță, de legile refracțiunii luminii;

δ) în fine, când punem de la noi ceea-ce nu este în lucruri din cauza igoarenții noastre, a unei pasiuni domnitoare sau din cauza unei bóle. Nebunul, de es., intilnind pe cine-va fără să-ï facă nimic, 'l crede vrăjmașul său și de frică 'l omórá pentru a se apóra.

d. *Halucinația* este percepțiunea unei excitațiuni, care nu este cauzată de acțiunea lumii din afară, dar de acțiunea creierului asupra nervilor. Halucinatul vede lucruri ce nu sunt, aude glasuri cari nu rêsună! Aici, nu este vorba de percepțiunile formate de excitările venite din afară,—modificate din cauza stării noastre

sufletesci, dar, de percepțiunile formate, de excitațiile interne ale centrelor superioare.

Obiectul halucinațiilor dar, nu sunt lucrurile din afară, dar imaginile, ideile și sentimentele noastre. Omul, de ex., stăpânit peste măsură de sentimentul religios va avea halucinații în raport cu ideile sale mistice și supranaturale. Intréga sa putere sufletescă fiind îndreptată către cer va auzi glasul lui D-zeu, dacă este iubit de El, va vedea draci, dacă conștiința sa 'l mustră de greșalele ce le-a făcut.

Ceea-ce produce halucinația este excitația nemăsurată a emisferelor cerebrale, provocată de o bôlă moștenită sau dobândită în viață prin educație, în fine, prin obiceiul de a slăbi nervii introducând în organismul nostru diferite substanțe alcoolice sau narcotice. Excitația cerebrală într'adevăr, transmitându-se organelor simțurilor ne face să sensibilisăm, să exteriorisăm lucruri ce nu există de cât în mintea noastră.

Experiențele făcute de d. Charcot, asupra istericilor, căduți în hipnotism sau în somnambulism, ne fac să ne dăm mai bine samă de halucinații. Dacă cine-va este ipnotisabil n'avem de cât a'î spune cu autoritate: *«eată un șearpe!»* și, va vedea șearpele mișcându-se la picioarele sale! Pe de altă parte, dacă, prezentându-î un carton de hârtie albă, 'î vom spune: *«Privesce! Este portretul tău!»* De îndată individul nostru va vedea pe carton portretul său și'l va descrie după închipuirea sa!

e) Halucinațiile să produc în următoarele cazuri:

α) sub influența unei excitații patologice a creierului la isterici și la nebuni;

β) sub influența unei excitații fiziologice a creierului la ómenii cari mediteđă mult, sau cari sunt distrași.

Halucinațiile la isterici, sunt fenomenile cele mai importante ale hypnosei cari au atras atenția observatorilor. Să scie că prin ajutorul *sugestiunii* introducând în spiritul hypnopicului o idee produce acelaș efect asupra sistemului nervos ca acela ce este determinat de excitațiile periferice¹⁾. Este destul ca să convingem pe un isteric ipnopsabil că o bucată de hârtie este o plăcintă, că o persoană vorbește în fața sa și de îndată va mânca bucată de hârtie și va auzi vorbind. Este greu la început să producem prima halucinare inoptică asupra unui bolnav dar în urmă dobîndind încredere și autoritate asupra individului supus experienței vom deveni stăpâni pe toate mișcările și ideile sale.

Intr'un mod general *halucinațiile inoptice* nasc și dispar, ca acelea ce apar *in vis* și cari sunt *contradișe* de îndată ce ne deșteptăm. Trebuie să observ însă, că se întimplă la persoanele bolnave ceea-ce se întimplă și la *nebuni*, de a vedea deștepți lucruri *cari nu sunt!* — «Intr'o di, dice Binet et Féré²⁾, spunem unei bolnave, înainte

¹⁾ Veđi mai sus. Partea I: Despre reflexele ideomotice. Starea de ipnopsism p. 72.

²⁾ *Magnetisme animal*, Paris, 1887.

de a adormi, că avem s'o halucinăm, dar convenim cu ea că deșteptându-se să se silască a alunga halucinația judecând'o falsă. După ce am adormit'o îi sugerăm ideea că pe masă există o monedă de aur de zece franci cu efigia lui Napoleon al III-lea. Deșteptându-se moneda este tot în fața sa. Spunem după aceea bolnavei : «știi ce am convenit ! 'Ți-am provocat o halucinație, dar această monedă de aur nu este reală.» Atunci ea ne privesce cu mirare . . . ideia că putem să ne îndoim chiar de o monedă pe care o vedem, o pipăim, pare că o neliniștesce... și, îndată pare că și revine în sine și ne afirmă cu cea mai mare energie că vede moneda, că este o monedă reală și că ridem de ea afirmând contrariul.»

Halucinațiile învățaților se asemănă cu halucinațiile istericilor și a nebunilor. Deosebirea vine numai de la modul de excitare a centrelor cerebrale. Aici, excitarea este provenită de la exercițiul prelungit al gândirii asupra fericirii patriei, asupra vieții viitoare etc. Ast-fel, toți teosofii și misticii, cari vorbesc cu divinitățile, ca și Socrate cu demonul său, deși nu sunt nebuni, ved lucruri ce nu poate vedea orice muritor. Cine nu scie că martirii creștinismului în extasul lor mistic au vădut pe trimesii lui D-zeu aducându-le corone pentru virtutea lor. Și ceea ce au meritat acești oameni extraordinari, reprezentați în tablourile religioase,—nepăsători de suferințele fizice, suferind fomea, setea, frigul este recunoscut de totă lumea că au fost răsplătiți. Cu toții admirăm această viață consacrată triumfului

unei singure idei, o organizare interioară aproape dumnezeiască ¹⁾.

3. Timpul necesar pentru formarea percepțiilor.

Durata percepțiilor.

Percepțiunea, fiind un act atât de complex, are nevoie de *timp* ca să se formeze. Acest timp este acela care se strecoară până ce excitația ajunge la centrele nervoase, — este durata dintre momentul în care omul este impresionat de un lucru și acela în care manifestă prezența senzației prin o reacțiune sau o mișcare.

Măsura acestei durate a fost făcută prin experiențele încercate de Helmholtz, Dubois-Raymond și mai cu seamă de acelea ale lui Wundt și Donders. Acest din urmă a observat că *timpul fiziologic* ce se cheltuește între excitație și efectele sale (mișcările), variază după felul senzațiilor. Senzațiile tactile devin percepții după $\frac{1}{7}$ din secundă, cele auditive după $\frac{1}{6}$ din secundă, în fine senzațiile vizuale după $\frac{1}{5}$. Dacă, de exemplu, prevenim pe o persoană că are să primescă un curent electric prin ajutorul unei bobine de inducțiune la piciorul drept și are să miște mâna dreaptă, timpul fiziologic va fi de $\frac{1}{7}$ din secundă, dar acum, dacă persoana noastră nu știe în ce parte a corpului are să primescă excitația, în acest din urmă caz, timpul fiziologic

¹⁾ *Lelut. Le demon de Socrate, pag. 8.*

este mai mare, din cauză că nu scie de mai înainte ce are să se întâmple și isbit de curentul electric nu se supune de-odată influenței sale.

Cu acest metod, variând experiențele, putem măsura orî-ce percepție în diferite împrejurări ale vieții, dar, rezultatul la care conduc toate experiențele făcute¹⁾ este că *durata percepției depinde de gradul de atențiune*. Dacă dăm atențiune impresiunilor noi, percepțiunile se formeză de grabă; dacă suntem indiferenți de ceea-ce se petrece în giurul nostru, nu vedem nimic nu aușim nimic! Cu cât atențiunea este mai mare, cu atât durata percepției este mai mică.

Ast-fel, dacă trebuie un *timp fiziologic* pentru producerea percepțiunii ne trebuie și un *timp psihologic* pentru ca senzația să fiă apercepută, să pătrundă în cercul luminos al conștiinței.—Acest timp depinde de aparatul aceptor și de lupta dintre ideile și sentimentele noastre cu impresiile noi. Dacă ideile și sentimentele deșteptate prin impresiunile noi sunt puternice, percepțiunile se fac mai greu și într'un timp mai îndelungat, dacă sunt slabe percepțiunile se fac într'un timp mai scurt.

Din cele expuse, vedem că nu putem determina într'un mod absolut durata percepțiunilor, căci această durată nu depinde numai de la condițiile exterioare; ea varîedă depe condițiile in-

¹⁾ *Experimentelle Untersuchungen der einfachsten psychischen Prozesse in Pflügers Archiv, 1873. Bd. VII.*

terne, din cari cea mai însemnată este *gradul de atențiune*, variabil după caracterul specific moștenit și conform cu educația ce primim în viață.

Atențiunea fiind însoțită de mișcările simțurilor și a mușchilor, după cum a observat foarte bine Fechner, percepțiunea depinde neapărat de atitudinea ce se dă organelor simțurilor. Dacă senzațiile se combină cu înlesnire pentru a ne face să ne reprezentăm în mintea noastră într'un mod clar o idee, atențiunea se adaptează îndată pentru percepțiune;—din contră, timpul de reacțiune se mărește, dacă senzațiile cari se succed sânt foarte variabile pentru a se asimila, și individul nu poate dobîndi nici o reprezentare precisă.

Pentru a ne face o idee de momentul în care percepțiunea începe, n'avem de cât a observa atitudinea individului de îndată ce se găsește în fața obiectului perceptibil. Experiențele dinamografice, făcute de D. Dr. Ch. Feré¹⁾ după mișcarea nervilor și a mușchilor, după îndoirea degetelor și a altor părți a corpului în momentul atențiunii precum și modificările ce se fac în aceste mișcări, *cu cât individul se obosese*, pot să ne dea o idee de gradul de atențiune, a fie-cărui.

Mărirea gradată a presiunilor manuale, a modificărilor formei de contracțiune corăspunde neapărat cu mărirea și micșorarea atenției. (Vezi fig. 19.)

¹⁾ *Hystérie et fatigue* (Bull. soc. Biol. 1885)

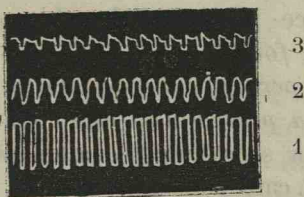

Fig. 19. (După D. Dr. Feré). *Forma contracțiilor date de dinamograful mâinii sub influența oboselii.*

Mersul contracțiilor de la dreapta la stânga. 1. În primul minut; 2. În al doilea minut; 3. În al treilea minut.

Resultate și concluzii. — Perceperea este un act mixt, un fenomen *cerebo-sensorial*, condiționat de acțiunea simțurilor asupra creierului și de *reacțiunea* acestui din urmă, corespunzătoare cu mișcarea centrelor corticale în care senzațiile se combină. Ea presupune o putere psihică, care se cheltuește înăuntru combinând senzațiile produse de lumea din afară¹⁾, în loc de a se manifesta în afară prin mișcări.

Percepțiunea implică în sine nu numai sentimentul intern dar și știința de raportul său cu cauza externă; ea coprinde în sine interiorul și exteriorul,—este sinteza subiectului și a obiectului și presupune o elaborațiune mentală, o *asociare voită* până la un punct oare-oare de noi, o judecată a noastră proprie.

¹⁾ Binet. *Psychologie du raisonnement* (Paris 1886) asemăna acest fenomen cu un reflex care se retrage înăuntru, spre a nu se manifesta în afară prin mișcări, și îl consideră ca un fenomen cu totul fiziologic.

În orî-ce precepere deosebim doue lucruri: *materia și forma.*

Materia percepțiunii este dată de senzațiile noastre; *forma percepțiunii* este hotărîtă de combinarea acelor senzațiuni,—combinare condiționată de puterea, care concentrează mintea noastră asupra unui obiect, alegînd senzațiile venite din afară și deosibindu-le de iluziile și halucinațiile noastre.

Ceea ce completează și formează percepțiunile noastre este *atențiunea* noastră, care combină excitațiile externe în raport cu cele interne, deșteptate de interesul, sau sentimentul ce ne inspiră obiectul perceptibil. Aici, este cazul de a observa cum senzațiile considerate din punctul de vedere calitativ se asociază cu senzațiile din punctul de vedere al tonalității. Dacă un obiect provocă în noi *sentimentul plăcerii*, suntem *atentivi* depărtînd orî ce altă senzație străină, și ast-fel, senzația din cauza interesului ce ne inspiră devine perceptivă.

II. CONSERVAREA SENSAȚIILOR și REPRODU- CEREA PERCEPTIILOR.

Representarea.

1. *Elementele și operațiile reprezentării.*—
2. *Ideia timpului, a spațiului și a causalității.*— *Rezultate și concluzii.*

Representările exprim urmele modificărilor interne, corespunzătoare cu tendințele centrelor nervoase de a le reproduce. Fie-care senzație într'adevăr, fie-care mișcare celulară care trece dintr'o

circonvoluție cerebrală în alta, lasă în urma ei o *persistență de acțiune*, o *dispoziție de a se reproduce*. De îndată ce ocaziunea să prezentă, de îndată ce o nouă senzație sau o nouă idee turbură echilibrul static, prin o asociare nouă de senzații, se reproduce o senzație anterioară. Este cunoscut că cea mai mică tendință a spiritului într'o direcțiune oare-care poate să deștepte senzații amortite sau facultăți latente; un stimulent oare-care lucrând asupra elementelor nervoase deșteaptă senzații cari păreau cu totul șterse din mintea noastră.

Odată ce am dobândit o percepție despre un obiect, nu poate să nu se mai reproducă; ea va fi deșteptată de fie-care din senzațiile din cari se compune. Cine nu știe că noțiunea ce am despre un lucru pe care l'am văzut odinioară poate să fie deșteptată numai pipăind sau mirosind acel lucru, căci curentul nervos excitat de un singur simț poate să ne dea reprezentarea completă a tuturor senzațiilor anterioare ¹⁾.

Reprezentarea dar, nu este de cât o reproducere a percepțiilor sau a asocierilor de senzații anterioare. Ea corespunde cu modificările nervoase ce s'au operat în țesăturile celulare ale organismului nostru, față cu mișcările exterioare ce ocașionedă reproducerea lor.

1. Reprezentarea implică: a) conservarea senzațiilor anterioare, condiționată de persistența sau

¹⁾ Maudesley. *Physiologie de l'Esprit*, trad. de l'anglais. Paris 1879.

de dispoziția mișcărilor centrelor nervoase în direcția obicinuită, și *b*) reproducerea și asocierea lor cu senzațiile noi și cu *ideile de timp*, de *spațiu* și de *causalitate*, formate, pe nesimțite în mintea noastră, din cauza duratei necesarii pentru alcătuirea percepțiilor, a succesiunilor senzațiilor și din cauza prezenței *obiectelor întinse* care au cauzat acele senzații.

2. Acest mod de a înțelege fenomenul reprezentării ne face să vedem că conceptele elaborate de mintea noastră (*causalitatea*, *timpul* și *spațiul*), care servesc a ne înfățișa lucrurile ce au căzut sub simțurile noastre într-un concept reprezentării cași mișcărilor exterioare, cași obiectele cunoscintelor noastre. Aceste concepte într'adevăr corăspund cu impresiunea totală a succesiunii interne (*timpul*), sau a succesiunii externe (*spațiul* și *causalitatea*) a reprezentărilor. Pe câtă vreme, senzațiile se succed, se asociedă, în conformitate cu mișcărilor din afară, reprezentându-ne lucrurile ce au căzut odinioră sub simțurile noastre, vom avea și *ideea de timp* de *spațiu* și *causalitate*.

Resultate și conclusii.—Reprezentarea nu este condiționată la început de conceptele *timpului* ale *spațiului* și *causalității*¹⁾; numai cu dezvoltarea minții noastre, aceste concepte sunt indispensabile, pentru reprezentările noastre. Intr'a-

¹⁾ După cum a cređut Kant.

devăr, animalul, copilul chiar 'și representă lucrurile fără să aibă aceste idei; copilul n'are un trecut pe care se'l opuie prezentului sau viitorului; trecutul său nu este pentru el de cât icona domnitore a unor grupe de senzații neclasificate, ne orînduite într'un mod sistematic. Acelaș lucru se întîmplă și cu animalele; ele 'și representă lucrurile fără noțiunea timpului. Elefantul, de exemplu, din cauza asociațiilor mecanice 'și representă lucrurile ca prezente. La vederea unui om pe care l'a lovit odinioară să asociedă într'un mod mecanic senzațiile din trecut și să repede asupra lui cași când l'ar lovi actualmente, cași când s'ar apăra de atacurile îndreptate în contra sa (1).

III. CONSERVAREA PERCEPTIILOR și REPRODUCEREA REPRESENTĂRIILOR.

Ideația

1. Localizarea ideilor. — Resultate și conclusii.

Reproducerea percepțiilor anterioare nu este ultima procedare de asociație a senzațiilor; această formă de asociație pôte să se complice din nou prin reproducerea și asociația reprezentărilor anterioare dând naștere la ceea-ce numim *idei*. Mentea omenescă este făcută ca de la o combinare de reprezentări ce se reproduc să se înalțe la o idee sau la o reprezentare a reprezentărilor; — reprezentându-ne, de exemplu, o

1) Guyau. *Genèse du temps, avec une préface de Mr. Fouillet.*

ființă concretă cu toate proprietățile și calitățile sale concepem o noțiune generală.

Acastă procedare prin care idealisăm impresiile repetate este foarte complicată. Ea presupune o dezvoltare mentală, condiționată de formarea unor pături de fibre și de celule cerebrale mai superioare de cât acelea destinate pentru percepțiunile concrete. O funcțiune psihologică complexă presupune neapărat o structură cerebrală identică, — o regiune mai superioară a creierului destinată a elabora sau combina reprezentările și toate elementele vieții sufletesci pentru a primi o formă. Acastă regiune, care se pune în mișcare prin curențele nervoase provocate de curențele centrelor perceptive asociate, este după cea mai mare parte de fiziologi și psihologi, aceea a loburilor frontale, cari sunt unite, prin fibrele ce alcătuiesc substanța albă a circonvoluțiilor, cu cele alte loburi a emisferelor cerebrale.

Dar, nu putem atribui acestei părți a creierului *intréga* procedare a *ideației*, căci această regiune, separată de cele alte centre ale sistemului nervos, nu ar putea de loc funcționa. Pentru acest cuvint, gindesc că *localizarea ideilor în loburile frontale* este o afirmare pripită. Acastă afirmare ar avea bază când funcțiunea loburilor frontale ar fi separată orî independentă, dar, condiționată de centrele perceptive, trebuie să înțelegem că ideația este pregătită și de asocierile celor alte centre mai infe-

riore, fără cari nu se pôte înțelege unitatea organică a sufletului¹⁾.

Dar, admitând chiar că ideația ar corăspunde în totul cu mișcările regiunii loburilor frontale, ideile propriu zise nu pot fi localizate aci. Ideația în general nu pôte a se reduce numai la asocierea și reproducerea reprezentărilor. Aceste procedări ar condiționa numai *ideația inconștientă*, nici de cum ideația conștientă care dă adevărata formă reprezentărilor.

Ideile nu pot apărea cu caracterul lor propriu înaintea conștiinței fără o nouă procedare ulterioară psihică²⁾. Nu este destul ca reprezentările să se reproducă și să se asocieze transformându-se în idei, — trebuie, ca aceste idei să apară înaintea conștiinței cu caracterul lor de *universalitate*.

Resultate și concluzii. — Nu putem localiza ideația fiind-că nu șcim cum funcționează regiunea corăspundătoare a creierului, formată în decursul timpului prin experiențele moștenite și repetate. Știința nu ne-a putut face să asistăm la mișcările loburilor frontale și nu ne-a arătat până la ce punct aceste mișcări corăspund cu procedările complicate ale generalisărilor noastre.

Acăstă procedare a ideației este cu totul mis-

¹⁾ Acest mod de a înțelege ideația se deosibescă atât de vederile acelor a cari exagerădă rolul centrilor medulari, cât și de vederile acelor a cari exagerădă rolul loburilor frontale.

²⁾ A videa mai departe: *Cugetarea. Ideația conștientă.*

terioasă; nu posedăm încă instrumentul care ne ar ajuta să vedem mișcările complicate ale centrelor de ideație; loburile frontale desfăcute de cele alte centre encefalice și spinali sunt mute, nu ne spun nimic!

Ceea-ce scim într'un mod pozitiv este că *ideea* rezultă din combinările făcute a tuturor elementelor vieții sufletesci și în special din combinările reprezentărilor provocate de percepțiunile lucrurilor, cari, la rândul lor; au fost provocate de senzații și de excitațiile venite din afară.

Ideile nu corăspund de loc numai cu mișcările loburilor frontale, dar cu armonia și cu *unitatea tuturor centrelor vieții sufletesci*¹⁾. Ele nu vin de sus, dar de jos: de la lumea din afară în care trăim, de la experiențele ce facem în viață. Pe de altă parte, ideile nu sunt *inăscute* în înțelesul idealismului platonician, dar în înțelesul că omul este făcut, în virtutea legei evoluției și a moștenirii, să concéapă idei, în urma experiențelor ce dobîndesce în viață.

¹⁾ Veđi mai sus: *Partea I Cap. I, II, III; Legătura de unitate a tuturor părților sistemului nervos pag. 48.*

2. Asocierea ideilor.

Legea generală a asocierii ideilor. Condițiile de asociere.

Asocierea ideilor este o procedare psihologică asemănătoare cu aceea a reproducerii percepțiilor și reprezentărilor. După cum senzațiile, percepțiile și reprezentările se asociedă și se reproduc în ordinea experiențelor noastre trecute, de asemenea, ideile se asociedă și se reproduc într'un mod succesiv și indefinit, în conformitate cu tendințele noastre dobândite sau moștenite.

Este un fapt cunoscut de toți că o idee deșteptă alta, întocmai după cum o senzație este urmată de alta, că vederea unui obiect adese ori amintesce spiritului nostru situațiunii, sentimente, cari odinióră ne-a afectat. Dacă trecem pe un drum pe unde altă dată am călătorit cu un amic, obiectele ce întilnim în giurul nostru ne fac să ne aducem aminte de cele mai mici lucruri ce făcea obiectul conversației ce am avut cu el. Casele, satele, riurile sunt însemnate cu suvenirul cugetărilor, impresiunilor ce ne preocupa când le-am văzut. — Se pare că orice lucru present care are raport cu un lucru trecut ne aduce aminte de al treilea lucru și acest din urmă de un altul și așa mai departe. Există

între idei acelaş raport ce există între cuvinte şi între frazele unui discurs, — acelaş raport, ce se observă între lucruri: o atracţiune, o coeziune analógă cu aceea ce se observă între moleculele unui tot material.

Acest fenomen al asociaţiunii ideilor este foarte complex căci resumă în sine toate procedările de asociaţii psihice de la primul moment al vieţii, şi, corăspunde cu asociaţiile ce se fac între stările fiziologice. El reprezintă legea universală psihologică, care îmbrăţişedă întregul mecanism al vieţii sufletesci, care explică în fine, coordinarea într'un mod erarchic a stărilor conşiente şi inconşiente.

Ideile se înlănţuesc împreună după cum se unesc reflexele, dispcsiţiile înăscute individuale, senzaţiile, reprezentările, etc. De vreme ce toate elementele psihice se combin împreună şi se armonisedă în vederea echilibrului static al vieţii sufletesci, ideile la rindul lor trebuiesc a se combina în acelaş scop, în conformitate cu dispoziţiile moştenite, cu mediul în care trăim şi cu educaţia ce primim în vieată.

Acéstă lege a asociaţiunii ideilor, după Herbart, reprezintă lupta ideilor pentru conşiinţă. Ideile în decursul vieţii devenind nesce forte, o luptă se încinge între ele pentru a lua un loc înaintea cercului luminos al conşiinţii depe intensitatea lor. Acelea, cari sunt slabe, cădând în luptă, sunt depărtate de cercul luminos al conşiinţii şi se întunecă; acelea, cari sunt persis-

tente cad în domeniul conștiinței și se asociază după puterea lor de rezistență.

Dar, această teorie a lui Herbart trebuie completată. Triumful ideilor în lupta lor nu depinde numai de calitatea lor reprezentativă, de conținutul lor, dar și de calitatea lor afectivă, de cari sunt însoțite, și de raportul lor cu voința.

Lupta ideilor și prin urmare asociația lor este neapărat preparată, de procedările psihice cu cari ne-am ocupat până acum și este condiționată :

1° de constituția anatomică a centrelor nervoase, adică de gruparea celulelor în gangliónele cerebrale ;

2° de experiențele individuale, adică de seria, sau ordinea experiențelor fie-căruia ;

3° de educația și de mediul în care trăiesc individul ;

4° de rezultatul antagonismului dintre idei care se hotărăște de intensitatea, durata, precum și de legile speciale ale asociației cari sunt :

a) aceea a raportului dintre cauză și efect ;

b) a raporturilor de similitudine sau de contrast ;

c) în fine, aceea a contiguității în timp și în spațiu.

3. Felul de asociațiune a ideilor.

a. *Asociații de contiguitate.* — b. *Asociații similare.* —

c. *Asociații de causalitate*

Există asociații de contiguitate în timp și în spațiu, asociațiuni similare și de causalitate.

a). *Asociațiile de contiguitate* sunt acelea cari au mai existat mai înainte din cauza alcătuirii celulelor cerebrale, a modificărilor aduse dispozițiilor fiziologice în urma experiențelor făcute în viață și cari se reproduc din nou.

Ideile se asociază prin contiguitate, ori de câte ori s'au găsit de un număr de ori unele în prezența altora, sau, s'au mai succedat unele după altele. Dacă ideile A, B, C, D au fost într'un moment dat unite între ele formând un tot T, ele pot să se asocieze din nou, ori de câte-ori una din aceste idei va apărea conștiinții.

Acest fel de asociații depind neapărat și de legea obiceiului, de deprinderea minții noastre de a reproduce acelaș lucru. De sigur, asociațiile se fac mai ușor prin repetiție; citind de mai multe ori o poezie ne deprindem a o reproduce; este destul să ne aducem aminte de primul vers și cele alte urmédă fără multă ostenélă. Acelaș lucru se observă și în asocierile de idei. Când mai multe idei s'au succedat într'o ordine óre-care în mintea noastră, ele se vor succeda în acelaș chip ori de câte-ori prima idee din lanțul ideilor va apare în mintea noastră.

b). *Asociațiile similare* sunt acelea cari se fac în virtutea afinității lor, în virtutea convențiinelor. Astfel, tóte ideile, cari fac parte din conceptul unei noțiuni generale, sau cari pot servi ca elementele unei judecări analitice, se atrag unele pe altele. Ideea de curcubeu trage după sine ideile colorilor din cari se compune; i-

deea de corp, ne face să gîndim la ideea întin-
derii și așa mai departe.

c). *Asociațiile de causalitate* sunt acelea de-
terminate de raporturile dintre cauză și efect,
dintre mijloc și scop, dintre principii și conse-
cuențe. Ideea de cauză trage cu sine ideea de
efect, ideea scopului aceea a mijlocului, în fine
un principiu ne face să gîndim la consecuențe.

Resultate și conclusii.— Ideile nu se asociédă
din întimplare, dar în conformitate cu condițiile
de formare și de desvoltare a individului și în
virtutea fie-căreia din legile de asociare.

Asociațiile ideilor depind de intensitatea lor,
de calitatea lor afectivă, de raportul lor cu vo-
ința, în fine de raportul lor de succesiune; de
coexistență și de cauză și efect.

Dar, dintre tóte asocierile, acelea de contigui-
tate sunt mai eficace, și am putea dice, că im-
plică tóte asocierile posibile. Dacă se admite în
principiu că două sau mai multe idei cari s'aũ
aflat în contiguitate se sugerédă unele pe altele,
— dacă ideile cari se atrag prin afinitatea lor,
sau prin relația lor causală, a trebuit să se gă-
sescă în contiguitate în mintea nóstră, atunci,
totul se póte explica prin reproducerea obicĩ-
nuită a asocierilor din trecut.

V. FANTASIA ȘI IMAGINAȚIA

1. Caracterul imaginației

Imaginația este activitatea fantastică a minții
nóstre prin care percepțiile, reprezentările și

ideile se asociedă în ordinea sentimentelor, dorințelor și plăcerilor noastre, ear nu în aceea a experiențelor și a asocierilor anteriore. — Ea modifică stările noastre intelectuale (percepțiile, reprezentările și ideile) după tendințele determinate de sentimentele noastre și de prisosul puterii noastre sufletești arătându-ne până la ce punct elementele afective pot influența inteligența.

Expresiunea cea mai înaltă a activității mentale, imaginația, ne impinge a da o formă sensibilă prin ajutorul artei tutor formelor intelectuale închipuite de noi, creând lucruri cari se aseamănă cu acelea ce am perceput dar de cari se deosebesc cu desevirșire. Simbolul geniului, imaginația, face pe artiști, pe poeți și pe învățați să producă lucrări originale la cari nimeni n'a putut gândi.

In ori-ce operă a imaginațiunii într'adevăr, găsim ceva nou care nu există în percepțiune: nescce combinări noi, cari une-ori se armonizedă într'un mod exact cu raporturile reale și esențiale ale lucrurilor. Când, de exemplu, combinând într'un tip, ore-cari caractere specifice a animalelor, ne închipuim un animal pe care nu l'am vedut, creem, cași natura, prin puterea imaginației și cu ajutorul unor elemente vechi, o nouă formă de ființe.

Ceea ce caracterisedă, într'un mod precis, imaginația este crearea unor forme intelectuale și sensibile noi ce nu corăspund cu experiențele năs-

tre anteriore și cu formele lucrurilor preceptibile.

Baza imaginației dar este puterea creatoare (*fantasia*,) corespunzătoare cu dezvoltarea organizațiunii psihice și cu prisosul de forță de care dispune individul.

Formele imaginației sunt cu atât mai superioare cu cât individul ajunge a reproduce în afară într'un mod viu percepțiile și ideile sale în ordinea concepută de el, ear nu în ordinea experiențelor sale.

2. Formele imaginației. — Resultate și concluzii.

Imaginația este de atâtea feluri câte sunt și tipurile sau caracterele individuale.

Ea este :

a) *Representativă* când reproducem impresiile de mai nainte prin imagini sensibile, create de noi. — Acest fel de imaginație reprezintă lucrurile absente, înprospătându-le în mintea noastră cu neșce forme materiale închipuite de noi și ne face să vedem lucruri cari nu sunt prezente, să audim sunete cari nu vibreză la urechile noastre.

Acastă reproducere a percepțiunilor trecute se deosebesce de halucinațiile noastre¹⁾ prin faptul că ea nu este hotărîtă numai de mișcarea anormală a centrelor nervoase, de sugestiunile provocate de frică și din cauza ignoranței noastre, dar de puterea fantasiei noastre, și de dorul lucrurilor

¹⁾ Veđi mai sus: *Percepțiunea. Ilusiile și halucinațiile noastre* p. 118.

absente. De această imaginație ne servim, când, descriem orașe și țări pe cari le-am vădut odinioară, când povestim aceea ce ni s'a întâmplat când în fine, reprezentăm pe pânza noastră cu colorii vii lucrurile și ființele pe cari le-am vădut odinioară.

b) *Constructivă practică*, (este imaginația) când creem diferite mijloce pe cari le combinăm în vederea unui scop. De acest fel de imaginație, s'a servit omul în tot-d'a-una în lupta vieții sale pentru a pune puterile naturii în serviciul său și a-și da samă de ele; progresul material ce s'a realizat în lume reprezintă urmele evoluțiilor acestui fel de imaginație. Fizicul și chimistul, cari inventează instrumente prin ajutorul căror'a fenomenile naturii apar în laboratorul lor, arhitectul care concepe planul unei case și care 'l aplică pe teren, combinând tot materialul adunat pentru construcțiune, fac us de această imaginație.

c) *Poetică*, când creem eroi, persoane pe cari le caracterisăm prin cuvintele ce le punem în gura lor, corespunzătoare cu asocierile ideilor noastre, în scop de a deștepta sentimentele sau pasiunile de cari suntem stăpâniți.

d) *Artistică*, când, sub impresiunea unui sentiment, căutăm a-l reprezenta prin forme sensibile, combinând sunetele, colorile, în fine dând o formă petrii sau bronzului. De acest fel de imaginație se servește muzicantul, sculptorul, pictorul pentru a deștepta în noi bucuria sau întristarea, iubirea, ura, etc.

e) *Scientifică*, când combinăm rezultatele ob-

servărilor și experiențelor noastre pentru a comunica altor'a idei noi, corăspundătoare cu fapte noi. De ast-fel de imaginație s'aă servit toți invățații concepând ipoteze noi, cari aă contribuit la progresul sciinții, ori de câte-ori ele aă putut a se verifica. Să pare, că omul de sciință, care iubesc a cunósce secretele naturii, creădă adevărul! Expresiunea celei mai înalte manifestări a evoluției organice, invătatul, prin puterea fantasiei sale lucrădă de multe-ori cași natura fără scirea sa creând lucruri noă.¹⁾

Resultate și conclusii. — Imaginația este fenomenul cel mai complex al asocierii sensațiilor perceptive, în raport cu sensațiile afective. Ea presupune un prisos de forță, depe care să măsoră puterea fantasiei noastre.

Imaginația, de ori-ce fel ar fi, este condiționată de caracterul specific individual, de stările organului nostru aceptor, care variădă în ori-ce moment al vieții, potrivit cu starea sa de vigré și de sănătate.

În imaginație, elementul afectiv al sensațiilor fiind predominant, un prisos de forță psihică este indispensabil; cu cât acest prisos va fi mai mare, cu atât imaginația va lucra cu mai multă putere, creând lucruri cari nu există în natură.

¹⁾ Maudesley. op. cit.

CAP. II

Apercepțiunea

ORGANUL APERCEPTOR.

Conștiința

I. Caracterul conștiinții.

1. Puterea de oprire (inhibiție). — 2. Tonul echilibrului static al vieții. — 3. Știința interioară. —
 Resultate și concluzii.

Apercepțiunea este fenomenul cel mai însemnat al vieții psihice, — este operația prin care individul, în conformitate cu caracterul său specific moștenit, începe a-și da samă de toate elementele vieții sale, adunate și păstrate din trecut, pentru ca, față cu lumea din afară, cu experiențele sale personale, să prindă și că asimileze elemente noi dezvoltând ast-fel din ce în ce ființa sa.

Această operație, care transformă ceea ce era necunoscut (*inconscient*), este însoțită în tot-d'una de un sentiment de tendință, care are o bază fiziologică și presupune un *organ aperceptor*, pe care psihologii 'l numesc *conștiință*. — Grație conștiinții într'adevăr, elementele vechi psihice se combin cu cele noi, se organizează din ce în ce mai mult pentru a ne reprezenta această lume nemărginită de fenomene subiective, cari apar și dispar în conformitate cu ten-

dințele mișcărilor centrelor nervoase encefalice său cu dispozițiile lor obicinuite.

În interiorul nostru, cași pretutindinea împrejurul nostru, se observă o mișcare, adecă o schimbare continuă și o succesiune de stări. — Jocul celulelor cerebrale, condiționate de jocul celulelor celor alte centre nervoase inferioare, corespunde cu jocul emoțiilor, presentațiilor, reprezentărilor și ideilor.

1. Acéstă mișcare a stărilor interne are o direcțiune, o iuteală și o extensiune. Ea este câteodată lentă, alte-ori răpede, și se propagă în diferite sfere mai mult său mai puțin întinse ale *cugetării*, *emoțiunii* și *volițiunii*, potrivit cu starea noastră de sănătate, de bôlă, de repaos său de ostenelă. Dacă *puterea noastră de rezistență* învinge excitațiile exteriore, activitatea conștiinții se mărește răpede și ieè o direcțiune, dacă este învinsă de împrejurările momentului se *opresce*.

Conștiința exprimă în tot-d'a-una *starea de împedecare*, de echilibru său de întârziere a impulsunilor noastre.

2. Exercițând o *reacțiune* în contra excitațiilor exteriore, conștiința, ne dă *tonul* echilibrului static al vieții sufletesci, al *Eului* nostru și ne informedă de tot ce se petrece în noi, de tôte mișcărilor sensoriale, de tôte curentele nervoase, cari pot împedeca și prin urmare strica gruparea *sensațiilor*, a *reprezentărilor* și *ideilor* deja formate.

3. Faptul esențial ce caracterisează conștiința este știința ce avem de interiorul nostru, de *Eul* nostru față cu impresiunile în cari ne aflăm,—este *lumina*, care apare în automatul viețuitor, care însoțesce toate elementele vieții, sau care se adaugă câte-o-dată pe lângă procedările nervoase ca colorea violetă ce priimesce chlorurul de argint când 'l expunem la lumină.

Resultate și conclusii. — Conștiința caracterizată ast-fel nu este numai un fenomen *întimplător*, care se adaugă în cursul evoluției la mișcările centrelor nervoase pentru a reprezenta faza finale, ultimul termen al unei serii de elemente ce se asociază. Acest fenomen, chiar dacă nu ar schimba în nimic natura elementelor psihice, reprezintă partea subiectivă a activității noastre mentale, care prin reacțiunea sa dă un aspect cu totul nou vieții de relațiune.

II. Elementele și operațiile conștiinții.

1. *Sensițiile și stările mentale.* — 2. *Operațiile conștiinții.*

1. Elementele primitive ale conștiinții, sînt sensațiile de tot felul din a căror combinare rezultă stările mentale.

Stările mentale cu toate acestea, nu sînt identice cu conștiința, căci aceste stări nu sînt în tot-d'a-una însoțite de conștiință. Stările mentale

pot să se combine într'un mod automatic *fără șcirea și participarea noastră*, asemănându-se cu combinările și mișcările animalelor inferioare, cu emigrațiile, de ex., a paserilor în scop de a găsi regiuni mai căldurose.

Elementele vieții psihice într'adevăr, asociându-se n'au toate aceiași sôrtă; acele-a, cari nu sânt persistente nu pot intra în combinarea fenomenelor ce se forméđă din nou. — O durere care n'ar dura de cât un minut, o senzație care n'ar existe de cât în stare latentă statică nu pot fi de cât neșce vibrațiuni nervóse; în fine, o înlântuire saú o asociare de idei este o procedare organică care nu este identică cu o stare de conșciință. Impresiile, de exemplu, cauzate de obiecte ce nu ne-ar deștepta nici-un interes și ideile neputernice ce nu produc schimbări moleculare cari se se propage până la ganghiónele sensoriali, nu pot fi considerate de cât ca neșce reflexe, fără nici-un efect psihic.

2. Senzațiile și mișcările nu sunt conșciente de cât numai când intervine *atenția noastră voluntară pentru a împedeca asociarea automată și când, grație apercépțiunii noastre păstrăm suvenirul asocierii trecute și 'l comparăm cu asocierile prezente pentru a ne da séma de unitatea și de identitatea persoanei noastre*¹⁾.

Ast-fel, *atențiunea, păstrarea, reproducerea,*

¹⁾ Vezi mai departe: *Unitatea și identitatea personalității.*

*recunoscerea saŭ localizarea stărilor mentali*¹⁾, sunt operații, cari trebuiesc adăogate pe lângă elementele primitive ale vieții sufletesci (*sensația și mișcarea*) spre a forma conștiința.

Conștiința nu apare de cât numai când suntem atenți, când în jurul unei idei domnitore grupăm alte idei relative, când într'un moment dat ne dăm séma de combinarea ideilor făcute cu șcirea noastră și când în fine, sântem în stare a combina senzațiile prezente cu cele trecute pentru a forma un *tot*, care este *Eul nostru*.

Intr'adevăr, conștiința nu se deșteptă în noi de cât numai când ne deosibim pe noi în șine de cele alte lucruri, când ȃicem: «eŭ,» «acésta nu 'i eŭ». Ideia de «eŭ» este anterioră orĭ-cărei alte observări asupra noastră. Inainte de a căuta, în îndoiturile materiei, în țesăturile celulari ale organismului, în sistemul nervos, condiția existenței fenomenelor psihice trebuie să șcim mai întei că sântem. Cum aș puté căuta cugetarea în mișcările creierului meŭ, cunoștințele în organele speciale ale simțurilor speciale, dacă nu șciŭ că cuget, că percep? Observarea trebuie să aibă un scop. Inainte de a observa trebuie să șciŭ ce se observ.

Resultate și conclusii. — Conștiința nu este numai rezultatul combinărilor, senzațiilor saŭ a diferitelor elemente ale vieții, — dar mai cu séma, rezultatul *procedărilor apercepțiunii*: a aten-

¹⁾ Vezi mai departe *Partea II-a Cap. III: Procedările apercepțiunii*.

țiunii, a păstrării, reproducerii și recunoscării sau localizării stărilor mentale.

În actul conștiinței într'adevăr ne dăm seamă nu numai de senzațiile noastre, dar și de silința de a le interpreta și a lucra pentru a le păstra sau goni, în fine, pentru a avea suvenirul lor și al personalității noastre prin compararea stărilor prezente cu cele anterioare.

Ceea ce constituie conștiința nu este numai senzația prezentă, dar și silința noastră prezentă unită cu suvenirul senzațiilor anterioare și a silințelor din trecut.

III. Nașcerea conștiinței.

Cel d'ântei fapt psihic.

1. *Ideia primitivă a Eului.* — 2. *Ideia de suflet și de corp.* — *Resultate și concluzii.*

Dacă studiem pe om de la venirea sa în lume, cu dispozițiile sale moștenite, observăm că după cât-va timp se desvâltă în el un fel de sentiment vag de ființa sa. Acest sentiment, oricât de confuz ar fi este primul fapt care apare în înțea cercului luminos al conștiinței și care servește de bază asocierilor ulterioare conșciente. Se știe că nimic nu mișcă centrele superioare nervoase ale copilului, nimic nu se adaugă la dispozițiile sale moștenite fără ca ideia de el însuși să nu strălucască în interiorul său. Copilul poate să simtă, să sufere, fără să cunoscă cauza senzațiilor sale, fără să se deosibască pe el de alte

lucruri. — Mult timp trebuie să treacă până ce un copil să 'și formeze o idee clară de sine, până să ajungă a se servi de ântâia persoană vorbind de el însuși.

Acéstă idee fiind expresiunea unității vieții sufletesci este un fapt fórte complex; ea presupune o modificare rudimentară a sistemului nervos, adausă pe lângă modificările anteriore moștenite. Sensațiile externe adăogându-se la cele organice, asociate deja in conformitate cu constituția individuală, modifică centrele nervóse și ast-fel, se nasce în noi prin ajutorul procedărilor misterióse ale apercepțiunii sentimentul de ceea ce simțim, de ceea ce sântem, în ori-ce moment, față cu împrejurările vieții.

1. Acéstă idee primitivă de Eul nostru se desosibesce de aceia a învățatului său a filosofului; ea nu representă de cât starea vieții sufletesci, abia eșită din perióda embrionară și primitivă: o unitate de a cărei complexitate n'avem la început nici-o conștiință, despre care nu putem afirma ceva.

Afirmându-ne pentru prima óră, prin acésta nu spunem ce fel suntem: *corp* sau *suflet*. Copilul când ȃice: «*eu*», nu înțelege prin acésta *numai corpul seú*, în înțelesul materialiştilor, sau *numai sufletul seú*, in înțelesul spiritualiştilor, dar ființa sa întrégă: în *unitatea sa indivisă*.

2. Deosebirea sufletului de corp nu este primitivă dar consecutivă. Copilul nu vede într'ensul

o natură indoită ; se simte numai că este unul și se opune ast-fel la tot ce nu este el. Nu deosibesce în el un *suflet* și un corp ; el spune : « o muscă este pe *mine* (pe corp), cânele *m'a* mușcat, sufer^u, *'mă* place, *'mă* aduc a minte fără a gîndi că un lucru p^ote se se raporteze la corp sau la suflet.

Dar, ac^ostă noțiune considerată din punct de vedere *subjectiv*, nu p^ote să fie înțel^esă ast-fel din punct de vedere *objectiv*. S^e pare, că limbajul vulgar este tot at^ot de corect cași al omenilor formați prin cultură. Dⁱcem : cresc^u, slăbesc^u, albesc^u, tot at^ot de legitim dupe cum dⁱcem : cuget^u, simț^u, *'mă* aduc^u a minte etc. Exemplele sunt f^orte numer^ose pentru a ne convinge că dac^a ne desfacem de ideile metafisice, prin *e^u*, nimeni nu p^ote înțeleg^e numai corpul sau *numai* sufletul. Dac^a dⁱc : «E^u sunt care am desemnat ac^ostă fl^ore, vorba «*e^u*» representă nu numai inteligența a c^orei acțiune a fost necesară pentru ca fl^orea să fi^a desemnată, dar încă și m^ona mea,

Resultate și conclusii. — Eu!, considerat din t^ote punctele de vedere, în unitatea sa totală nu este numai spirit sau numai materie, dupe înțelesul idealistilor sau al materialistilor, dar expresiunea raportului organismului nostru cu lumea exteri^oră, — raport, ce conșciința n^ostră 'l percepe deosebindu-ne de t^ote lucrurile de cari s^untem înconjurați.

Actele care-'l fac se se nască sunt pe de o

parte, procedările psihice ale senzației și percepției, corespunzătoare cu faptele fiziologice ale iritabilității: mișcarea moleculară în nervi și mecanismul reflexelor, — pe de alta, procedările complicate ale aperceperii care încep din ce în ce a se desvolta¹).

IV. Stările conștiinții.

1. *Activitatea organică și stările conștiinții.* — 2. *Succeșiunea stărilor conștiinții.* — *Cele trei momente ale vieții sufletești.*

1. Conștiința exprimând relația organismului cu mediul în care se găsește, relația excitațiilor exterioare cu mișcările interne sau cu curențele nervoase descendente, stările sale sunt legate de stările întregului sistem nervos. Este un fapt constatat astăzi că principiul tuturor modificărilor interne se găsește în corp. Dacă corpul este bolnav, simțim că cugetarea și voința slăbește și numai putem să raționăm și să legăm ideile.

Dar trebuie să observăm că conștiința psihologică nu exprimă evoluția organismului întreg, căci activitatea organică are o extensiune mai mare de cât cea psihologică. Acastă din urmă, nu poate să coprindă într'un moment dat întreaga mișcare a sistemului nervos. Acțiunile nervoase au trebuință de mai puțin timp ca să se pro-

¹) A consulta, Wundt. *Gründzüge der physiol. Psychologie* p. 709—741.

ducă de cât cele conșciente, și pe de altă parte, nu toate sunt destul de energice pentru a ajunge până la păturile corticale ale creierului și a mișca ast-fel centrele nervoase superioare.

Adaug încă, că stările conșcinții nu exprim mișcarea organismului din punct de vedere obiectiv, dar din punct de vedere al raporturilor sale cu lumea din afară.

Dar ceea ce este mai important de observat este că o stare a conșcinții nu poate exprima într'un moment dat nici întreaga activitate mentală. Cercul conșcinții fiind foarte îngust nu poate cuprinde de-o-dată toate formele psihice posibile, dar numai niște forme repetate, corespunzătoare cu asociațiile senzațiilor, dictate de spontaneitatea individului, deprins a grupa senzațiile devenite percepții, idei, imagini etc.

Senzațiile într'adevăr, se asociază într'un moment dat sau din punct de vedere cantitativ, sau din punct de vedere calitativ și al tonalității. Asociațiile din punct de vedere al tonalității dau naștere la *stările afective*, cele din punct de vedere calitativ la *stările intelectuale*, în fine, acele din punct de vedere cantitativ, la *stări voluntare*.

2. Aceste stări de conșcință apar pe rând pe scena spectacolului interiorului nostru; nu putem avea de o-dată mai multe stări de conșcință; fie-care stare cedază la timp prioritatea aparițiunii sale; fie-care dispare din înfața aparatului reflector pentru a face loc unei alteia de o intensitate mai mare.

Dar ori cât de numeroase ar fi formele sau stările psihice ele se reduc la trei principale, corespunzătoare cu gradul de intensitate al puterii sufletesci și cu acela al elementelor primitive psihice: reflexele, senzațiile și formele lor diverse, cari, în lupta vieții și potrivit cu experiențele personale și cu caracterul specific moștenit își schimbă puterea lor de rezistență. Une ori suntem dominați de puterea *emoțiilor*, alte ori, de a *ideilor*, alte ori în fine, de greutatea *dorințelor* și *decisiunilor noastre*.

Pentru a ne convinge de acest fapt al succesiunii fenomenelor psihice n'avem de cât a ne observa în fie-care din aceste trei momente ale vieții psihice.

Să ne observăm mai întâi în momentul în care suntem dominați de *puterea emoțiilor* ori a sentimentelor și pasiunilor noastre. În această stare, voim să alungăm o *suferință*, o *durere*, și cu toate acestea suntem triști! Luptăm în contra sentimentelor și pasiunilor noastre și nu putem în tot-d'auna reuși! Să pare, că omul nu poate tempera îndeștul sentimentul și entuziasmul său și de multe ori chiar are nevoie a se supune lui. Acel'a care ar consulta rațiunea, dacă trebuie să iubească pe tata său, pe copiii săi, patria sa, ar face o încercare zadarnică. Rațiunea poate să 'mă recomande a uri o persoană, dar dacă 'mă este simpatică o iubesc mai mult în urma consiliului său. Toate calitățile ce nu le cunoșteam bine vorbesc cu mai multă putere sufletului

nostru: ne silim a o urî și ne este mai simpatică! Sentimentele năvălind în activitatea noastră în momentul *somnulenții voinții și a inteligenții noastre*, ne-aũ captivat, *fără șcirea noastră*.

Grația însă legii de compensațiune, de multe-ori inteligența surprinde în patul său *sensibilitatea*. De câte-ori absorbiți de o cugetare, nu aũdăm nimic, nu vedem nimic, — umblăm prin lume fără a primi veri-o senzație! Descartes, fixând atențiunea sa numai asupra lumii ideilor, pare a fi închis simțurile, cași Pascal când că-uta proprietățile geometrice. Ast-fel este omul *natura sa sensibilă la rindul său cedează prioritatea activității intelectuale!* Pictorul înainte de a se servi de simțuri pentru a zugrăvi pênza sa, trebuie să caute imagina tabloului său în indoiturile cugetării.

Să nu uit de a spune că activitatea intelectuală câte-o-dată este așa de energică în cât înădușe și *activitatea noastră voluntară*. De câte-ori nu ne uităm în mijlocul cugetărilor noastre și de câte-ori fără să voim a cugeta, cugetăm ne-încetat! De sigur, tóte cunoștințele noastre nu sunt voluntare. De multe-ori putem cugeta fără a voi. Nu putem să împedecăm aparițiunea în interiorul nostru a o mulțime de idei, de cunoșcințe și souveniruri. Nu în tot-d'a-una mergem depe suvenir, suvenirul asemenea vine și ne dominéză. Lucrurile cele mai înspăimântătoare pot să fie subjectiul unui plăcut suvenir *Haec olim meminisse juvabit*.

În fine, voința la rândul său nu joacă mai puțin rol în constituția noastră psihologică. Ea constituie caracterul cel mai însemnat al omnirii. Une-ori omul, prin tăria voinții sale încetează de a fi sclavul pasiunilor și prejudițiilor sale, devine stăpân pe sine însuși și 'și reformă caracterul; alte-ori, grația acestei facultăți, deșteptăm activitatea noastră sensibilă și intelectuală. N'avem de cât a ne examina în momentul în care se produce o senzație și vom vedea că percepțiunea nu este posibilă fără oarecare atențiune din partea noastră, adică fără voință. Dacă voim a citi o carte, senzațiile ce provocă în noi literile nu sunt îndestulătoare pentru a citi; trebuie încă să fim *atentivi*! Și, când este vorba de a înțelege coprinsul acelei cărți, lumina nu apare de cât în urma unei stăruințe și perseverență ce punem în acest scop. Cine n'a distins, prin propria sa experiență, silințele adese-ori lungi și ostenitoare, cari conduc mintea pe calea adevărului: cine n'a simțit acel moment luminos când suntem în prezența intuițiunii unui adevăr?

Resultate și conclusii. — Stările conștiinței exprim gruparea de fenomene psihice, cari într'un moment dat pot deveni conșciente. Ele depind de asocierile elementelor psihice, corespunzătoare cu asocierile mișcărilor fiziologice, și se hotărăsc de puterea noastră psihică care le asociédă după intensitatea lor.

Formele acestor stări sunt neapărat condițio-

nate de împrejurările vieții și de caracterul specific individual moștenit. Ele sunt tot atât de numeroase, câte sunt și felurile de asociații psihice în stare de a deveni conșciente.

Dar aceste forme ori cât de numeroase ar fi se reduc la trei forme sau stări ireducibile :

a) *Starea intelectuală*, reprezentată prin *cugetare* și procedările sale ajutate de *apercepțiune* : *raționamentul, judecata, conceptul sau noțiunea* etc, cari se traduc în vorbirea noastră ;

b) *Starea afectivă, sau de sensibilitate specială*, reprezentată prin *emoțiile, sentimentele și pasiunile noastre* ;

c) În fine, *starea voinții noastre*, reprezentată prin *dorințele, tendințele, decisiile și actele noastre*.

V. Condițiile fiziologice ale conștiinții.

1. Creierul. — 2. Localizarea conștiinții. — Resultate și concluzii.

1. Depe experiențele făcute organul conștiinții este creierul. S'a observat că ori-ce operație a conștiinții implică în sine o excitație a creierului. Pentru ca o senzație să apară în ântea cercului luminos a conștiinții trebuie să fiă destul de energică spre a mișca centrele nervoase superioare și a turbura prin urmare chili-brul static deja stabilit, — trebuie cu alte cuvinte, să fiă în stare a strica asocierea senzații-

lor devenite percepții și idei formate în mintea noastră prin moștenire, obicei, educație și experiență.

Nu există o singură stare de conștiință care să nu fiă însoțită de o mișcare cerebrală. «In circumstanțele ordinare, ȳice Al. Bain¹⁾, n'avem conștiința de acțiunea creierului, dar în cazul unei mari agitațiuni de spirit sau după o muncă extraordinară de cugetare, ore-care indispoziție, ore-care opresiune interioară ne spune unde este locul rului, după cum durerea, ce simțim în membrele noastre, arată mușchiile cari au fost oboșiți din cauza mersului său a unei munci continue. Observarea merge mai departe: constatăm că o serie de emoții vii sau un exercițiu excesiv al facultăților intelectuale produc o atterare o slăbiciune morbidă în substanța cerebrală. Pe de altă parte, o rană, o bółă alteredă facultățile spiritului. O lovitură făcută asupra capului ne face să perdem pentru un timp conștiința și o rană gravă este de ajuns ca să perdem memoria. O mare incordare a minții adese-oră produce perturbații cerebrale ca acelea a inmoierii creurului (*ramollissement du cerveau*). Nebunia adese-oră este însoțită de o afecțiune asemănătoare, dupe cum se vede în vieată prin simptomele sale exteriore și dupe mórte în urma disecției.»

Baza fiziologică dar a conștiinții este mișcarea creierului. Depe experiențele făcute tóte

¹⁾ *The senses and the Intellect.*

mișcările din afară se transmit prin undulații nervoase creierului și se continuă sub o formă, sau alta ca mișcări de tendință sau ca mișcări de translațiune.

2. Tótă greutatea însă, constă în determinarea cu precisiune a acestor centre ale creierului. Există într'adevăr, centre voluntari și centre sensoriali. Primele, sunt așezate în partea anterioară a creierului, secundele, în regiunile posterioare ale păturilor corticale¹⁾. Ei bine, în cari din aceste centre este localizată conșciința?

Să admite într'un mod general că conșciința este localizată în centrele părții corticale a creierului, cu tóte acestea, este greu de a înțelege cum aceste centre pot funcționa singure în actul apercepțiunii fără centrele voluntari. Să șcie că apercepțiunea și impulsivitatea sunt formele excitațiunii voluntare, care, une-oră este îndreptată către centrele sensoriali, altă-dată către centrele motorii; apercepțiunea și voința sânt prin urmare două forme ale acelei-ași impulsivități, — lucru care face ca centrele cerebrale să fiă în strinsă legătură unele cu altele și chiar să coincidă în óre-cari împrejurări. Pe de altă parte, trebuie să nu perdem din vedere că centrele sensoriali sunt în tot-d'a-una în legătură

¹⁾ Ferrier. *Recherches expérimentales sur la physiologie et la pathologie cérébrale et les fonctions du cerveau.*

cu dezvoltarea centrelor părții anteriore a creierului și a tuturor celorlalte centre inferioare¹⁾.

Dar, abstractiune făcând de aceste fapte, este destul să ne amintim că centrele sensoriale de păstrare și reproducere a percepțiilor și a reprezentărilor nu sînt în tot-d'a-una conșciente; fenomenul cerebrațiunii inconșciente probază că sînt procedări centrale inconșciente.

Ast-fel, cu toate experiențele făcute până acum nu putem localiza conștiința, după cum nu putem localiza ideile²⁾. Ori-ce s'ar dice, nu se poate afirma, cu siguranță, că păturile corticale ale creierului constituie organul conștiinței; este imposibil de a se admite că numai această regiune a creierului are o influență asupra fenomenelor psihice; sinteza senzațiilor care se reșumă în conștiință nu se poate înțelege fără *unitatea sistemului nervos*. Intr'adevăr, procedările psihice ale senzațiilor și percepțiilor presupun faptele fiziologice ale iritabilității; pe de altă parte, ori-ce mișcare cerebrală nu este numai mișcarea transmisă din afară, care poate să se pierdă, dacă este respinsă de mișcarea spontană internă; această mișcare presupune o intensitate de *forță internă*, determinată de *caracterul specific* al individului și formată prin

¹⁾ Veđi mai sus, Partea I, cap. I, II. Centrele nervoase în raport cu fenomenele psihice.

²⁾ Veđi mai sus Partea II, Cap. I, II, 2: Conservarea percepțiilor și reproducerea reprezentărilor. Ideea Localizarea ideilor. pag. 131.

păstrarea elementelor din trecut, *parte inconșciențe, parte conșciențe*; — viața sufletească în decursul vécúrilor devenind conșciență nu se forméază numai din elemente inconșciențe; ea trece nu numai de la inconșcienț la conșcienț, dar și reciprocamente. Să șciece că tóte actele vieții nóstre aű început prin a fi conșciențe, dacá nu în noi, cel puțin în strămoșii nóștrii¹⁾.

Resultate și conclusii. — Conșciența nu depinde numai de o parte a creierului (regiunea corticale). Dacá ne dăm bine sémă de raportul dintre fenomenile psihice și funcțiunile sistemului nervos²⁾ observám că condiția esențială a exercițiului conșcienței este creierul întreg cu tóte circonvoluțiunile sale unit cu cele alte părți a sistemului nervos.

Neapărat, numai raportul armonic al tuturor părților sistemului nervos, care implică în sine o *putere de viață*, constituie esența aparatului psihic. De intensitatea puterii de viață inherentă caracterului individual moștenit din trecut atirná durata și formele fenomenilor psihice.

Fenomenile psihice nu sűnt de cât rezultatul antagonismului dintre sensațiunile noi și cele vechi transformate în imagini, representări, idei etc. Intensitatea saű persistența acestor din urmă determiná modificările mentale; *puterea de*

1. Delboeuf. *Eléments de psychophysique générale*. Paris 1883.

2. Veđi mai sus Partea I, capit., II

inhibiție a individului, lupta dintre curențele nervoase ascendente și descendente decide într'adevăr apercipiunile sau stările mentale.

Conștiința implică o mișcare armonică a organismului întreg, o echilibrare a forței interne cu forțele externe.— O reprezentare sau o idee, numai atunci nu se întunecă, nu dispare sau nu este alungată din colo de pragul conștiinței, când nu cade în lupta provocată de curențele nervoase. Să știe, de la Herbart, că manifestările vieții devin în tot-dé-una inconștiente, când cad în lupta încinsă între ele, când nu sunt destul de complexe, de persistente, pentru a fi victorioase. O idee nu poate străluci în îndoiturile conștiinței noastre de cât numai când energia curențului de ideatie nu se cheltuesce în afară, nu se descarcă asupra centrelor motorii, dar asupra centrelor sensoriali. Câte idei întunecate, câte suveniruri ce păreau cu totul șterse de atât'a timp nu apar într'un moment dat în mintea noastră!

Totul depinde de echilibrul static și dinamic al vieții sufletesci, de antecedentele fiziologice și de procedările psihice. Experiențele făcute de cât-va timp au probat că acțiunea nervoasă a cărei durată este inferioară celei psihice nu poate să deștepte conștiința. Fenomenul care se formează de grabă, dispare tot de grabă, la cea mai mică clătinare a fibrelor nervoase a emisferelor cerebrale.

Conștiința este expresiunea intensității impulsunilor interne. Cu cât, forța psihică impulsivă,

este mai mare, cu atât fenomenile psihice sunt mai persistente. Iubirea, de es., inconștientă dispăre de îndată față cu mobilele antagoniste, se mărește sau se întărește de îndată ce avem cunoștință de obiectul afecțiunii noastre. Să știe că o ispită poate fi părăsită cu înlesnire dacă nu este hotărîtă de cugetul nostru, poate deveni rezistentă dacă a primit o formă în mintea noastră.

CAP. III

Procedările a percepțiunii

I. Atențiunea.

Caracterul și formele atențiunii. Atenția spontanee, Atenția voluntară.

Atenția este acea procedare a a percepțiunii prin care împedecăm sau respingem reflexele și senzațiile, ce nu convin naturii noastre într'un moment oare-care, pentru a ne concentra asupra unei idei, sau pentru a urma o serie de impresiuni și de experiențe relative la acel-ași obiect.

Faptul ce caracterisază atențiunea este *oprirea momentană* a succesiunii continue a stărilor mentale în vederea unei asociațiuni noi, determinate *de o singură idee (monoideism)*, care ne interesază acum sau în viitor.

Fiind atentivi înlocuim diferitele stări ale conștiinței prin o unitate de conștiință relativă la un obiect. Acest lucru explică pentru ce în actul atențiunii observăm că toate organele sim-

țurilor se opresc pentru a se adapta sau îndrepta asupra aceluiași punct. Atențiunea este neapărat o stare excepțională, o stare de turburare momentană, ce se observă ori de câte ori suntem emoționați de tot ce ni se întâmplă în viață pe neașteptate în favoarea sau defavoarea noastră, ori de câte ori dăm peste lucruri necunoscute și ne silim a le cunoaște întrebându-ne tot felul de mijloace.

Acastă stare nu se poate prelungi mult timp, căci făcându-ne să cheltuim din puterea noastră sufletească ne obosem. După o încordare prelungită a minții, simțim într'adevăr că ne este imposibil de a mai observa sau înțelege ceea ce citim, și în cazul acesta din urmă lăsăm din mână cartea sau jurnalul ce-l avem sub ochi.

Atențiunea poate să se îndeplinească sau *cu șcirea și voința noastră*, sau *fără șcirea și voința noastră*. În cazul d'antéiū, ne dăm samă de silința noastră și cheltuim mai multă energie sufletească; în cazul de al doilea, fără șcirea noastră culegem rezultate mai mari și cu mai puțină ostenelă.

De aci rezultă că atențiunea este două feluri: *Atențiunea spontană, sau involontară* care produce un maximum de efecte cu un minimum de energie și *atențiunea voluntară sau intențională* care produce un minimum de efecte cu un maximum de silință din partea noastră ¹⁾.

1) Ribet. *Maladie de la volonté* Paris 1885, și *Psychologie de l'attention*, Paris 1889.

1. *Atențiunea spontanee* este naturală, primitivă și se îndeplinește fără nici un artificiu, fără vre un mijloc întrebuintat de educatori. Acéstă atenție putem s'o observăm la copii și în general la individele cari n'au primit nici o învățătură, dar cari dezvoltându-se în lupta vieții învață a fi atentivi. Copilul care privesce jocul paserilor, intrerupe cursul ocupațiilor sale pentru a da atențiune nouelor dispoziții provocate de lucrurile cari 'l interesază.

Ceea ce deșteptă atențiunea spontanee sunt stările noastre afective, impresiunile sau emoțiunile produse de lucrurile și ființele cari ne interesază *in momentul percepțiunii*, cari par a satisface pornirile noastre naturale; este destul ca un object sau un eveniment present, să ne intereseze, să fie favorabil dezvoltării noastre, să ne facă în fine plăcere și atențiunea noastră se deșteptă prin o riră momentană a cursului tendințelor noastre obișnuite.

Ast-fel, atențiunea depinzând de stările noastre afective, orice lucru nu o poate deștepta.

Objectul atențiunii noastre trebuie neapărat să provóce o excitare puternică, care să opréscă curentul de ideăție deja stăbilit mărinđ în același timp activitatea mentale pentru a putea resista tuturor percepțiilor și tendințelor străine de objectul atențiunii.

2. *Atențiunea voluntară* este o dezvoltare a atențiunii spontanee, — o stare artificială ce se forméză prin educație, prin deprinderi artifi-

cială. Așa când suntem dispuși a petrece, a eșii din casă pentru a ne preumbla, și în acel moment un amic al nostru ne vizitează facem act de atențiune voluntară conversând cu el.

Ceea ce pôte mări și menține acest soi de atențiune este *interesul* ce ne inspiră lucrurile nu numai pentru present dar și *pentru viitor*. Este imposibil, de es., a atrage atențiunea cuiva, a-l sustrage de la ocupațiile și deprinderile sale obicinuite, dacă nu scim a 'l face să se intereseze de lucrurile pe cari le arătăm sau despre cari 'i vorbim.

Dar ori-ce am face noi, ori cari ar fi metodele didactice de cari ne-am servi, nu vom pute în *tot-dé-una* reuși a face ca cine-va să fie atentiv cu scirea și voința sa. Ne este imposibil a face interesante lucrurile, cari nu ne atrag într'un mod natural, în ori-ce fasă a vieții. Copilul nu este capabil de o atențiune forțată imprimată de lucrurile alese de alții; el nu fixează vederea sa de cât asupra lucrurilor strălucitoare, asupra figurii mamei sale și a persónelor de cari neconținut este încongiurat, în fine, asupra a tot ce 'l mișcă, ce 'l emoționează într'un mod natural; incapabil de a fixa mintea sa asupra literilor pentru a învăța să citească, privesce numai figurile coprinse în carte ¹⁾. Omul primitiv de asemenea, cași copilul, nu este capabil de atențiunea voluntară. «Vięta sęlbaticului, dice H. Spen-

1. Ribot, *op. cit.* Paris 128 . .

cer, este consacrată cu totul la prinderea dobitoacelor, a păsărilor, a pescilor care îi procură o excitație plăcută. Din contră, puterea de a aplica într'un mod continuu atențiunea sa este foarte slabă.»

Atențiunea voluntară fiind opera educațiunii și a civilizațiunii nu este numai un fenomen psihologic, dar și sociologic. Intr'adevăr, acest fenomen nu se produce cu înlesnire de cât la societățile înaintate în cultură. Atențiunea voluntară este o imitație a atențiunii naturale, o disciplină, un obicei moștenit de la părinții noștri și repetat prin silințele ce 'și dau profesori noștri. Dacă într'adevăr sălbaticul n'a moștenit de cât idei relative la vânătoare, la pescuit etc., ideile științifice, rezultatul inducțiilor și al demonstrațiilor nu pot să 'l intereseze căci sunt foarte slabe; ideea, obiectul atențiunii, trebuie să fie intensă, energică pentru a se asimila cu ideile stratificate din trecut, pentru a le modifica, stricând ast-fel asocierea elementelor psihice vechi.

2. Condițiile fiziologice ale atențiunii.

Cum se poate explica atențiunea pe calea fiziologică? Cum se poate produce această reacțiune, această oprire a stărilor anterioare, față cu obiectele ce se ofer într'un mod natural simțurilor noastre?

Setchenoff fiziologistul rus ¹⁾ și Ferrier ²⁾ atri-

1) In Cartea sa: *Ettudes psychologiques trad. du Russe Paris 1884.*

2) In: *Fonction du cerveau.*

buesc această putere a atenției unor centre nervoase speciale, localizate în loburile frontale, cari, excitate nu cheltuesc energia lor în afară prin acțiuni motrice, dar în întru prin acțiuni inhibitorii. Orice excitație producând două tendințe, două curenți nervoși: unul de mișcare externă, altul de împedecare, atenția se produce în totdeauna când curentul de împedecare este mai tare de cât cel de activitate.

Nu se poate însă într'un mod serios admite că loburile frontale ar constitui condiția esențială a atenției. Dacă aprofundăm mai bine chestiunea, mecanismul atenției depinde într'un mod special mai mult de felul aparatului aceptor, variabil de la individ la individ, de starea întregului sistem nervos, de trebuința în fine, ce simțim într'un moment oarecare, de cât de felul obiectului atenției și de excitarea loburilor frontale. Nu există centruri de oprire numai în loburile frontale, dar și în măduva spinării, în bulbul rachidian etc. și prin urmare, de la lupta dintre toate centrele nervoase depinde fenomenul atenției. Dacă centrele de oprire ale loburilor frontale nu sînt destul de puternice pentru a triumfa asupra celor alte, cu alte cuvinte, dacă aparatul aceptor nu coprinde idei puternice cari să modereze mișcarea celor alte centre, atenția nu este posibilă.

Atențiunea depinzînd de stările afective, adică de trebuințele organismului: de tendințele sau apucăturile sale moștenite, trebuințele

cele mai strigătoare trebuie să hotărască oprirea mișcărilor în vederea unui lucru. Numai când trebuințele cerebrale devin într'un moment dat imperioase, atențiunea apare sub această formă.

Concentrarea minții noastre în giurul unei idei nu se poate face de cât numai când acea idee va fi destul de puternică pentru a reacționa asupra tuturor centrelor nervoase producând mișcări de tot felul pe care le putem observa în atitudinile feții și ale corpului întreg. «O idee puternică, dice Maudsley, nasce în elementele nervoase o schimbare moleculară, care să propagă de-alungul nervilor sensitivi până la periferie, sau cel puțin până la ganglioanele sensoriale în care sensibilitatea se găsește mărită. Resultă, din această propagare a acțiunii moleculare la ganglioane, că mușchii, în raport cu simțul corespunzător, prin acțiuni reflexe particip și măresc sentimentul atențiunii ¹⁾.

D-l. Dr. Feré pentru a ne face să înțelegem până la ce punct atențiunea se reflectă în mișcarea nervilor și a mușchilor, până la ce punct centrele nervoase ale creierului sunt legate cu celelalte centre în actul atențiunii, se încercă a măsura gradul de atențiune și de energie cu care ea începe după contractiile sau presiunile manuale.

1) *Physiologie de l'Esprit, Paris 1879, trad. de l'anglais par Al. Herzen p. 297.*

Alăturata figură arată contractiile manuale ce un individ poate face când începe să fie atentiv sau când i se ordonă să fie ¹⁾.

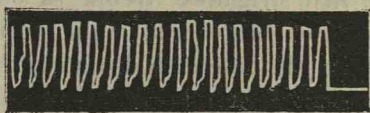

Fig. 20

Intensitatea ideii și influența sa asupra mișcărilor nervilor și a mușchilor variază neapărat după dispozițiile individului într'un moment dat. O idee poate fi destul de tare, poate să ne inspire interes și cu toate acestea nu putem fi atentivi; dacă nu suntem în stare a ne concentra asupra ei din cauza oboselii în zadar vom voi să studiem o chestie silindu-ne a citi, a medita; nimic nu vom înțelege, la nici un rezultat nu vom ajunge căscând și dormitând. Fiind obosiți, numai atunci vom reuși a îndrepta atenția noastră cu profit când acțiunea excito-motrice ar primi o impulsie mai mare de cât în starea normală. Acei cari au multă imaginație reușesc adese-oră a prelungi atențiunea lor prin crearea diferitelor imagini, cari provocând excitații interne țin încă deșteptă mintea, în loc de a se odihni.

Resultate și conclusii. — Atențiunea este un fenomen complex al apercipiunii, care manifestă tendințele *volontare* și *intelectuale* ale activității psihice determinate de stările noastre afective.

Atențiunea este semnul stricării echilibrului

1) Veđi asemenea și fig. 19. pag. 126.

static al vieții din cauza excitațiilor noi care occasionază idei ce ne hotărăsc a înțelege și a executa acte corespunzătoare.

Ceea ce deșteptă atențiunea noastră sunt trebuințele intelectuale și organice corespunzătoare cu plăcerile și interesul nostru. Atențiunea este cu atât mai mare și mai energică, cu cât obiectele și ideile occasionate de ele ne interesază și cu cât dispunem de mai multă putere sufletească.

Măsura atențiunii noastre este dată de atitudinile și mișcările organelor simțurilor și a mușchilor, determinate de centrele nervoase.

Baza sa fiziologică este funcționarea într'un mod armonic a creierului în raport cu cele-lalte părți ale sistemului nervos.

II. Memoria.

Caracterul, elementele și formele memoriei

Memoria, considerată de psihologia veche ca o facultate, nu este după unii de cât *exercițiul reproducerii* stărilor intelectuale (a senzațiilor, percepțiilor, reprezentărilor sau ideilor)¹⁾, iar după alții, *reproducerea clară* a acestor stări, care conține în sine o stare mentală deosebită numită conștiință de conformitate [*Consciousness of agreement*]²⁾.

1) Vezi mai sus : *reproducerea senzațiilor ; reproducerea percepțiilor și a reprezentărilor p. 128 etc.*

2) Carpenter. *Mental Physiology* p. 454.

Însă, dacă ne dăm bine seama de rolul ce joacă memoria în organismul psihic, ea nu este numai o simplă reproducere sau numai o reproducere recunoscută a *stărilor intelectuale*, dar o *păstrare, reproducere și recunoșcere a tuturor stărilor de conștiință*. În domeniul său intră nu numai senzațiile, percepțiile, reprezentările, dar și sentimentele și actele voluntare, în fine, *tote stările sufletești, păstrate, și cari se reproduc cu sau fără scirea și voia noastră*.

După cum putem să ne amintim cunoștințele noastre, putem de asemenea să ne amintim stările noastre plăcute, sentimentele noastre bune sau rele, în fine toate decisiunile și chipurile de a îndeplini orice-cari acțiuni. Forma memoriei depinde de starea individului într'un moment dat, de deprinderile sale, în fine de tipul, ori caracterul său specific. Experiența a probat că aceeași persoană nu-'și amintește aceleași stări psihice în orice moment și pe de altă parte, această inegalitate a diverselor forme de memorie variază de la individ la individ. O persoană 'și amintește mai bine sunetele, alta culorile, alta cifrele și datele etc.

Ast-fel memoria este procedarea apercēptiunii prin care *păstrăm, reproducem și recunoștem* diferitele stări din trecut ale vieții noastre sufletești.

După această definiție, memoria este produsul a trei elemente: a) *păstrarea stărilor sufletești*;

b) *reproducerea lor* și c) *recunoscerea* producerii lor în trecut.

Dintre aceste elemente, cel mai principal pare a fi cel din urmă (*recunoscerea*), căci este însoțit de conștiință și este prin urmare eminentamente psihologic; dar, dacă ne dăm bine seamă de rolul fie-căruia din acești factori ai evoluției memoriei, vom observa fără greutate că cele d'antéiū două elemente (*conservarea și reproducerea*, deși au un caracter biologic sunt mai principale de óre-ce sunt stabile și nimicindu-se, se nimicesce cu ele întréga memorie.

Conștiința într'adevăr, este însoțită în tot-d'a-una de procedările conservării și al producerii stărilor sufletești întocmai după cum umbra însoțesce pașii călătorului; dacă s'ar elimina pentru un moment, sau s'ar întuneca aș ercepțiunea ei, memoria n'ar inceta cu desăvârșire; ea ar continua de a conserva și reproduce stările sufletești, pe când, dacă nu s'ar conserva și reproduce aceste stări, nimic n'ar mai putea să formeze obiectul suvenirilor noastre.

Păstrarea și reproducerea stărilor sufletești ne representă memoria sub forma sa *pasivă*, spontanee, *recunoscerea* sub forma sa *activă* sau voluntară.

Stările păstrate și reproduse sunt *reminiscențele* sau suvenirurile cari ne urmăresc fără voia noastră în vederea asociațiilor fizice și psihice; — *stările recunoscute de noi* sunt acele-ași (*păstrate și reproduse*), dar însoțite de conștiință.

prin ajutorul atențiunii și căutate de noi în trecutul nostru cu ajutorul asociațiunii ideilor ¹⁾.

1. Păstrarea și reproducerea stărilor conștiinții

Reminiscenta. — Explicarea păstrării și reproducerii stărilor conștiinții. — Condițiile fiziologice ale memoriei.

Reminiscenta este suvenirul unui obiect plăcut, unei acțiuni sau idei, produs cu ocazia percepției unui obiect, a unei alte acțiuni asemănătoare, ori cu ocazia sugestiunii unor idei corespunzătoare.

Reminiscentele prin urmare pot fi nesce reprezentări mentale a obiectelor pe cari le-am perceput altă dată, sau nesce concepțiuni cu totul ideale ocazionate de lucrurile de cari sîntem încungiurați, sau în fine diferitele alte dispoziții a noastre ce ne amintesc altele din trecut; cu un cuvânt, faptele reminiscentii sînt tóte acelea cari s'aú *păstrat* în mintea noastră prin repetire și cari se *reproduc* cu *ocasiunea* lucrurilor prezente asemănătoare.

Preparate de diferitele procedări fiziologice și psihice, reminiscentele, se produc fără nici o silință din partea noastră și nu se pot *localisa în timp și în spațiu*. Dacă un lucru prin expresiunea sa vorbesce sufletului nostru credem că l'am mai vădut altă dată și nesciind *unde și când* ne frămintăm necontenit a gîndi la *timpul și locul*

1) Veđi mai sus: *Asociația ideilor pag. 135.*

în care el făcea obiectul cugetării noastre. Ast-fel, avem reminiscență de un lucru ori de câte ori îl vedem; «l'am vădut, dar nu sciū *când*»; «l'am vădut dar nu sciū *unde*». Facem act de reminiscență dacă un vers ne vine în minte fără a ne da samă *de unde* 'l scim, și *când* l'am citit.

Acéstă nedomirire a noastră în privința localisării reminiscențelor în timp și spațiu a fost făcut pe mulți să atribue reminiscențelor o origină divină¹⁾. Dar dacă nu voim a ne face iluzii, împreună cu partisanii teoriei ideilor înăscute, în privința originii acestei facultăți, vom vedea în dată că baza reminiscențelor noastre este mișcarea repetată a activității organice și psihice, este combinarea reflexelor și în special a reflexelor de emoțiune și de ideație, cari se reproduc sub forma senzațiilor, a percepțiilor, reprezentărilor etc. Este cunoscut astăzi, că ceea ce executăm cu scirea noastră se poate repeta la întuneric în absența conștiinței noastre. Un epileptic, în momentul crizei sale nervoase, când activitatea conștientă este suspendată, poate cu succes continua mișcările începute înainte de criză: poate recita versuri, cânta o bucată de musică etc.

Ceea ce explică reminiscența este *păstrarea*

1) Platon considera reminiscența, ca o facultate de origină divină, care cădând împreună cu sufletul în corp ca într'un mormânt a adormit și nu se deșteptă de cât sub influența iubirii divine care ne îndemnă a găsi în mijlocul lucrurilor sensibile și peritóre, imagina lucrurilor neperitóre ce am cunoscut într'o viață anterioară.

și reproducerea prin sugestione a tuturor stărilor conștiinței. Cu cât mintea noastră se deprinde a 'și păstra mișcările sale din trecut și a le reproduce, cu atât memoria se întărește.

Aceste păstrări și reproduceri a stărilor conștiinței, preparate de procedările asociațiilor reflexelor și senzațiilor, percepțiilor, reprezentărilor și ideilor, sunt condiționate și de mișcările asociate ale sistemului nervos. Memoria neapărat corespunde și ea cu mișcările și dispozițiile obicinuite al organismului: — trebuie numai să observăm că ea nu este localizată, după cum s'a pretins de unii, într'o parte a organismului. Există atâtea organe de memorie câte sunt și suvenirile particulare, determinate de impresiile primitive reînnoite sau reproduse. Mișcările nervului optic reînnoite corespund cu suvenirurile percepțiilor vizuale: mișcările reînnoite ale papilelor nervoase ale degetelor ne dau suvenirul solidității sau al densității și așa mai departe.

Memoria sub forma sa primitivă (a păstrării și reproducerii stărilor conștiinței) presupune două lucruri:

- a) o modificare particulară imprimată, elementelor nervoase;
- b) o asociere sau o conexiune stabilită a unui număr oare-care de elemente nervoase.

Impresiunile noi exterioare modificând țesăturile nervoase, crează un fel de aptitudine de a păstra suvenirile lor pentru un timp oare-care;

modificările nervoase persistând cât-va timp se păstrează cu ele în elementele nervoase și ceva care le predispune de a funcționa éráși în acelaș mod; dacă neapărat, moleculile animale se turbură într'un sens óre-care, și dacă aceiași acțiune se repetă, ele vor căpăta deprinderea de a se mișca într'un mod natural în aceiași direcțiune, orí de câte orí nimic nu le vor măi strica alcătuirea lor, saú orí de câte orí acele-ași împrejurări le vor face să ocupe acel'ași loc în mișcarea generală a organismului individual.

Aceste modificări saú schimbări ale elementelor nervoase coréspund neapărat, cu suvenirurile lucrurilor ce le-aú causat. Este destul ca o mișcare exterióra să se transmită de la periferie la gangliónele cerebrale și de aci, să se scobóre éráși la periferie, străbăténd aceiași cale de sus în gios prin centrele deja cunoscute ale măduvii spinării pêne la nervii motorí și pêne la muschí, și suvenirul se va păstra și reproduce, orí de câte orí aceiași mișcare, provocată de acele-ași împrejurări, se va repeta. 'Mí aduc aminte de mișcările și figurile dănțuitoare, coréspunđetóre cu sunetele musicale, fiind-că jucând măi de multe-orí am dobíndit óre-care aptitudine, din cauza modificărilor operate în muschí și înregistrate în óre-carí elemente nervoase. Experiența ne probéză că după fie-care acțiune muschiul devine măi apt, măi dispus a repeta și reproduce acele-ași mișcări ¹⁾.

1) Hering, *Über das Gedächtniss.*

Acéstă aptitudine de a păstra și reproduce modificările și dispozițiile nervóse, corespundătoare cu stările conșcinții, depinde în al doilea loc, și de asocierile sau combinările elementelor nervóse, modificate și determinate de fie-care împrejurare particulară. O modificare nervósă într'adevăr, păstrată prin obicei, nu remâne isolată; ea trebuie să intre în combinație cu diferite alte modificări înregistrate în substanța nervósă; aceste combinări fiind diferite ne vor conduce la rezultate multiple. «Putem compara celula modificată cu o literă de alfabet; acéstă literă deși remâne aceeași concură cu toate acestea a forma milioane de cuvinte în limbele vii și mórte. Prin grupări, combinările cele mai numeroase și cele mai complexe pot nasce dintr'un mic număr de elemente¹⁾. Acele-ași elemente combinându-se în diferite moduri, după împrejurări pot da nascere la efecte diferite. Imaginea unui lucru, apărând în mintea mea, póte să-mi amintescă toate lucrurile coexistente sau contigue, toate lucrurile cu cari se asemănă, cu cari eú sunt în raport natural fără participa-rea mea.

2. Recunóscerea sau localizarea stărilor conșcinții.

Condițiile psihologice ale memoriei.

Memoria nu se afirmă pe deplin de cât numai

1) Ribot. *Maladies de la mémoire.*

când stările de conștiință se reproduc cu șcirea noastră. «Numai pe scena conștiinții suvenirurile sânt suveniruri, după cum actorul nu este rege de cât pe scena teatrului.» Indată ce ideile dispar dinaintea conștiinții, numai sunt object de memorie: ele remân numai în stare latentă din cauza intensității lor, și a dispoziției organice a substanții nervóse de a le face să se reproducă,

Două lucruri caracteriséză memoria din punctul de vedere psihologic: a) *Recunóscerea saú localisarea în timp*; b) *Conștiința de identitatea noastră personală*.

Intr'adevăr, ideia timpului la care să rapórtă objectul suvenirului și sentimentul ce avem de identitatea noastră personală sunt *condițiile psihologice* ale memoriei.

Conștiința de starea noastră actuală ne dă convingerea de existența și de identitatea noastră personală; stările intermediare dintre starea presentă și aceea a trecutului pe care-l căutam ne înalță cu mintea treptat, treptat, până în momentul în care un eveniment s'a întimplat.

Punctul de plecare dar, al localisării memoriei este starea presentă. Mijlócele prin cari ajungem la acest scop, sunt diversele stări succesive, precum și împrejurările diverse cari le-a provocat și cari, într'un moment dat, pot provoca diverse asocieri și combinări, ce pot stabili o mișcare cerebrală identică cu aceea în care se găsea mintea noastră altă dată.

Trebue neapărat, să observăm că localisarea

în mintea noastră, a unei situațiuni, a unui accident, nu se face în tot-d'a-una într'un mod imediat; ea cere un timp, care adese-orî este insuficient, cu toate silințele noastre, când imaginea obiectului souvenirului nostru este cu totul slăbită sau nimicită, din cauza altor curențe nervoase, sau a altor impresii vii ce cu timpul au întunecat-o cu desevîrșire.

Pe de altă parte, recunoșcerea nu este aceeași în tot-d'a-una; avem souveniruri vii, slabe și întunecate; cu cât intervalul dintre starea prezentă și starea trecută este mai mare, și cu cât intensitatea impresiunilor trecute este mai mică, cu atât obiectul amintirii se întunecă și dispăre. Acastă deosebire de grad a amintirii corespunde cu deosebirea ce facem între *uitare*, *reminiscentă* și *souvenirul vii* ¹⁾.

Resultatul acestor observări este că localizarea și recunoșcerea stărilor conștiinței depinde într'un mod definitiv de asocierea lor. Ce fel s'au asociat în timp situațiile vieții, stările conștiinței, în fine, ideile noastre, ast-fel ne amintim de ele.

Resultate și conclusii. — Memoria este procedarea a percepțiunii prin care *păstrăm*, *reproducem* și *recunoșcem* diferitele stări din trecut ale vieții sufletești.

Conservarea și reproducerea stărilor sufletești ne reprezintă memoria sub forma sa *pasivă*,

1) Ribot, *op. cit.*

spontanee, recunoscerea sub forma sa *activă*, voluntară.

Conservarea memoriei este condiționată de buna stare a *intregului sistem nervos* și de puterea psihică, singură în stare a păstra toate modificările operate în elementele nervoase. Cu cât această forță este energică, cu atât aptitudinea de a păstra suvenirurile modificărilor nervoase este mai mare.

Reproducerea stărilor conștiinței este condiționată, la rândul său, de persistența centrelor nervoase de a se mișca în conformitate cu dispozițiile lor obicinuite.

Localisarea și *recunoscerea* în fine, sunt condiționate de asocierea stărilor de conștiință, de succesiunea și de legătura lor, cari ne dau ideia de timp, de spațiu și de identitatea persoanei noastre.

Ast-fel condițiile memoriei într'un mod general sunt *fisiologice* și *psichologice*.

Condițiile fisiologice sunt acelea a păstrării și reproducerii stărilor conștiinței, cari sunt :

a) O modificare particulară imprimată elementelor nervoase ;

b) O asociere sau o conexiune stabilită a unui număr oare-care de elemente nervoase, — asociere hotărâtă de aptitudinile individuale, de educație și exerciții, în fine, de interesul ce ne deșteaptă lucrurile și de gradul de atențiune.

Condițiile psihologice sunt acelea ale localisării și recunoșterii stărilor conștiinței cari sunt: *ideia timpului* și *identității persoanei noastre*.

Fără concepțiunea și credința unei durate trecute ne este imposibil de a ne aduce aminte de un lucru; trebuie să șcim mai întâiu că s'a strecurat ore-care timp între momentul în care acest lucru a existat și momentul present. In al doilea loc, convicțiunea de existența noastră, de identitatea noastră personală nu este mai puțin indispensabilă. Nu pot să'mi amintesc un lucru care mi s'a întâmplat în trecut, dacă nu știu că eu, care 'mi aduc aminte astăzi de acel lucru sânt aceiași persónă.

Dar, aceste două condiții psihologice trebuiesc înțelese cu totul alt-fel de cum s'a înțeles de școla veche psihologică. Nu este vorba aici de ideile a priori a timpului și a identității, cari nu corăspund cu nimic de real. — Timpul aici corăspunde cu intervalul dintre starea presentă conscientă și stările trecute, și identitatea personală cu identitatea unității de compunere a fenomenelor psihice, corăspundătoare cu unitatea întregului sistem nervos.

CAP. IV.

Formele de asociare a stărilor de conșciință

I. Cugetarea

1. *Procedările cugetărei.*

a) *Raționamentul.*

Procedările psihice cu cari ne-am ocupat până acum nu constituă această funcțiune com-

plexă pe care o numim *cugetare*. Există între cugetare și cele-l-alte procedări primitive acel-ași raport ce există între materie și formă, între mijlóce și scop, între premise și concluzii. Cugetarea, prin ajutorul unei procedări psihice mai complexe pe care o numim *ideație conscientă*¹⁾, transformă la lumina conștiinții tóte elementele dobândite prin cele-l-alte procedări anterióre combinându-le *cu scop* de a ne înfățișa ceea ce există într'un mod real, ceea ce este *adevărat*.

Resultatul acestei procedări ulterioare sânt conceptele saũ noțiunile cari derivă din raționamentele nóstre, iar nu acelea cari derivă din reproducerea și combinarea inconștientă pe care se baséză.

Procedarea esențială dar, a cugetării este *raționamentul inductiv* care plécă de la particular la general și care ne conduce la nisce judecări și concepte pe cari le considerăm ca adevărate; reprezentând ceea ce este esențial: raporturile permanente și constante ale lucrurilor, aceste concepte și judecări, nu sunt *numai* neșce combinări de elemente ce ar reprezenta stările nóstre din trecut, neșce asociații reproduse, localisate și fantastice, dar nesce asociații pe cari le considerăm ca *universale*, ca *adevărate*.

Natura unui asemenea raționament, cu care

1) Spre deosebire de *ideația inconștientă* cu care m'am ocupat mai sus. Partea II. cap. II, § III, pag. 31.

incepe cugetarea, este *inducțiunea*. — Dacă într'adevăr, admitem că ori-ce deducție presupune o inducție prealabilă, că baza raționamentului deductiv este rezultatul experiențelor anterioare, judecățile și ideile noastre, considerate ca stări de conștiință, derivă din raționamentele noastre inductive, cari pléacă de la particular la general.

Acest mod de a înțelega cugetarea diferă de acel'a al școléi vechi psihologice. In loc de a dice, că raționamentul este rezultatul reproducerii și asocierii ideilor și judecăților noastre, susținem din contra, că judecățile și conceptele sunt un rezultat al raționamentului. Este adevărat că ideile și judecățile constituū materia raționamentelor deductive, dar aceste idei și judecăți fiind dobindite prin inducțiune, derivă neapărat din raționamentul inductiv, care este procedarea esențială a ideației conșciente.

Pentru a ne convinge despre acésta, n'avem de cât a ne da sémă de activitatea cugetării, urmărind seria adevărată a actelor sale. Acéstă judecată, de exemplu: «*corpurile grele cad*», nu este numai rezultatul combinării ideii de corp cu ideea de cădere, dar rezultatul combinărilor diferitelor experiențe particulare adecă a inducțiilor făcute de noi; a trebuit mai întâi să observ că există corpuri ușore cari nu cad, să compar pe cele grele cu cele ușore, să repet in cele din urmă, experiențele cu corpurile grele, cu alte cuvinte să ajung a formula următorul

raționament: *acest corp greu cade; așa dar corpurile grele cad.*

Ideea, de asemenea, ca stare de conștiință rezultă dintr'un raționament. Dacă ieșu, de exemplu, ideea animalității, de sigur, nu voiți pute nici-odată să am conștiință de ea dacă nu voiți fi în stare a unifica tóte notele parțiale din care se compune, corespundătoare cu calitățile obiectului său și acéstă unificare, acéstă combinare a datelor experimentale presupune neapărat procedarea esențială a cugetării pe care am numit'o *raționament*.

Considerând ast-fel raționamentul, ca o procedare a unei nouë forme a evoluției puterii psihice, nu înțeleg prin acésta, că el este independent de ideația inconștientă, condiționată la rândul său de modificările fiziologice a țeseturilor centrelor de ideație, precum și de legile psihologice de asociație. Odată ce conceptele sau noțiunile s'aũ format prin silințele cugetării nóstre de a da o formă experiențelor nóstre, ele se supun legilor constante de asociație a stărilor conștiinții și a ideilor. Acest lucru să confirmă prin varietatea raționamentelor corăspundătoare cu caracterul specific individual. «Acel'ași subiect, deșteptă în diferite individe atâte-a serii deosebite de idei, din cari, fie-care este rezultatul unei serii de sugestuni, determinate de temperament, educație și împrejurările în mijlocul cărora, fie-care am a trăit. La cel d'ânteiũ murmur de un resbel apropiat,

spiritul financiarului și al negustorului va gândi cu seriozitate asupra stării capitalurilor și a comerțului; omul politic se va preocupa de puterea și viitorul națiunilor intrate în luptă; soldatul va visa măsurile militare, promoțiile și gloria. Dar în dosul efectelor educației se găsește acele-a ale eredității, care dă tonul special caracterului și temperamentului individului. Tot ceea ce strămoșii unui om au simțit, gândit și făcut influențează de sigur, asupra dispozițiilor sale de a simți, cugeta și face ¹⁾.

Mintea noastră într'adevăr, orî cât de dezvoltată ar fi, se mișcă în virtutea legilor constante de asociare. O idee se lîgă cu alta, în virtutea fie-căreia din legile de asociare, pentru a forma raționamente de tot felul.

b) Judecata

Resultatele ultime ale raționamentului inductiv fiind conceptele sau noțiunile,—judecățile noastre depind de modul cum se asociéază aceste concepte, față cu ideile păstrate din trecut. — Legea prin urmare permanentă a asocierilor stărilor de conștiință și a ideilor explică și judecățile.

Trebue însă notat, că această asociare, care cu timpul trece în domeniul ideației inconsciente, nu va deveni nici-o-dată o judecată, o procedare a cugetării noastre, dacă conceptele sînt numai juxta-puse: BA ; BC, dacă combinarea sau succesiunea lor nu este exprimată sau afirmată prin

¹⁾ *Maudsley*, op. cit.

propoziții și legături de propoziții. Raportul ideilor trebuie într'adevăr să fie afirmat :

$$B=A$$

$$B=C$$

Ast-fel, pentru ca judecata să dobîndescă ființă, cugetarea noastră trebuie să afirme raportul de conformitate ce există între concepte,—să arate pînă la ce punct ele se convin.—Nu este destul, de exemplu, să-'mi vie în minte ideea de argint și de topire, trebuie să spui că ideea de topire convine ideii de argint, sau că este un atribut al argintului ; cu alte cuvinte, trebuie să ȳic:

argintul se topește.

Acastă expresiune a asociațiilor psihologice este dictată în cele din urmă, de caracterul nostru format prin educație. Este știut că impresiile noastre să lęgă cu ideile noastre, în conformitate cu deprinderile contractate în practica vieții și cu dispozițiile moștenite. Prezența unui object inaintea mai multor indiviđi nu va provoca aceiași judecată ; fie-care 'și va da părerea, depe ideile deja formate în mintea sa. Mai mulți indiviđi, găsind în drumul lor un metal, vor judeca în diferite moduri : unul va zice că este greu, altul că se topește, altul că este compus din cupru și staniu, altul că este tare, altul că este scump sau efin și așa mai departe. Afirmarea atributelor sau a calităților unui lucru depinde de experiența dobândită a fie-căruia și de depozițiile mentale individuali.

Dar, oricare ar fi afirmarea, ea este supusă a-

celorași legi de asociare: de cauză și efect, de contiguitate și similaritate; o impresiune tare poate să sugereze o idee latentă cu totul necunoscută sau uitată; o impresiune slabă poate să fiă eliminată sau contradisă de o idee puternică cristalizată în mintea noastră; în fine, o impresiune nouă poate să se armonizeze cu o stare psihologică corespunzătoare. Această putere de impresiune depinde neapărat de la dispozițiile obișnuite ale minții noastre; o excitație exterioară, orî-cât de puternică ar fi, poate să fiă nimicită din cauza unei preocupății prelungite sau a unei deprinderi intelectuale. Forța psihică, descărcată în interiorul centrelor encefalice, poate de multe ori să ne sugereze idei, corespunzătoare cu dispozițiile mentale ale momentului. O melodie, de es., în loc să ne distreze, ne face să ne gîndim mai profund la obiectul preocupărilor noastre: ea ne va dicta un vers, sau ne va face să concepem o teorie.

2. Resultatele procedărilor cugetării

Noțiunile sau conceptele

Noțiunile termină lanțul de dezvoltare al elementelor vieții sufletești, al faptelor ce pot deveni conșciente, — este forma cea mai înaltă a activității psihice, termenul cel din urmă al evoluției progresive, rezultatul în fine, al combinării atâtor elemente inferioare: al reflexelor, senzațiilor, percepțiilor și reprezentărilor.

Obiectul noțiunilor nu este un lucru individual anume determinat, aceea ce există numai în raport cu alte lucruri, dar ceea ce există în tot-d'auna și pretutindenea. Noțiunea nu reprezintă în mintea noastră imagina viiă sau slăbită a unui lucru individual, care să presentă cu caracterul și calitățile sale proprii, ori a unui eveniment ce s'a întâmplat într'un moment dat; ea reprezintă calitățile și proprietățile comune a lucrurilor și ființelor și ceea ce este permanent.

Observând, de exemplu, de mai multe-ori un fenomen apărând în neșce împrejurări anume hotărâte, mă înalț cu mintea la ideea unei leg universale și permanente; observând mai multe individe de acel'aș fel mă înalț cu mintea la ideea speciei din care fac parte. Deși nu pot observa în viitor și peste tot locul, deși nu pot observa toate ființele dintr'o specie, combinând numai presentările actuale și alegând din ele numai ceea ce este comun și durabil, mă înalț cu mintea la ceea ce este universal.

Noțiunea dar, se formază dintr'un număr óre-care de percepțiuni, cari au între ele o mare analogie prin aceea că elementele lor concórdă între ele. Vădend de mai multe-ori mai multe rose 'mi rămâne în minte noțiunea de tipul lor, ast-fel că, ori de câte ori mi se presentă o rosă de ori-ce colóre, mărime etc., o recunosc după ideea formată mai dinainte fără a ține de loc samă de percepțiunile noi ce caracteriséză specia.

Resultatul inductiilor noastre, noțiunea, se ba-

zéză pe repetarea experiențelor, cari se reproduc în mintea noastră cu ocazia experiențelor noi. Ea depinde prin urmare, atât de reproducerea percepțiilor și a reprezentărilor, cât și de puterea de dezvoltare a cugetării, a ideatiei conștiente. Cu cât suntem în stare de a cugeta, de a raționa, cu atât noțiunile noastre se completează și se luminează prin intensitatea ce ele priimesc față cu ideile vechi.

3. Organul de comunicare al cugetării

Limba

*Limba considerată ca expresiune a cugetărilor noastre.
Caracterul și elementele constitutive ale limbii*

Cugetările cași sentimentele noastre nu pot rămâne mult timp neșce simple fapte de conștiință ; ideile cași sentimentele prin puterea lor motrice ne invită a le manifesta în afară făcându-le cunoscute și altor'a.

Limba într'adevăr, prin ajutorul unor semne precum sunt : expresiunile feții, gesturile corpului și articulațiile vocii ne revelă tot ce este ascuns în interiorul nostru, tot ce nu este prezent în lumea realității. Prin aceste semne, citim în interiorul celor-l'alți ómenī, devenim părtași la bucuriile, plăcerile, durerile, suferințele lor și dobîndim cunoștințe nouă ce nu sunt rezultatul experienții noastre personale. Limba este imagina cugetării și simțirii omenesci. Ea oglindeșce toate concepțiunile, cugetările și sentimentele

nóstre și le exprimă prin semne sau prin mișcări corelative a organismului.

Dar ce este într'un mod precis limba, și cari sunt elementele sale constitutive?

Limba este o alcătuire de semne prin cari stabilim un raport între ele, cugetare și realitate.—Este destul ca un semn să deștepte în noi ideea unui object, ca o mișcare organică instinctivă să exprime o modificare internă și limba este creată.

Trei elemente constituie limba: a) *organele noastre*; b) *simbólele sau semnele revelate din mișcarea organelor*; c) *cugetarea*, care interpretează mișcările organelor stabilind o corespondență între ele și realități.

Fie-care din aceste elemente, sunt așa de strins legate unele de altele în cât omisiunea unui-ar strica tot mecanismul limbei. Într'adevăr, fiecare, din acești factori ai limbei, are un rol destinat. Dacă nu putem dice că o parte a circvoluțiunii frontale este destinată a înțelege cuvintele, o parte, a le pronunța și alta a citi sau scrie, putem afirma, cu siguranță, că există o corespondență între organe și cugetările noastre; dacă organele sunt trebuincioase pentru producțiunea semnelor și a cuvintelor, dacă nu putem înțelege o limbă fără semne, de sigur, că nu o putem înțelege nici fără cugetare. Semnele, fără cugetare, n'ar reprezenta nimic și s'ar pute considera ca neșce vibrațiuni ale aerului, sau mai bine, s'ar asemăna cu articulațiunile făcute de

ciocul papagalului ¹⁾). Studiile făcute asupra afasiei au probat că limba este datorită nu numai puterii de a articula, dar și cugetării noastre. Bolnavul într'adevăr, poate să părădă facultatea de a pronunța fără să părădă facultatea de a înțelege pe alții vorbind; în al doilea loc, se poate întâmpla ca cineva să părădă inteligența fără să părădă puterea de a pronunța; în fine, diferite alte cazuri ale afasiei ne fac să ne dăm sama de rolul ce jocă fie-care din factorii pomeniți mai sus.

Dar, neapărat, dintre toate elementele limbii, cel mai esențial este cugetarea manifestată prin semnele și articulațiile de cari avem conștiința. La ce ne-ar servi organele, la ce ne-ar servi semnele, dacă mișcărilor celor dintei n'ar fi însoțite de cugetări și dacă cele de al doilea n'ar pute fi interpretate de mintea noastră? O mișcare organică nu este un semn și un semn nu poate fi considerat ca atare de cât numai când presupune un lucru semnificat. Pentru ca organele să producă semnele și aceste din urmă să ne revele un lucru ne trebuie o cugetare, o inteligență care se in-

¹⁾ «Putem, dice John Locke, să dresăm pe papagali și pe multe alte paseri ca să scôtă sunete articulate și destul de deosebite; cu toate acestea, aceste animale nu sînt de loc capabile de a vorbi. Era dar necesar ca afară de sunetele articulate, omul să fie capabil de a se servi de aceste sunete ca semne a concepțiunilor sale interioare și de a le reprima ca pe nescie manifestări ale ideilor ce avem în minte.» *Essai of Entendement humain* Cert. III, cap.

terprete și se înțelegă (*aceste semne*). Semnul un intermediar între doi termeni este: unul tot-d'auna acelaș (*inteligenta*), cel-alt multiplu și variabil (*lucrul semnificat*).

4. Limba și cugetarea

Limbajul natural în raport cu cugetarea.—

Limbajul artificial în raport cu cugetarea.—

Resultate și concluzii

Acéstă chestiune constă în chipul de a și cum cugetarea este unită cu vorba. Cum este posibil ca cugetarea să se pună în raport cu sunetele articulate sau cu orî-ce specie de semne ce ne-ar revela ceva? Cum se pôte explica acéstă trecere de la un termen la altul, de óre-ce nici-o asemănare nu există între ei? Cugetarea este o mișcare intelectuală pe când simbolul este un sunet articulat, o vibrațiune a aerului sau o mișcare organică.

Două legi trebuie să avem în vedere în acéstă materie:

1) aceia în virtutea căreia simbóele limbei se asociédă cu cugetarea într'un mod natural și instinctiv;

2) aceia în care simbóele și cugetările nóstre se pun în raport unele cu altele în conformitate cu înțelesul ce omul dă fie-cărui cuvînt.

Cea dintéiú lege tinde a explica *raportul dintre limbajul natural și cugetare*, cea de a doua *raportul dintre cugetare și limbajul artificial*.

33,913. C. Leonardescu, *Principiú de Psychologie*. 43

Ast-fel, pentru a ne da socotélă de raportul dintre limbă și cugetare, trebuie să deosebim două feluri de raporturi: 1) acel'a dintre cugetare și limbajul natural și 2) acel'a dintre limbajul artificial și cugetare.

1. Limbajul natural este acel'a, care nu se mă exprimă prin ajutorul vocii articulate, dar prin neșce semne și sunete vagi precum sunt: gesturile, țipetul etc., — semne produse într'un mod mecanic și instinctiv (de organizația noastră naturală) și cari corăspund naturalmente cu órecari fapte psihologice.

De acest fel de limbajü ne servim cu toții. Fie-care a scos în viéta sa un țipët de durere, a stors o lacrimă de suferință, fie-care, fără nici o articulațiune a vorbit prin gesturile sale! Dar ce zic? Tot de acest limbajü par a se servi și acele ființe nenorocite, condamnate de natură a nu putè exprime cugetările și sentimentele lor prin vocea articulată dar prin gesturi și mișcarea nearticulată, a buzelor lor. N'avem de cât a ne introduce în o școlă de surdo-muți și vom vedè, că aceste ființe, numai prin ajutorul semnelor naturale, țin conversațiunilungă și asupra lucrurilor celor mă abstracte.

Ei bine, cum este cu putință ca semnele naturale să corăspundă cu fenomenile interne? Cum se face ca dispozițiile sufletului nostru să se traducă în fisionomia noastră, să se exprime prin gesturi și prin sunetele nearticulate ale risului și plânsului; cu alte cuvinte, cum ajungem

a interpreta semnele naturală? O persoană în depărtare scote un țipet de durere! Deși nu vedem persoana, cu toate acestea, sunetul plângător este pentru toată lumea simbolul sigur al durerii. Ei bine, cum se face ca acest țipet să fiă considerat de toată lumea ca o manifestare a durerii?

Acastă chestiune, a raportului dintre semnele naturală și cugetarea noastră, pare a fi cu totul insolubilă, o chestiune misterioasă, de care s'a ocupat în timpurile noastre o mulțime de învățați. Cu toate acestea, dacă ținem seamă de studiile ce am făcut până acum, relativ la mișcările organismului nostru, față cu lumea din afară și cu ideile noastre dobândite și moștenite, chestiunea se simplifică. Există acel-aș raport între excitațiuni și reflexe, cași între aceste din urmă, semnele naturală și cugetare.

Semnele naturală nu sânt de cât nesce reflexe psihice, cari repetate și învățate, le interpretăm după sistemul ce am avut, ori de câte-ori ne-am servit de ele. Raportul care există între mișcările centrelor nervoase encelalice și mișcările exterioare, corăspund în totul cu acel'a dintre semnele naturală și cugetare.

Mișcările interne se reflectă în fisionomia și gesturile noastre, după cum mișcările externe, se reflectă în mișcările organelor. Acastă corelațiune între semnele naturală și stările vieții sufletești, ocașionate de lumea din afară fiind stabilită n'avem de cât a o constata. Omul este făcut ca să se

mișce în conformitate cu mișcările din atară, modificate de starea sa sufletescă și să interprete aceste mișcări după simțirea sa corespunzătoare. După cum fulgerul anunță tunetul, după cum flacăra este semnul focului, țipetul al durerii, plânsul al suferinței, de asemenea trăsurile feții exprim sentimentele noastre, gesturile și mișcările exprim cugetările și voința noastră.

2. Acum se vedem *cum limba, exprimată prin vorbă, prin sunete articulate stă în raport cu cugetarea?*

Să admite, încă din timpurile cele mai vechi, că raportul dintre limbă și cugetare nu este natural, dar *artificial*. Nevoiti, a ne exprime cugetările noastre, am format într'un mod tacit convențiunea ca un sunet óre-care să releveze un object real, un sentiment, ori o idee. Odată ce această convențiune a fost incheiată numai putem să o schimbăm. Fie-care pentru a înțelege o limbă este obligat de a studia puțin. câte puțin, *înțelesul convențional*, ce societatea în care trăim a dat unei articulațiuni.

Dar opinia, care incepe a fi admisă astăzi, este că limbagiul așa numit artificial nu este de cât o nuanță a limbagiului natural. După cum durerea, pasiunea și diferite alte emoțiuni și forme de ale ideației inconșiente ne imping a scóte un țipet sau a forma un gest pe care 'l interpretăm într'un mod instinctiv, de asemenea, aperițiunile, cugetările și conceptele, ce resultă din experiențele noastre personale imping muschii

limbii a articula nesce cuvinte pe cari le interpretăm, la început într'un mod instinctiv și în urmă după înțelesul dat de acei cari ne-aũ crescut. Copilul vedẽnd pentru prima órã un lucru¹⁾ face mai întâiũ un gest și mai târziu când acțiunile reflexe ale organului vederii încep a se asocia cu muschii limbii și ai buzelor scóte nisce sunete cari le modificã cu încetul până ce ajunge să pronunțe sunetele obicĩnuite ce le aude neconținut pronunțându-se de persoanele de cari este inconjurat. Articulaarea sunetelor din cari se compune cuvintele presupune neapãrat o operația care constã în asociarea sensațiilor provocate de contractiile muschilor vocali cu sensațiile auditive corẽspundẽtoare cu cuvintele pronunțate de alții.

În tot acest mecanism al limbii nu este nimic care ne-ar face să dicem că limba este o creațiune a omului. Ea se formezã într'un mod natural, depe impresiile ce aũ făcut lucrurile asupra nóstrã și în conformitate cu modul în care trăim precum și depe ideile ce ne-am format în decursul timpului corẽspundẽtoare cu mișcãrile centrelor encefalice.

Dacã limba nu este aceeași peste tot locul și dacã ea variézã în decursul timpului acẽsta provine de la modificãrile asociațiilor fiziologice și psihologice. Limba se schimbã pe nesimțite fãrã intervenirea nóstrã. Dacã limba scriitorilor

¹⁾ *Ivan Setchenoff op. cit.*

noștrii s'a modificat cu timpul, nu ne aducem aminte ca Românii să se fi învoit pentru acésta. Dacă, pe de altă parte, limbile variéază de la popor la popor, acésta variabilitate este naturală, ear nu convențională. Limbile s'aũ născut unele din altele într'un mod natural pe nesimțite și fără *intervențiunea noastră*. Acésta interpretare este fôrte importantă. Ea conduce la principiul *unității limbilor* și ne îndemnă la studiul *originii lor*, deschizându-ne un câmp vast pentru cercetările filologice.

Resultate și conclusiuni. Două elemente esențiale constituï limba: a) semnele revalate de mișcarea organelor și b) cugetarea care interpretă aceste semne.

Raportul între aceste elemente constituie problema psihologică a limbajului. Este vorba de a găsi legea în virtutea căreia cugetarea este unită cu semnele naturale, cu sunetele vagi precum sunt: gesturile, țipetul, trăsurile feții etc., și aceea în virtutea căreia-a cugetarea este unită cu vorbele saũ cu articulațiile vocii.

Prima lege explică raportul dintre ideația inconștientă și semnele naturale, în acel'ași mod după cum se explică raportul dintre reflexe și impulsunile interne, coréspundétore cu mișcările centrelor encefalice. Semnele naturali într'a-devăr, cași reflexele de ideațiune sunt provocate de ideile și asociațiile lor sugerate de lucrurile de cari suntem mișcați într'un mod plăcut saũ dureros. Aceste semne repetate și învățate

le interpretăm după sentimentul ce am avut ori de câte-ori ne-am servit de ele.

A doua lege explică raportul dintre cugetare și cuvinte. Cugetarea, concepând noțiuni în urma experiențelor, raționamentelor și judecăților noastre personale, reacționează asupra ideilor vechi și asupra orî-cărei alte impresiuni noi străine; ideile sau noțiunile, avînd o putere însemnată asupra mișcării vieții, modificînd mișcarea centrelor de locomoțiune, se traduc în afară prin cuvinte, în tocmai după cum se produc semnele naturale, ori de câte-ori omul nu este în stare a pronunța din cauza vîrstei, a unei emoțiuni viui sau în fine a defectului organului vocal.

II. Sensibilitatea.

Elementele sensibilității.

Sensibilitatea reprezintă *tonul* dat mișcării sufletești de către centrele nervoase conșiente în urma reflexelor de emoțiuni, de ideație enconșientă, de senzații afective, în fine în urma combinărilor percepțiunilor și reprezentărilor de tot felul. Ea exprimă ritmul sau acordul vieții sufletești față cu împrejurările vieții și cu ideile deja cristalisate în mintea noastră.

Omul, în lupta sa cu trebuințele cerute de natura sa fizică, intelectuală și morală, trebuie în orî-ce moment să fie liniștit sau turburat, fericit sau nefericit, să simță *plăcere* sau *durere*, să *iubescă* sau să *urască*. Dacă tendințele noastre

imprimate de mișcările organice, de senzațiile interne și de ideile noastre sunt impiedecate, *suntem emoționați, simțim durere*, dacă sunt satisfăcute, în urma luptei noastre sau în urma echilibrului ce se stabilește între mișcările reflexe și mișcările conștiente, *simțim plăcere*, iubim lucrurile ce au favorizat armonia internă, dobîndim în fine, sentiment chiar pentru ideile ce corăspund cu mișcările centrelor nervóse.

Elementele dar ale sensibilității sunt *fenomenele afective*, cari se produc în noi în urma reflexelor de emoțiune și de ideațiune, precum și în urma senzațiilor afective și a combinărilor precepțiilor și reprezentărilor. Aceste fenomene sunt: 1) *emoțiunile*; 2) *sentimentele*; 3) *pașiunile*.

Sîntem afectați ori de câte-ori în lupta vieții noastre sîntem mișcați, simțim plăcere sau durere, ne bucurăm séu ne întristăm, iubim sau urim, în fine, ori de câte ori ideile noastre ne deșteaptă tot felul de sentimente cari ne pasionéză, ne turbură sau ne neliniștește.

1. Emoțiunile

Caracterul emoțiunilor. — Felurile de emoțiuni.

Emoțiunea este o mișcare viie a sufletului care se deșteaptă în noi în urma unei *impresiuni neașteptate*. Ea este semnul, turburării echilibrului static al vieții noastre, a organizării prestabilite a tendințelor noastre, — termenul ime-

diat complet al reflexelor psihice corespunzătoare.¹⁾

Faptul care caracterisează acest fenomen este *oprirea neașteptată* a unei-a din tendințele noastre obicnuite; se știe că sub influența unei împrejurări, unei știri, în fine, a unei impresii vii neprevădute, asociațiile obicnuite dintre idei și senzații, care mențineau echilibrul static al organismului se strică și o forță nervoasă se cheltuește fără nici un scop.

Ori-cine dintre noi poate să-și dea seama de o emoțiune simțind efectele sale. Este destul să primim o veste tristă că o nenorocire s'a întâmplat, că incendiul a consumat casa noastră, că mărtea a răpit pe amicul nostru și de îndată vom simți o mare turburare; să pare că se rupe întregul fir al deprinderilor noastre, al tendințelor noastre obicnuite; — ne simțim fără putere de a mai continua gândirile noastre, și tremurând, simțim că am pierdut o cantitate considerabilă din puterea noastră psihică.

Acastă oprire a tendințelor noastre, această cheltuielă de forță nervoasă, care caracterisează emoțiunea este exprimată în afară prin fel de fel de mișcări și gesturi, în ântru prin fenomene organice de tot felul. «Inima, dice D-rul Letourneau, al cărui aparat nervos este mixt: parte voluntar, parte organic, este turburată mai ânteu. Une-orî bătăile sale se înmulțesc, alte-orî, se im-

¹⁾ Reflexele de emoțiuni.

puțină și alte-ori se suspendă producând uneori palorea feții, alte-ori sincopa. Respirația împărtășește într'un mod natural sorta circulațiunii. Secrețiile sunt turburate, digestia se oprește. — Funcțiile intelectuale sunt într'un mod natural aproape suspendate.... Imposibil de a se ocupa cine-va de un lucru strein de impresia morală actuală!.... Creerul lovit de o sguđuire puternică nervoasă nu este ocupat de cât cu acesta. Activitatea nervoasă fiind concentrată numai asupra unui punct, se intrerupe relațiile dintre centrele nervoase și cele-alte organe. Mușchii voluntari uitați de axul cefalo-rachidian sunt slăbiți... Picioarele se îndoie și organul simțurilor speciale numai servesc la nimic. Urechia numai aude, ochii numai vedă, etc. Putem atunci să fim răniți grav, să fim mutilați fără să șcim nimic...

Dar această periođă de depresiune este de scurtă durată. Mișcarea vieții suspendată sau slăbită pentru un moment, reincepe cu violență; o energică reacțiune se produce. O mare expansiune ie locul concentrării activității nervoase. Sistemul muscular devine earăși activ și câteodata chiar priimește o putere de necređut. Simțurile se deșteaptă, dar atențiunea captivată tot de o singură idee nu permite ființii emoționate de a percepe lucruri streine de emoțiune. Pentru acelaș cuvânt suntem încă puțin sau de fel sensibil în fața durerii.... In fine, după cât-va timp excitația organică produsă de evoluție cade

lăsând în urma ei oboseala, slăbiciunea, care urmărește în tot-d'a-una după o cheltuélă de forță exagerată.»

De sigur, emoția nervoasă este însoțită de o mulțime de fenomene; odată ce tendințele noastre sunt împedicate din cauza cheltuelii în dauna organismului a unei forțe nervoase, diverse fenomene fiziologice, cari exprim turburarea nervoasă trebuiesc să se producă și cu ele alte fenomene psihice corespunzătoare. Ingrămădirea sângelui la inimă, rădicarea temperaturii, sincopa, cheltuéla unei energii nervoase etc., nu pot să nu deé loc la fenomene afective de tot felul. *Plăcerea și durerea, bucuria și întristarea, iubirea și ura* însoțesc tot-déuna emoțiunile noastre. După emoție într'adevăr ne simțim triști, sau veseli, ori prinși de un sentiment viu.

Ast-fel, elementele din cari se compune o emoție sunt: a) *o impulsivune internă sau externă neașteptată*; b) *oprirea tendințelor noastre obișnuite*; c) *cheltuéla unei forțe considerabile în detrimentul sistemului general al vieții*; d) *multiplicitatea fenomenilor fiziologice și psihice concomitante cari variază de la o persoană la alta.*

Dacă emoțiile sânt produse prin împedecarea diferitelor noastre tendințe corespunzătoare cu trebuințele noastre, putem deosebi atâtea feluri de emoții câte sunt și tendințele noastre.

Deosebim: a) *emoții organice*; b) *emoții cauzate de exercițiul simțurilor noastre speciale*; c)

emoții intelectuale; d) *emoții voluntare* și e) *emoții estetice*.

Dar, fie-care fel de emoție variază după caracterul individual al fie-cărui-a; aceiași tendință, deșteptată sub imperiul acelor-ași împrejurări, nu poate fi însoțită de acele-ași fenomene; se pare că fie-care emoție, în fie-care moment, poartă sigiliul personalității în care se manifestă. «Nu există două emoții identice; iubirea lui St. Mill nu se potrivește cu aceea a lui Casanova. De asemenea, acelaș om în general nu poate fi iubitor sau ambițios ori mândru la patru-zeci de ani cum a fost la 18 ani.»¹⁾

Emoțiile organice sunt acele-a produse de împedecarea tendințelor noastre relative la conservarea noastră individuală și cari, sunt însoțite de plăcerile și durerile noastre fizice. Dacă, de exemplu, ne este fome sau sete și dacă în acest caz șcim că ne este imposibil de a satisface această tendință suntem emoționați din ce în ce mai mult și perdând din puterile noastre din cauza impuținării sângelui ne simțim cu totul indispuși.

Emoțiile cauzate de exercițiul simțurilor sunt acele-a provocate de excitațiuni nervoase mai energice de cât acele-a cu cari ne-am deprins. Dacă, de exemplu, vedem un lucru ce n'am mai vădut, dacă auzul nostru este lovit de un huet neobicinuit, simțim o emoție din cauza împedecării tendințelor noastre obicinuite de a vedea și auzi acele-ași lucruri.

1) Paulhan, *Les phen. affectifs*. Paris 1887.

Emoțiile intelectuale sunt acelea produse de oprirea tendințelor noastre intelectuali, cauzate de intensitatea reflexelor de ideație. O idee sau o concepție nouă, producând curenți superioare noi, strică asociațiile vechi obicnute și nasce emoții, cari ne fac plăcere sau durere. Este destul ca o idee nouă, la care nimeni n'a gândit să apară înaintea cercului luminos a conștiinții mele și de-odată mă simț cu totul altul din cauza noilor asociații ce se fac în giurul ideii neprevăzute; sentimente noi iéu locul celor vechi din cauza mișcării neașteptate a activității centrelor nervoase, cari schimbă cu desevêrsire vechile asociații de idei.

Emoțiile voinții sunt acelea provocate de reflexele noi de organizație, în stare de a opri tendințele obicnute și de a ne hotări la acțiuni noi. Ele nasc din lupta curenților nervoase ascendente cu cele descendente; dacă împrejurări noi opresc tendințele noastre determinate de ideile cu cari ne-am deprins suntem mișcați într'un mod viu. Ne pare rău, dacă n'am putut să invingem piedicile cari oprec tendințele noastre voluntare imprimare de ideile noastre de cari ne-am condus în tot-d'auna; ne felicităm dacă am reușit în interesul binelui nostru a ceda împrejurărilor dând o nouă direcție purtării noastre.

Emoțiile estetice implică în ele o deșteptare de senzații și de idei, provocate de o impresiune particulară ce simțim când ne aflăm în fața

unei opere artistice, sau în fața unor fenomene cari se lĂgă între ele într'un mod sistematic. Ele se caracterisĂzĂ de asemenea prin oprirea tendințelor nĂstre, a preocupĂrilor sau a dispozițiilor nĂstre în momentul impresiunii noi și prin absorbirea ființei nĂstre în obiectul ce contemplăm sau admirăm.

Aceste emoții sunt însoțite cași cele-alte de *plăcere* și *intristare*; ideile și sentimentele, cari se deștĂptă fața cu un lucru sau cu o acțiune artistică ne fac să fim veseli sau triști. Fie-care pĂte să și dea sĂma de efectele emoției cĂnd, de exemplu, aude pentru prima Ără o melodie; fața cu delicioșele accente ale muziciei numai gĂndim la nimic, ne uităm cu desĂvĂrșire pentru un moment; tĂte dispozițiile și tendințele nĂstre obicĂnuite sunt oprite pentru producerea unei tendințe nouĂ cari ne face veseli sau triști. De cĂte-orĂ asistĂnd la reprezentarea unei comedii sau drame nu devenim veseli sau melancolici! Une-orĂ ridem, alte-orĂ plĂngem de emoții și cĂte-odată vĂđĂnd pe alții plĂngĂnd plĂngem și mai mult!

2. Formele la cari se reduc emoțiile.

Plăcerea și durerea.

1. *Explicarea acestor fenomene.* — 2. *Felurile de plăceri și dureri.*

1. *Plăcerea și durerea* representĂ *tonul* ce priimeșce viața nĂstră sufletĂscă în urma emoției; dupĂ lupta dintre starea anteriorĂ a sufle-

tului nostru și noële tendințe provocate,—luptă, manifestată prin emoții de tot felul, echilibrul trebuie să se stabilizească din nou; noi asociații sistematice stabilindu-se, trebuie să simțim plăcere și durere conform cu combinațiile noi psihologice, și cu acțiunile favorabile sau nefavorabile individualității noastre.

Acastă stare de plăcere și durere depinde de forța psihică consumată în luptă, pentru stabilirea echilibrului static al vieții. Dacă am consumat pentru această un prisos de forță, simțim plăcere în urma emoțiilor noastre; dacă am consumat o forță trebuincioasă, care forma capitalul energiei noastre vitale, simțim durere.

Orî-ce emoțiune măbind energia potențială se termină printr'o descărcare nervoasă; când descărcarea este bruscă și puternică simțim durere, când este moderată și înceată simțim plăcere¹⁾. Acastă corelațiune între mărirea tonicității musculare și a energiei contractiunii voluntare și între sentimentul plăcerii a fost prevădut de Gratiolet care se exprima ast-fel: «Când o plăcere se deșteptă cu ocazia unei senzații, organismul întreg cântă pe deosibite tonuri un imn de mulțumire și de bucurie»²⁾.

Ast-fel, noële tendințe, deșteptate în urma impresiunilor neașteptate pot să ne facă fericiți sau nefericiți. Dacă sîntem destul de tari pentru a

¹⁾ *De la physionomie et des mouvement d'expression* 1869, Hetzel, p. 30.

²⁾ *Dr. Ferré. Sensation et mouvement. Paris 1887.*

suporta emoțiile noastre, devenim mai fericiți; din contră, cheltuind din puterile noastre nu simțim nici-o plăcere. Totul depinde de energia nervoasă concentrată în noi în lupta noastră cu împrejurările vieții, de constituția noastră organică individuală.

Acest lucru explică pentru ce plăcerile variază de la individ la individ și în fie-care moment al vieții. Un lucru care poate face plăcere unui-a poate să cauzeze durere altui-a într'un moment dat. Este adevărat, că adevărul place fie-cărui-a, că frumosul ne încântă pe toți, dar dacă ne dăm multă osteneală pentru a înțelege o teorie, sau dacă suntem osteniți pentru a contempla o operă de artă uritul ne coprinde.

Plăcerea și durerea depinde dar, de natura noastră psihică moștenită și de starea în care ne aflăm în momentul emoției. Aceste fenomene nu trebuie căutate numai în obiectele exterioare de cari suntem isbiți, dar în dispozițiile noastre interioare în tendințele pentru conservarea ființei noastre. Iubirea de sine este imprimată în fie-care ființă viețuitoare. Dacă voim să simțim plăcere nu trebuie să contrariem tendințele favorabile vieții noastre, căutând fel de fel de petreceri cari ne consumă puterile noastre.

Plăcerea fiind semnul liniștii noastre sufletești ori-ce activitate care nu este însoțită de plăcere este vătămătoare. Lucrând fără plăcere cheltuim din puterile trebuitoare și devenim mai puțin apti în lupta vieții. Dacă voim a de-

veni tări, a ne oțali in luptă trebuie să lucrăm fără a perde din puterile noastre disponibile.

Acest mod de a înțelege plăcerea și durerea aruncă o lumină vie asupra chipului de a face educația copilor noștri; dacă voim a produce o generație viguroasă, nu trebuie să cheltuim peste măsură din puterile trebuitoare copilului, silindu-l fără nici un ajutor a lucra mai mult de cât poate și înțelege; datoria noastră este de a-i arăta calea binelui și a adevărului căutând mijloce cât se poate de practice pentru a-l lumina, mărindu-i ast-fe puterile lui fizice și intelectuale fără care nu poate fi fericit.

2. Fiind-că fie-care emoțiune este însoțită de o plăcere sau durere, deosebim atâtea feluri de plăceri și dureri câte sunt și emoțiile.

Plăcerile și durerile sunt: *fizice, intelectuale, morale și estetice.*

Plăcrrile și durerile fizice sunt acele-a cari rezultă din dezvoltarea vieții noastre organice. Aceste plăceri și dureri sunt foarte numeroase. Există atâtea plăceri și dureri câte sunt și pornirile noastre instinctive. Ast-fel sunt plăcerile relative la nutrițiune, la apărarea individuală, plăcerile vânatului, natațiunii, gimnasticii, în fine plăcerile in cari ne simțim activi și cari dezvoltă in acel-ași timp vigórea și curagiul.

Tóte aceste plăceri, gustate cu moderațiune, dezvoltă puterile sufletesci întărind ființa noastră, dar abusul ce am face de ele ne degradă și ne ruinează sănătatea stricându-ne echilibrul

întreg al vieții noastre. Este destul ca omul să devină sclavul plăcerilor și de îndată 'și perde acea vioiciune cu care se mândrea,—de îndată devine nenorocit! Fruntea sa desonorată, fața sa închisă, ochii săi stinși, gura sa fără suris, mersul său nesigur sînt atâtea semne indestulătoare pentru a ne face o idee de ceea ce a devenit această organizațiune devastată, acest corp, organ misterios tot-dé-una unit cu cugetarea noastră! Dar ce dic! Creierii loviți, turburați de plăceri excesive ne face să perdem finețea, pătrunderea și întreaga energie a cugetării. Știința probază că corupția ne conduce la nebunie, la idiotism în fine, la distrugerea inteligenței. Să pare că un voal negru și greu acopere cugetarea noastră și odată cugetarea distrusă perdem tot ce avem mai prețios: *puterea noastră personală și libertatea!*

Plăcerile intelectuali sînt acele-a cari rezultă din dezvoltarea și activitatea intelectuală. Fiecare manifestare intelectuală corespunde cu o afecțiune plăcută sau neplăcută. Să pare că toate operațiile și funcțiunile inteligenței, toate ideile noastre deșteptă în noi plăceri și dureri. Există plăceri de percepțiuni, de memorie, de imaginație, de raționament în fine, plăceri ce produc în noi sentimentele cele mai puternice și nobile ale naturii noastre.

Omul este într'adevăr o ființă iubitore de știință: dorește a cunoște, este curios de a ști! Să pare că curiozitatea este o trebuință a minții noastre, un sentiment demn de noi. Ne place a

ne simți creatorul științei, care se desvóltă în noi. Plăcerea ce a simțit Archimede, când descoperi legea care-î pórtă numele, este unul din exemplele cele mai potrivite pentru a înțelege plăcerea inteligenței. Bucuria triumfului său era așa de mare în cât în delirul său alérgă pe ulitele Syracusei strigând: «*Evpika.*»

Plăcerile morale sunt cele voluntari, cari au de scop *ideea binelui*. ce căutăm a o realiza în noi și în societatea în care trăim. Ast-fel de plăceri se pot constata de orî-cine. Sîntem în tot-dé-una satisfăcuți, simțim *plăcere* orî de câte-orî am comis fapte aprobate de conștiința noastră morală. O bucată de pîne dată unui sărac, un ajutor cât de modest dat unui amic, se schimbă pentru noi într'o plăcere care ne mulțumesc. Gîndind că am prelungit o existență omenéscă, că i-am dat puțină viață ne vedem în acel-ași timp coprinși de o plăcere reală și profundă. Din contră, *muștrarea de cuget* este o durere, o stare neplăcută a ființei noastre. Simțim durere, sîntem triști și suferim pentru că am greșit, adecă pentru că am ales calea răului său a vițiului.

Plăcerile estetice sunt acele-a cari sînt însoțite de iubire și ură pentru tóte lucrurile favorabile și nefavorabile ființei noastre, și în special pentru tóte lucrurile cari deștéptă în noi ideea frumosului.

3. Simpatia

Elementele simpatiei și condițiile fiziologice ale sentimentelor

Simpatia este o dispoziție naturală ce avem de a iubi ființele și lucrurile naturii, în conformitate cu ideile noastre moștenite și modificate în lupta vieții.

Acest fenomen este foarte complex căci reprezintă forma cea mai înaltă a sensibilității, termenul cel din urmă al evoluției sale progresive. El este rezultatul combinărilor reflexelor, al emoțiilor de tot felul, cu senzațiile, plăcerile și ideile noastre. Simpatia naște ori de câte-ori elementele afective se unesc cu un element intelectual, cu o idee, care ne face să apreciem calitățile obiectelor și a ființelor ce au cauzat emoțiile și plăcerile noastre. Obiectele plăcerilor noastre devin *simpatice* ori de câte-ori ne sugerează o idee care ne face să apreciem calitățile lor, ori de câte-ori tonalitatea activității noastre se modifică de stările noastre intelectuali.

Față cu ideile noastre, așa cum sunt asociate în mintea noastră prin moștenire și educație, iubim lucrurile și ființele cari ne cauzăză *plăcere*, —se naște în noi oare-cari dispoziții psihologice, numite *sentimente*. Experiența ne probază că ori-ce idee poate într'un moment dat să deștepte în noi un sentiment de *iubire*, sau de *ură* în conformitate cu *dispozițiile noastre emoționale* și cu *caracterul nostru*.

Elementele din cari se forméză simpatia sânt fórte numeróse, căci ori-ce stare psihică conșcientă póte deveni un sentiment; dar, cele mai esențiale sunt: a) *emoțiile* și b) *ideile*.

Nu trebuie însă să uităm că unirea acestor douë elemente este efectul combinării altor elemente inferióre. Deșteptarea într'adevăr a ideii, determinată de o emoțiune, presupune combinarea elementelor fundamentale a centrelor nervóse cu elementele impresiunilor externe. Șe știe că centrele emisferelor cerebrale au o sensibilitate proprie pentru idei și neapărat din această afectiune particulară nasc sentimentele.

Acastă sensibilitate de care atirná simpatia cu manifestările sale este hotărítă de totalitatea impresiunilor ce primim în viață și de reacțiunile motrice, cari hotărăsc diferitele nóstre aptitudini. Ideile păstrate în mintea nóstră și dispozițiile psihice create în lupta vieții produc un óre-care *ton* psihic, un caracter special pentru fiecare individ.

Acest caracter dar, este baza tuturor sentimentelor nóstre, care depinde la ríndul său de dispozițiile moștenite, de educația și experiența ce dobândește fie-care în viață. Nu există individ care să nu viiă în lume cu óre-cari dispoziții sentimentale; el aduce cu sine cultura epocii sele, fasa de desvoltare a societății, din care face parte. Grație moștenirii, omul civilizat este stăpănit de sentimente căror'a experiența le dă o formă precisă. Aceste sentimente se mo-

difică sau să mențin prin educațiune. Să știe, că condamnând óre-cari acțiunii și lăudând pe altele, părinții forméză caracterul copiilor lor, facându-și să devia automatici in privința sentimentelor.

4. Sentimentele

Divisiunea sentimentelor

1. *Sentimentelele estetice.* — 2. *Sentimentele sublimului.*
3. *Sentimentele intelectuali.* — 4. *Sentimentele morali.*
5. *Sentimentele religiose*

Există atâtea sentimente câte sùnt și asociațiile emoțiilor cu ideile noastre, câte sùnt și ap-titudinile noastre. Putem deosebi următoarele ca-tegorii de sentimente: 1) sentimente estetice; 2) sentimentele sublimului; 3) *sentimente inte-lectualí*; 4) sentimente morali; 5) sentimente religiose.

1. *Sentimentele estetice* nasc din cauza me-diului fizic in care trăim, față cu spectacolul mă-reț al naturii și potrivit cu ideile ce avem des-pre frumos. Viața, existența noastră fiind legată de natură, totul are un resunet in ființa noastră. Un timp umed sau sec, liniștit sau furtunos; in fine, cele mai mici lucruri cari lovesc persóna noastră ne inveselesc sau ne intristéză. Sùntem triști, când nouri întunecoși acopere ceriul, când plóea cade, sùntem veseli, când ceriul este senin, când sórele strălucește.

Să pare că tóte sentimentele estetice nasc față cu lucrurile care priesc naturii noastre. Dar dacă

aprofundăm chestiunea, aceste sentimente nasc și în afară de interesele noastre, față numai cu ideea frumosului desfăcută de ori-ce element material. Un arbore care se desvóltă fără nici-o piedică, un individ care și stăpânește pasiunile, provócă în noi sentimentul estetic cași ori-ce lucru în care zărim *ordine*, *proporțiune* și *armonie* în desvóltarea formelor sale. Omul este făcut ca să iubească tot ce se desvóltă într'un mod armonic și proporțional; zăbind o ființă în care se manifestă aceste elemente ale frumosului sensibilitatea noastră să mișcă cu un sentiment de admistrațiune. Expresiunea de ordine, de proporțiune și armonie, acordul elementului rațional cu elementul sensibil: al judecății ce ne facem de ordinea sensibilă după modelul ordinii raționale, eată materialul din care se forméază sentimentul estetic.

Acest sentiment este neapărat origina frumóselor arte. În virtutea simpatiei intime ce există între interiorul nostru și exterior, sântem siliți de a manifesta și de a realiza în afară ceea ce simțim în noi. Relațiunile între atecțiunile noastre și organizațiunea noastră, între aceste atecțiuni și voce, între atecțiunile noastre vizuale și între forme și colorii, între tipul formelor și módul de a le percepe, între proporțiunile maselor materialii și acele-a ale organizațiunii noastre, eată în germen: *pictura*, *sculptura*, *musica* și *poesia*.

Intr'adevăr sentimentul are artele sale ce reprezintă frumosul.

Pictura, împrumutând de la natură colorile cari vorbesc sufletului nostru, reprezentând pe pânza sa scene patetice, imaginii ce-și păstrează un aer liniștit (óre-care armonie de formă unită cu o expresiune senină), nu póte să nu deștepte în noi sentimentul frumosului. Raphael șcia destul de bine să aprindă la focariul frumuseții morale flacăra care luminează ochii divinei Cecilia ¹⁾ de un amor etern.

Sculptura pe de altă parte, prin ajutorul petrii, bronzului și marmorii este și ea o artă a frumosului. Exprimând ideile prin forme este obligată a da figurilor liniștea cerută de sentimentul frumosului și de a observa înainte de toate condițiile regularității, armoniei și proporțiunei. Venus a lui Canova ²⁾ ascunde sub formele sale bogate un suflet care palpită și unflă peptul său. Nimeni nu póte să și fixeze ochii asupra acestei nobile fețe fără să nu uite, cel puțin un moment, că înaintea sa are o marmoră!

Musica asemenea are dreptul de a exprima profundele sentimente ale sufletului omenesc. De și nu póte manifesta într'un mod direct dezvoltarea morală a omului, cu toate acestea exprimând emoțiunea frumosului, emoțiune care însoțesce starea noastră intelectuală, musica, ne dis-

1) *Patróna* musicanților cari cântau la Romani lauda lor,— *patrónă* care a suferit martirul în an. 230.

2) *Celebru* sculptor italian, născut în 1747, mort în 1822.

pune a ne desvolta pe acéstă cale. Armonia și melodia muzicii constituind bazele sale esențiale răspindesc în sufletul nostru liniștea de care frumosul este însoțit. Interpretă imediată a sufletului, muzica, exprimă, cu o energie de necrezut, emoțiunile, sentimentele și ideile noastre: ea este sufletul însuși care cântă în loc de vorbi²⁾

Numai vorbim de poezie! Ea nu pôte să pătrundă mai puțin de cât artele în domeniul frumosului și al grațiosului. Cine nu scie că grația represintă lumea frumosului? Tóte producțiunile geniului grec sunt caracterisate cu acéstă unire fericită a formei și a ideii și poezia veacului nostru a zugrăvit cu colori numai puțin mișcătoare frumusețele naturei.

2. *Sentimentul sublimului.* — Dacă sentimentul frumosului deșteptă în noi afecțiunile bine-

²⁾«*Comment l'air modulé par la fibre sonore
Peut-il créer en nous ces sublimes transports?
Pourquoi le coeur suit-il un son qui s'évapore?
Ah! c'est qu'il est une âme au fond de ces accords!*

*C'est que cette âme répandue
Dans chacun des accents par la voix modulé,
Par la voix de nos coeurs est soudaine répondue,
Avant que le doux son soit encore écoulé
Et qui semblable au son qui dans un temple eveille
Mille échos assoupis qui parlent à la fois,
Ton âme, dont l'écho vibre dans chaque oreille
Va créer une âme pareille
Partout où retentit ta voix.*

(Lamartine, *Harmonies, poétiques et religieuses*, lib. IV, IV. *La voix humaine*).

voitóre ale animii, sentimentul sublimului excită în noi tot ce este măreț, serios și nobil. Cel d'ântéiū, ne sugeréză ideile vii și vesele, cel de al doilea, ideile religiose și triste.

Aceste sentimente asemănătóre se deosibesc unele de altele. (1) Intr'adevăr sentimentul frumosului se nasce la imaginea forței care se desvóltă în persóne și lucruri, grație acordului mișcărilor și a formelor saū a calităților plăcute manifestate într'o natură frumosă și fericită. Din contră *sentimentul sublimului se desvóltă în noi față cu ideea unei vieți libere și inteligente care luptă în contra obstacolilor ce împedică desvoltarea sa.*

Ast-fe!, ceea ce caracteriséză sublimul este lupta de care are nevoie forța pentru a se desvolta, alungând obstacolele ce se opun ordinei și proporțiunei saū armoniei, — luptă, care se revelă în natură și în cele-alte ființe și care se aseamănă cu lupta ce încercăm noi înșiși pentru libertate și independență.

Exemplele sunt numerose pentru a ne con-

(1) Distincțiunea a fost făcută într'un mod clar de Kant și Burke și recunoscută astă-đi de filosofii germani și englesi. Kant este cel d'ântéiū care a descris într'un mod exact faptele ce se produc în susletul omenesc la vederea sublimului. Sublimul adresându-se imaginațiunei și inteligenței noastre provócă o luptă saū o opoziție între facultăți, cari față cu frumosul erau tot-d'a-una în armoniū. Inteligența concepënd sublimul forțéză simțurile pentru a se înălța în regiuni depărtate de proporțiunile sensibile.

(Vezi critica judițiului și observările lui Kant asupra frumosului și sublimului).

vinge de acest principiu. Contemplarea unei persoane care luptă cu curaj în contra obstacolelor ce se opun dezvoltării sale, aspectul unui arbore bătut de furtună și care pare că luptă pentru existență, nu pot să nu nască în noi sentimentul sublimului. Se pare că în acest vast tot pretutindenea unde există *intindere* și *forță* există și ideea sublimului. Pentru acest cuvânt Kant deosebesc un *sublim matematic* și un *sublim dinamic*.

Sublimul matematic este acela care apare sub forma întinderii în spațiul nemărginit și corespunde cu ideea mărimii. Marea și Oceanul nesfârșit, spațiurile cerești, turnurile și piramidele, etc., deșteaptă în noi ideea sublimului și cu ea emoția și sentimentul corespunzător.

Sublimul dinamic la rândul său manifestă puterea ce se zărește în lupta elementelor. Eruptiunea unui vulcan, izbucnirile repetate ale tunetului, furtunile și inundațiunile fluviilor, etc. sunt atâtea elemente sau simbole ale acestui fel de sentiment.

Dar oricare ar fi forma sublimului, el apare nu numai în natură, prin mișcarea continuă a forței, care crează atâtea forme a întinderii, dar încă și în activitatea noastră proprie, în operele noastre literare și artistice. Istoria ne arată sublimul reprezentat, în energia și puterea popoarelor, cari luptă în contra obstacolelor ce se opun dezvoltării lor, reprezentat, în arte și în literatură sau în puterea ce avem de a exprima

energia, violența și mișcările vii ale naturii noastre sensibile.

Cine nu scie într'adevăr cât de mult *sculptura* și *musica* sunt [afectate de sublim, — cât de mult exprim emoțiunile cele mai vii și mai sfâșietore ale ânimei noastre! Cât pentru *poesie*, ea se adresedă și mai mult fantasiei pentru a creea sublimul. Prin caracterul său special, poesia, ne transportă în adevăratele regiuni ale unei lumi nemărginite. Poesia epică în tot-d'a-una a înscris sublimul în mijlocul miraculosului acțiunii sau a evenimentelor, poesia dramatică, în reprezentarea viețuitoare a personajelor, în fine poesia sacră în faptele cele mari ale unei vieți curat morale (1).

3. *Sentimentele intelectuali* nasc din combinarea emoțiilor intelectuale cu ideea adevărului. Ele sunt o desvoltare a dispozițiilor naturii noastre de a iubi adevărul, pretutindenea unde îl intilnim, — o urmare a emoțiilor și plăcerilor intelectuale. Sântem coprinși de asemenea sentimente ori de câte-ori intilnim adevărul. Ce plăcere nu simțim când 'l descoperim singuri, ce stimă nu avem pentru acei ce ni-l comunică! Ideile pe cari le credem adevărate aũ o mare influență asupra sensibilității noastre. Pentru a ne convinge despre acesta, n'avem de cât a ne a-

1) Longin, autorul sublimului a cules exemplele sale din cărțile sante. Psalmurile în particular sunt operele clasice ale sublimului, — opere cu cari nimic nu se pôte compara.

aminti o teorie pe care o credem științifică și vom vedea de îndată deșteptându-se în noi stări afective, care pot să fie mai mult sau mai puțin puternice.

4. *Sentimentele morale* nasc din combinarea emoțiilor voinții cu ideea binelui social și general. Ele isvorăsc din lupta instinctelor de conservare a individului cu acelea a instinctelor de conservare a speciei, — luptă, care să hotăresce în conformitate cu asocierea ideilor relative la binele nostru individual, al familiei și al societății din care facem parte.

Aceste sentimente evoluând din instincte se formază potrivit cu educația și caracterul nostru moștenit de care atarnă asocierea ideilor noastre, corespunzătoare cu aceea a celulelor cerebrale.

Deosebim trei feluri de sentimente morale: a) *sentimente altruiste*; d) *sentimente ego-altruiste*; e) *sentimente generale* sau curat morale.

a) *Sentimentele altruiste sau sociale* sunt acelea care au de obiect binele copiilor, al femeii, al părinților noștri, al amicilor, în fine, al patriei noastre și sunt origina tuturor datoriilor sociale și a legăturilor organismului social. Ele nasc din trebuința ce simte individul în lupta vieții ale, de societate.

Omul devenind sociabil nu poate să nu iubească societatea care are o mare înrădăcinare asupra fericirii sale. Isolat de acest mediu se întristează, se desperă și de multe ori ajunge a-și perde-

mintea și chiar viața. (1) Dacă naturaliștii recunosc un instinct social în cele-alte animale, sentimentul social al omului este necesar și indispensabil (2). Albina, furnica și castorul nu sunt sociabile de cât prin instinct, pe când omul este sociabil prin instinct și reflexiune. Inzetrat cu cuvânt, omul, în fie-care moment simte trebuința de a comunica semenilor săi ceea ce simte, cugetă și voesce. Dacă o împrejurare fericită îi înlesnește lupta traiului său se grăbește de a comunica amicilor săi bucuria sa, dacă dă peste o nenorocire simte o ușurare spunând la ai săi suferințele sale.

Având neconținut trebuință de un amic, omul se găsește și mai fericit în mijlocul familiei și a țerei unde s'a născut. Simțim dezvoltându-se

(1) Eată ce fel Sylvio Pelico, ne descrie starea omului izolat de societate :

«J'allais à la fenêtre soupirant après la vue de quelque nouveau visage, et je m'estimais heureux si la sentinelle en si promenant ne rasait pas le mur de trop près, si elle s'en éloignait assez pour qu'il me fût possible de la voir. Lorsqu'elle levait la tête, qu'elle avait un visage exprimant l'honnêteté et que je croyais découvrir quelques traces de compassion, je me sentais saisi d'une douce compassion, comme si ce soldat inconnu eût été pour moi un ami. Lorsqu'il s'éloignait jettandais son retour avec une tendre inquiétude et s'il revenait en me regardant, je m'en rejouissais comme d'un grand acte de charité. S'il ne passait de manière à se faire voire, je demeurais mortifié comme un homme qui aime et qui s'apprçoit qu'on se soucie peu de lui.»

(Mes prisons, traducerea francesă, p. 354).

(2) Flourens. Observations de Cuvier sur l'instinct et l'intelligence des animaux. Vezi asemenea: Espèce Humaine.

în noi sentimente vii în prezența ideilor relative la binele familiei și al societății din care facem parte.

b) *Sentimentele ego-altruiste* sunt acele-a, cari exprim gradele diverse de adaptare prin cari individul și modifică tendințele sale egoiste pentru a le armonisa cu acelea ale societății. Ast-fel sunt iubirea de laudă, de onoruri, temerea de a fi defăimat, temerea de pedepse, etc. În toate aceste sentimente elementul egoist se combină cu elementul altruist.

c) *Sentimentele generali morale* sunt acele-a cari au de obiect datoriele și drepturile noastre în toate împrejurările vieții. Aceste sentimente și-au isvorul lor în conștiința noastră morală, care ne spune ce suntem datori să facem și ce nu trebuie să facem. Ce fel este conștiința noastră morală determinată de caracterul nostru moștenit și modificat de educația ce primim în viață, ast-fel sunt și sentimentele noastre relative la *binele general*, la datorie și justiție.

Aceste sentimente nu sunt înăscute în înțelesul idealistilor vechi, căci ele nu sunt primitive și universale. Experiența probază că ceea ce a fost moral la un popor a fost considerat ca imoral la altul, ceea ce se defaimă astăzi se recomanda altă dată. Raporturile călătorilor vechi și moderni asupra moravurilor sălbaticilor ne spun că paricidiul a fost un obicei religios al mai multor triburi. Sentimentul datoriei filiale impingea pe Slavi și pe Scandinavi a omori pă-

rinții lor bolnavi și bătrâni. Se dice chiar că Kamşadali, Fidjieni, Iksuții și Noi-Calidonieni n'au părăsit nici astă-dî acest *obicei* îngrozitor!

De sigur, sentimentele morale, cași toate cele-alte categorii de sentimente și-au istoria lor; ele nu nasc sub forma lor definitivă, dar sub o formă cu totul imperfectă și rudimentară ce se observă la animalele inferioare, cari nu se povățuesc de cât de trebuințele și instinctele lor. Darwin ne spune că sentimentele sînt instinctele animalice ce s'au perfecționat din ce în ce în lupta vieții în conformitate cu perfecțiunea organismelor sau cu selecțiunea naturală.

Dar, orî-care ar fi originea sentimentelor morale și orî-care ar fi forma lor, manifestată prin faptele omului în cursul vieții, ne este imposibil de a nu observa înrîurirea lor asupra acțiunilor noastre. Aceste sentimente într'adevăr intervin în toate acțiunile noastre, ne îndemnă a conduce pașii noștri pe calea binelui, înțeles de noi depe educația ce am priimit. Lucrat'am în interesul ideilor și deprinderilor noastre?—Simțim în noi un sentiment de stimă, gustăm o plăcere care variéză cu măsura moralității acțiunilor noastre. Lucrat'am rău?—Simțim acéstă durere particulară ce o numim *mustrare de cuget*, judecăm că acțiunea noastră este rea, că eram datorî a nu o fae și că suntem răspundători de ea.

Acest examen al conștiinței noastre este adese-orî independent de interesul aprobării sau desaprobării moralității acțiunilor noastre de că-

tre alții. Intr'adevăr aprecierile acțiunilor mele de către alții și răsbunările nu se pot compara cu mărturiile conștiinței, cu sentimentul plăcut sau neplăcut ce âmple sufletul meu. Aplausele, succesul, în fine, nici-o bucurie nu întrece bucuria conștiinței, nici-o părere de rău, nici o durere nu se potrivește în intensitate cu mustrarea cugetului.

Tot cu aceeași desinteresare a sentimentului moral judecăm de multe ori și acțiunile altor'a. De exemplu: o crimă s'a comis în fața noastră, de și personalmente n'am suferit, o detestăm și judecăm: a) că acțiunea este rea în sine; b) că agentul era ținut să n'o facă; c) că era liber de a nu o face; d) că a demeritat făcând'o. Din contră, dacă suntem martorii unei acțiuni bune, deși personalmente nu tragem nici un folos din ea, simțim pentru agent o simpatie ce se mărește după măsura moralității actului îndeplinit.

5) *Sentimentul religios* naște din trebuința omului de a și explica natura cu fenomenile sale și din neputința sa de a o satisface din cauza slăbiciunii și a ignoranței sale. În toate timpurile, omul, dobândind conștiința de ignoranța și slăbiciunea sa față cu spectacolul măreț al naturii, a trebuit să *credă* ceva, să dobândească un *sentiment de frică, de adorațiune și recunoștință*, pentru acest *necunoscut*, care explică viața, ordinea și armonia activității universului de care atîrnă fericirea sau nefericirea sa.

Acest sentiment a depins în toate timpurile

de influența naturii exterioare față cu ideile noastre, cu asocierea sau combinarea lor, cu imaginația poetică a fie-cărui popor care hotărășce legătura noastră cu tot ce este supra-natural. Ast-fel intuiția naturii și concepțiunea destinației noastre, iată în scurt origina sentimentului religios.

Intuiția naturii ne face să adorăm puterile naturii, să le *personificăm*, să le divinisăm sub diferite forme, cum s'a vădut acésta la popórele vechi ale Asiei și la Greci și Romani. Nesiguranța destinației noastre ne face să credem că fericirea noastră atirná de aceste puteri supra-naturali, de aceste divinități, cari prin o elaborație continuă a minții s'aú redus la o singură formă. Imaginația dând o formă ideilor naturei, a ajuns cu timpul a reduce toți deii destinului la *unul singur*.

5. Despre pasiuni

Caracterul și origina pasiunilor

Plăcerea și durerea împreună cu toate sentimentele omenesci iéu numire și de pasiuni. Sentimentele devin pasiuni îndată ce se desvóltă peste măsură și preponderédă asupra celor alte facultăți.

Intr'adevăr, pasiunile sunt sentimente excesive și exagerate cari turbură spiritul și distrug echilibrul static al activității psihice prin preponderența sentimentului asupra inteligenții și voinții. Presentându-se cu un grad de vivacitate

mai mare de cât cele-alte stări ale conștiinții, pasiunile sunt impetuóse și nenaturali (*perturbatione animae* și tind sub imperiul excitațiilor exterióre sau interióre a usurpa locul afecțiunilor legitime. Prin pasiune, omul, se rătăcește, perdându'si liniștea sa sufletéscă și subordonând destinația sa generală, dezvoltarea regulată și proporțională a tuturor facultăților sale, unui scop nelegitim.

Causa dezvoltării pasiunilor sânt deprinderile noastre de a fi emoționați conducându-ne numai de ideile coréspundétóre unui sentiment; persistența unei idei în mintea noastră, coréspundétóre cu calitățile unui lucru sau unei ființe și deprinderea de a lucra sub imperiul ei, de a fi satisfăcuți în dauna celor alte porniri și inclinațiuni, iată în scurt origina pasiunii. Ea este produsul însușirilor lor și ideilor moștenite unite cu deprinderile contractate în viața după felul educației ce am primit. *Ereditatea și educația* sânt neapărat factori în cari se resumă elementele pasiunii.

Dacă voim să temperăm pasiunile noastre, să le modificăm și cu timpul să le nimicim trebuie să lucrăm asupra acestor factori principali, armonisând sistemul nostru de educație cu legile pozitive ale evoluției vieții individuale și cu cele-a a vieții sociale.

Resultate și conclusiuni. — Sensibilitatea reprezintă tonul sau ritmul vieții sufletești față cu împrejurările vieții și cu ideile deja formate

in mintea noastră. Ea corăspunde cu concepțiunea unității fenomenilor afective: *emoțiile, sentimentele și pasiunile*.

Emoția este o mișcare vie a sufletului, care se deșteptă in noi in urma *unei impresiuni neașteptate*, ce oprește una din tendințele noastre obicinuite, făcându-ne să cheltuim fără nici un scop o cantitate din puterea noastră psihică.

Emoția este însoțită de o mulțime de fenomene din cari cele mai principale sunt: plăcerea și durerea, bucuria și întristarea, iubirea și ura.

Sentimentele sunt rezultatul combinărilor reflexelor, al emoțiilor de tot felul cu senzațiile plăcerile și ideile noastre.

Pasiunile sunt sentimentele dezvoltate peste măsură in dauna celor alte tendințe a naturii noastre.

Emoțiile cași sentimentele și pasiunile sânt de atâtea feluri câte sânt și punctele de vedere din cari privim sensibilitatea.

Putem considera sensibilitatea din trei puncte de vedere: *fisic, intelectual și moral*.

1. *Sensibilitatea se numește fisică* ori de câte ori sântem afectați de lucrurile și ființele de cari ne lovim in viață și se manifestă prin emoțiile organice, prin plăcerile și durerile fizice, in fine prin sentimentele egoistice cari nasc din instinctul conservării noastre individuale.

2. *Sensibilitatea se numește intelectuală* ori de câte ori sântem afectați de ideile noastre, de

trebunțele noastre cerebrale, și este manifestată prin emoțiile intelectuale și estetice, prin plăcerile și durerile intelectuale, în fine, prin sentimentele intelectuale și estetice.

Numele acestei din urmă fel de sensibilitate (*intelectuală*) variază potrivit cu varietatea ideilor de cari suntem emoționați. Ea se numește când *sensibilitate științifică*, când *estetică*.

Sensibilitatea se numește *științifică* când produce toate acele sentimente cari tind a satisface *curiositatea noastră (științifică)*, născând în noi acele plăceri și sentimente intelectuale de cari au fost coprinși toți aceia cari au descoperit câte ceva.

Se numește *estetică* ori de câte ori în fața unei idei desbrăcate de ori-ce interes material, naște în noi un sentiment care ne transportă în regiunile frumosului și ale grațiosului.

3. *Sensibilitatea* se numește *morală* ori de câte ori suntem afectați de ideia binelui individual, social, ori general; ea se manifestă prin plăcerile și sentimentele morale de tot felul, cari hotărăsc tendințele în vederea fericirii individuale sociale și generale. Diferitele afecțiuni domestice, civile și omenești de cari suntem coprinși, arată într'un mod precis rolul sensibilității morale în constituția noastră psihologică.

III. Voința

1. Baza voinței. — Caracterul omului

Voința este o reacțiune a omului asupra naturii. — Un răspuns al său, corespunzător cu mișcarea centrelor nervoase de tot felul, coordonate în vederea unui scop de care avem conștiință.

Acastă energie psihică, deși corespunde cu tot felul de mișcări, condiționate de centrele nervoase de locomoțiune: *medulari, sensorio-motrice și ideo-motrice*, nu poate fi manifestată de cât prin mișcările coordonate în vederea unui scop de care avem conștiință. Reflexele prin urmare și instinctele de tot felul oricât de mult ar arăta tendința individului către scopul conservării sale, nu trebuiesc considerate ca elemente esențiale a voinței.

Dacă într'adevăr ne dăm bine seama de caracterul voinței ea nu se afirmă de cât în momentul când omul este în stare a reacționa cu șcirea sa în contra acestor elemente primitive a vieții. Voința este un control al energiilor inferioare ce produc mișcările reflexe și instinctive. Ea se propagă de sus în jos, de la centrele superioare, la centrele inferioare, ear nu de jos în sus, pe calea opusă. Să șcie că creierul nu reproduce numai într'un mod mecanic mișcările transmise de centrele inferioare. Aceste mișcări, ajunse la centrele emisferelor cerebrale, pot fi suspendate, moderate, coordonate în fine de puterea ideilor noastre care ho-

tărășce mișcarea specială a centrelor de *inhibițiune* sau de *oprire*.

Acéstă oprire mai mult sau mai puțin complete făcută în vederea unei *idei*, unui *scop* este *origina voinței*. Ea serveșce până la un punct a modifica curentul nervos în vederea *scopului* conceput de mintea noastră pentru ca în urmă să 'și cheltuésca în afară prin *mișcări voluntare*.

S'a observat într'adevăr, că o impresiune transmisă de nervii sensitivi nu póte să se manifeste în afară de cât după 30 sau 20 secunde, adică după ce mișcarea transmisă din afară a primit o direcție conformă cu aparatul aceptor. Dacă, de exemplu, aflându-mă în fața unui șanț, voesc a sări peste acest obstacol al drumului meu dându-mi sama de puterea mea, trebuie să dispui în urma ordinului dat de mintea mea toate organele, să subordonez toate mișcările centrelor inferióre în vederea acestei acțiuni.

Punctul de plecare dar, al voinței este mișcarea centrelor superióre, cari se transmit prin ondulații celor-l'alte centre inferióre spre reproducere. Activitatea interióră cerebrală, descărcându-se pe rând de sus în jos în diferite centre, tinde într'un mod mecanic a se reproduce de organe în conformitate cu planul conceput.

Baza voinței este caracterul individual specific transmis prin moștenire; fie-care individ voeșce, se mișcă față cu împrejurările vieții în conformitate cu dispozițiile sale moștenite și reformate prin educație.

Motivul voinței noastre într'adevăr este dat de puterea ideilor noastre față cu dispozițiile înăscute și cu deprinderile dobândite în cursul vieții. Cunoștința ce avem noi, de puterea de a face sau a nu face un lucru, depinde de greutatea motivelor, de intensitatea lor. Voința omului este ca o balanță care inclină către motivul cel mai greu. Cu cât motivul este mai tare cu atât sîntem indemnăți de el.

Acastă greutate a motivelor atirne de gradul de dezvoltare a voinței, de *caracterul nostru*. Motivul pôte fi un instinct, o dorință, un obicei, în fine o idee rea sau bună. Asociația ideilor, lupta lor în contra curențelor nervóse, în contra asociației senzațiilor de tot felul, decid atitudinea individului într'un moment óre-care. Dacă curențele de ideație înving curențele sensoriale, voința este puternică, căci reacționează, luptă cu prezentul pentru un viitor mai fericit.

Totul se reduce la echilibrarea sau împăcarea tendințelor noastre într'un moment óre-care. Acastă echilibrare depinde neapărat, de *caracterul nostru*, expresiunea individualității noastre, a predominării unei apucături în detrimentul altei-a.

Există caractere active, pasionate și prudente. Primele se conduc de impulsunile órbe, secunde de stările lor afective, cele din urmă, de ideile raționale.

Trebue să noted încă că felul pornirilor obișnuite, al sentimentelor și ideilor depinde ase-

menea și de temperamentul nostru: *sanguin*, *melancolic* sau *coleric*, moștenit și modificat în bine sau în rău de educațiune.

2. Elementele și procedările voinții.

1. *Instinctul și dorința.* — 2. *Deliberațiunea.* — 3. *Determinarea și executarea.* — 4. *Ideea binelui și răspunsabilitatea morală.*

1. Omul la venirea sa în lume n'are o voință care ar reprezenta reacțiunea sa particulară determinată de judecata ce 'și ar face în fie-care moment al vieții. Lipsit de conștiința puterii sale personale, de lumina care trebuie să lumineze pașii săi, nu se conduce de cât de apetitul strigător al trebuințelor sale corporale, de instinctele determinate de forma organismului său, asemănătoare cu acelea ce conduc paserile în emigrațiile lor, ce învață castorul a zidi locuința sa pe marginile apii, ce luminéză albinele a construi acele celule ce fac admirația geometrilor.

Primele mișcări ale omului sunt instinctele. Copilul tinde mai întâiu a-'și satisface apetiturile sale de nutriment, de respirațiune, de lumină de sunete, etc. Fie-care excitație fizică corespunde cu apetiturile său cu tendințele noastre către satisfacererea trebuințelor corporali.

Acéstă satisfacere a trebuințelor noastre, prin repetare și obicei, măbind energia tendințelor noastre este origina *dorințelor* noastre. Orî de câte-orî suntem împiedicați de a satiface pornirile

nóstre instinctive simțim, lipsă, *dorim* a reproduce plăcerile ce gustăm când satisfacem tendințele organismului nostru.

Dorința la rindul său este origina volițiunilor noastre. Orî de câte-orî dorim ceva luptăm cu împrejurările ce se opun pornirilor noastre. Dar, dorința nu este identică cu voința propriu ȕisă. A dori nu va se ȕică a voi. Experiența ne probăză că voința de multe orî se opune dorințelor noastre și chiar le nimiceșce. ¹⁾

Voința nu începe de cât in momentul când incetăm de a lucra intr'un mod instinctiv. Omul voeșce îndată ce cugetă asupra diverselor sale trebuinți și se simte in stare a nu ceda la tóte excitațiile sensibilității.

Voința prin urmare, este un fapt mult mai complex de cât instinctul și dorința. Ea este expresiunea luptei noastre cu instinctele și cu do-

¹⁾ Locke cu drept cuvânt ȕice: «*La volonté a été souvent confondue avec différentes affections de l'esprit et surtout avec le désir. Mais quiconque réfléchira en lui-même sur ce qui se passe dans son esprit, lorsqu'il veut trouvera que la faculté de vouloir ne se rapporte qu'à nos propres actions et qu'elle se termine la sans aller plus loin... Ce qui montre que ta volonté est parfaitement distincte du désir, qui, dans la même action, peut avoir un but tout à fait différent de celui où nous porte notre volonté.... Ainsi, je veux une action qui tend d'un côté, tandis que mon désir tend d'un autre...*»

(*Essai sur l'entendement humain, cartea II, cap. XII, traducția din englezesce p. 140 de F. Thurot, Paris, 1879, Ediția Firmin Didot.*)

rințele noastre și presupune neșce procedări psihice cu totul opuse procedărilor reflexelor și dorințelor noastre.

Aceste procedări sunt: *deliberațiunea*, *determinațiunea* și *executarea*.

2. *Deliberațiunea* este acea procedare a voinții prin care omul față cu împrejurările vieții și cu îndemnurile sale firești judecă și discută cu sine însuși ceea ce ar pute și trebui să facă. Vădă, de exemplu, patria mea în pericol. Cuget că datoria mă chiamă de a o apăra. Concep dar, scopul acțiunii mele: *scăparea patriei mele*. Sciū că sunt capabil de a'mi expune viața pentru țară. Dar am înaintea mea *motive* pro și contra: de o parte iubirea de patrie, onórea și demnitatea națională, datoria de cetățean, de altă-parte iubirea de viață, temerea de pericol și datoria ce am de a mă păstra pentru familia care ar plânge sacrificiul meu. Comparând împreună toate aceste idei și sentimente, mintea mea, se asemănă în aceste împrejurări cu o adunare deliberativă în care unii vorbesc pentru resbel, ear alții pentru pace.

3. După deliberațiune urméză actul esențialmente voluntar pe care 'lă numim *resoluțiune* sau *determinare*. În acest act voința se afirmă mai bine de cât în deliberațiune; ea numai este un *proect* care póte fi modificat dar o hotărîre inrevocabilă, ce represintă ultimul său termen, ce nu așteptă de cât *executarea*.

Toate aceste procedări ale voinții se fac în ve-

derea alegerii și executării unei *idei*: *scopul* acțiunii noastre. Pentru a voi trebuie să avem o idee de act. Ne hotărîm sub imperiul unei idei puternice și în urma unei deliberări îndreptată în giurul acelei idei.

Ideea însoțește voința în toate gradele sale de dezvoltare. Când voim a lucra avem *idee* de act, când deliberăm înainte de a ne hotărî conducem deliberațiunea noastră în giurul unei *idei*, în fine, ne hotărîm sub imperiul *ideii* ce are mai multă putere asupra noastră. Să pare că rațiunea nu numai că impune legile sale universale aptitudinilor omului, dar încă arată și idealul către care trebuie să tindă.

4. *Dar care este principala idee de care se conduce voința noastră?*

Dintre toate ideile voința noastră se conduce, de *ideea binelui*, pe care o profanăm ori de câte ori credem că o urmăm când ne conducem nu mai de pasiunile și interesurile noastre și o degradăm sau slăbim ori de câte-ori îi căutăm originea sa în metafizică.

Știința noastră de a ne cârmi de această idee, dictată de conștiință, potrivit educațiunii ce am primit în viață și a caracterului specific moștenit, ne declară *răspunșabili* de actele noastre. Când am lucrat bine ne primim prețul virtuții noastre; când am lucrat rău ne luăm pedeapsă.

Acastă știință este neapărat originea *imputabilității* noastre și pentru acest cuvânt voința jocă

rolul cel mai mare în viața morală; prin ea devenim capabili de *merit* și *demerit* și *responsabili* înaintea noastră și a societății.

3. Puterea voinței. Liberul arbitru.

1. Faptele ce se aduc în favoarea liberului arbitru. —
2. Obiecțiuni în contra liberului arbitru. — Concilarea determinismului cu existența liberului arbitru.

Puterea voinței este considerată ca principiul pe care se rașimă ordinea morală. Ea este origina tuturor obligațiilor, datoriilor și drepturilor noastre. Fără aceste principii, noțiunea dreptului și a datoriei, pe care se bazează morala și legislațiunile nu pot exista. Pentru ca să existe o regulă de urmat, un ordin de executat, omul trebuie să aibă puterea *de a se decide*, adică de a se stăpâni pe sine și de a căuta dacă ceea-ce urmăzează să facă este conform sau nu cu legea morală. De sigur, sântem obligați de a ne face datoria pentru că *stă în puterea noastră* de a ne hotări și lucra. Avem dreptul de a reclama de la alții îndeplinirea datoriilor, căci stă în puterea lor de a lucra.

1. Faptele principale ce se aduc în favoarea existenței *liberului arbitru* sunt acele-a ce se deduc: a) *din conștiința intimă*; b) *din legea morală*; c) *din consimțimentul universal*; d) *din spontaneitatea individualității psihice*.

a) Conștiința atestă fie-cărui-a libertatea sa. Toți avem un sentiment clar de acest principiu. Simțim cu toții ceea ce stă în puterea noastră.

de a face : *acea energie interioară conștientă*. Natura sa și societatea omenescă poate să ne mărginească această putere și cu toate acestea o simțim fără margini și suntem convinși că nici-o putere străină nu poate să o paralizeze. Viața omului poartă sigiliul acestei convicțiuni pentru care Epictet dicea că chiar dacă am întâlni în societate numai servitute, totuși libertatea sa găsește un asil inviolabil în sine însuși.

Intr'adevăr n'avem de cât a ne asculta și consulta pe noi înșine și vom simți că suntem *liberi* după cum simțim că suntem rezonabili. Indată ce am luat o rezoluțiune, știi că depinde de noi de a ne determina într'un sens sau în altul. Dacă am luat o bună rezoluțiune ne atribuim *meritul* acțiunii noastre : suntem *mulțumiți* de noi ; dacă hotărîrea noastră este nefericită, *ne pare rău* : șcim că am fi putut să ne hotărîm alt-fel.

Ast-fel *remușcarea* și *mulțumirea sufletescă* probază libertatea noastră. Acel'a ce și propune un scop sau contractează un angajament pentru viitor *să consideră capabil* de a executa îndatoririle sale. Acel'a cărui-a *i pare rău* că a lucrat rău, recunoște că *ar fi putut* să lucreze alt-fel. De unde ne-ar veni ideile de viciu și de virtute, de merit și de demerit de satisfacțiune internă și de remușcări, dacă n'am fi și nu ne-am ști liberi ? Ce ar însemna într'o lume robită lauda și defăimarea, rugăciunea și sfatul, pedeapsa și

răsplată, în fine, toate mijlocele de educațiune prin cari omul lucrădă asupra omului?

Acastă convingere în existența libertății noastre explică *convențiunile noastre, rămășagul și jurământul*. Omul, sigur de libertatea sa, se obligă, se învoește, jură și se prinde că va executa obligațiile sale.

b) *Legea morală* pe care se basază ideea *datoriei și a dreptului*, — principii din cari nasc o mulțime de judecăți și de sentimente precum: *ordinea morală, inviolabilitatea persoanei și a domiciliului, responsabilitatea acțiunilor, etc.*, implică în sine libertatea. Toți acei-a cari violază această lege sunt pedepsiți, când de societate, când de legile positive, când de ei înșiși numai pentru cuvintul că sunt liberi. Avem *datorii și drepturi* din cauza libertății noastre. Fără libertate, datoria și dreptul nu există. N'avem nici-o datorie dacă nu suntem liberi de a o îndeplini și neavând datorii n'avem nici drepturi.

Ast-fel, persoana noastră este inviolabilă: are drepturi, ce trebuiesc respectate, are datorii, ce trebuiesc îndeplinite, este în fine, răspundătoare de faptele sale *pentru că este liberă*.

c) Ceea-ce ne spune conștiința noastră și cea ce ne confirmă legea morală ale cărei bine-faceri le simțim este consfințit și de *consimțimentul universal*. Lumea întregă este convinsă de existența libertății!

Acest consimțiment universal este încungiu-rat de o mulțime de fapte. Toate popoarele au ad-

mis o legislațiune, care recunoșce un drept al omului și pedepsește pe toți acei-a ce'l violéză. ¹⁾ Scopul lor este progresul și civilisația prin cultură. Ce ar însemna aceste cuvinte : legislațiune, drept, pedepse, progres, civilisațiune, etc., fără libertate ? Dacă omul n'ar fi liber, orî-ce legislațiune ar fi absurdă. La ce ar servi prescripțiunea de a nu face rău, dacă omul n'ar putè să facă binele ? Pentru ce am pedepsi pe vinovați dacă ei nefiind liberi nu pot a se îndrepta ?

d) *Spontaneitatea* individualității psihice este faptul cel mai nou ce se aduce în favórea liberului arbitru. Omul este liber pentru că în cursul evoluției sale ajunge a se emancipa de forțele exterioare și a se conduce numai de impulsunile sale interne, determinate de puterea psihică internă, răspândită în tóte părțile organismului. *Factorii, externi* ai voinții pe cari îi numim *motive* pot influința asupra voinții dar nu o determină pe deplin. Adevărata cauză a

(1) *Un popor póte să fie fatalist în poesie și în religiune, nici-o-dată în legislațiune. Grecii din vechime și Turcii de astă-zí n'au sacrificat nici-o-dată legislațiunea și morala pentru fatalismul lor poetic și religios. Grecii plângeau în teatrurile lor nenorocirile lui Oedip, dar legile lor pedepséu aspru incestul și paricidiul. «Un guvern musulman nu va putea lua măsuri în contra ciumii fiind-că este convins că dítele nóstre sunt numèrate și că nici-un act de prevedere nu va împedeca sosirea unui ast-fel de eveniment, dar nu va erta nici-odată jaful, omorul, rebeliunea sub pretext că acțiunile nóstre sânt scrise de mai înainte în cer.»*

voinții este internă eâr nu externă; ea isvorășce din spontaneitatea individului, capabil de a se mișca in conformitate cu natura sa proprie, cu caracterul sėu individual moștenit.

Ast-fel, spontaneitatea caracterului individual este singura causă imediată a liberului arbitru. Dacă caracterul sė modifică prin educație, prin influența mediului fizic și soical, nu sė schimbă cu totul; vom găsi la începutul vieții individuale un germen de personalitate *independent* (*selbständiger*) ce nu pôte fi determinat de lumea din afară de óre-ce este anterior orı-cărei alte determinări ¹⁾.

2. Dar puterea voinții saú liberul arbitru există óre in realitate, așa după cum sė pare omului civilizat, format prin cultură? Determinismul din natură pôte să se concilieze cu libertatea nóstră morală? De vreme ce voința nóstră sė determină de motivul cel mai puternic, cum putem susține că voința sė determină de sine? ²⁾.

(1) Wund, *Vorlesungen ueber die Menschen und Thierseele*, t. II p. 416.

(2) Dar afară de acéstă obiecțiune îndreptată in contra liberului arbitru, trebuie să notăm și altele mai puțin serióse. Tóte doctrinele intr'adevăr fataliste sunt contrarii libertății. Deosibim un *fatalism psihologic și ontologic*.

1. Fatalismul psihologic sė baséză pe noțiunea motivelor și atacă libertatea in principiu. După acest sistem, omul, saú nu cunósce motivele care 'l determină a lucra (indiferentismul) saú, dacă lucréză avėnd in vedere un motiv, acest motiv este dictat de necesitate (determinismul) și ast-fel, voința sa și intr'un cas și

Gîndesc că voința este liberă nu pentru că nu este determinată de nimic, după cum susțin *indeterminiștii* sau *partisanii liberului arbitru absolut*, dăr este liberă pentru că *lucrăză după caracterul seü, după hotărârea sa internă, care,*

într'altul nu este liberă. Ea se pôte compara cu un titez, care se mișcă după bătaia vîntului (indiferentismul) sau cu o balanță care inclină către motivul (greutatea) cel măi ponderos (determinismul).

In fine materialiștii susțin că fenomenile psihice, volițiunile și hotărârile năstre nu sunt de cât efectul unei impulsiiuni organice. Moralul omului depinde de sângele și nervii năștrii, în fine de influențele exteriore, cari lucrăză asupra constituțiunii năstre. Fisicul lucrând cu putere asupra moralului năstru, măsura acțiunilor năstre depinde de temperamentul năstru precum și de starea de sănătate, cu un cuvânt, de legile naturei pe care nu putem ale modifica.

(B. Conta).

2. Fatalismul ontologic se baséză pe considerațiunî trase din natura lui D-đeu. Acest sistem este desvoltat de douë doctrine: fatalismul religios și panteismul.

Fatalismul religios *négă libertatea pe cuvântul că acest principiu nu se conciliéză cu existența lui D-đeu și cu atributul divin al prescienței și omnipotenței sale. Din douë lucruri una: ori D-đeu există și libertatea nu există, ori libertatea există și D-đeu nu există. Dacă există un D-đeu, care șcie de măi înainte ce se va întâmpla, dacă nimic nu se întîmplă fără voia sa și este destul de puternic pentru a face să se execute decretale sale, libertatea nu măi are nici un motiv de a existe.*

Panteismul la rîndul său, proclamând unitatea substanțelor, susține că voința omului nu este de cât un element al desvoltărei divine. După această doctrină nu sîntem noi cari vom; D-đeu voesce în noi. Omul nu face de cât urmédă ordinea naturală a lucrurilor.

singură determină motivul, séu 'l alege dintre altele ce ne împing la o lucrare.

Legea causalității universale se póte aplica și la mișcarea voinței. După cum în natură acele-ași cause, în acele-ași împrejurări, produc acele-ași efecte, de asemenea, acel'ași caracter în acele-ași împrejurări produc acele-ași acțiuni.

Acéstă lege neapărat, nu răpește omului cu totul libertatea sa; voința sa este liberă pentru că cântărește motivele după puterea și știința sa, după intensitatea ideilor, determinată de natura sa individuală. Numai atunci omul nu este liber când se determină de deliberările și rezoluțiile altor'a.

4. Marginile libertății morale.

1. *Formele libertății morale.*— 2 *Faptele cari tind a nimici libertatea morală.*

1. Admițând libertatea în principiu nu afirmăm prin acésta că omul este în *tot-d'a-una* liber, că *libertatea morală este absolută*. Ea depinde după cum am stabilit mai sus de caracterul specific al individului, de vârsta și de sănătatea sa.

Intr'adevăr la venirea omului în lume, libertatea sa morală nu exista de cât în stare de *virtualitate*; deși individul coprinde în sine germele libertății, n'are nici-o idee de acest principiu: nu știe dacă este în stare de a se stăpâni pe sine și de a lupta cu împrejurările vieței. Ființa slabă în momentul nașterii sale, omul, este condus de lucrurile cari 'l încongióră: este supus condițiunilor fizice, mecanice și anatomice

și numai cu timpul dobândind consciință de libertatea sa, intră în posesiunea persoanei sale.

În al doilea loc, chiar în starea noastră adultă putem deosebi două forme de libertate morală. Libertatea une-orî este *virtuală*, alte orî *actuală*. Une-orî șcim că suntem liberi, că sîntem în stare de a cârmui pașii noștri și a învinge piedicile ce întîmpinăm și cu tóte acestea, obosiți de a mai cârmui facultățile noastre le lăsăm să mîergă în voia întîmplărei abdicînd ast-fel la libertatea noastră. Alte-orî libertatea noastră în loc de a rămîne în stare de *virtualitate* sau *potențialitate* trece în *act* și devine *actuală* și *activă* de îndată ce luăm o rezoluțiune și lucrăm în conformitate cu ea.

2. Aceste forme a libertății sunt împedecate în desvoltarea lor de o mulțime de forme fatale, cari sunt în noi, sau cari lucrédă din afară asupra noastră pentru a nimici personalitatea noastră. Este evident, că omul nu este liber când tremură de frig, când alunecă și cade, când perde sînge dacă este rănit, când creșce pentru a trece din starea de copilărie la starea adultă, când se încovoie sub greutatea anilor, când 'i-e fîme sau sete, etc. (1) Nu este de asemenea liber când să conduce de pasiunile sale șciind cu siguranță că greșeșce, că se rătăceșce.

Intr'adevăr, afecțiunile noastre, considerate ca *pasiuni*, ca mișcări vii, excesive și brusce, strică

(1) Sierbois. *Psychologie réaliste*, p. 130.

echilibrul static al vieții noastre sufletești, exaltându-ne de multe ori până ce ne aduce la pragul nebuniei. Omul stăpânit de patimi, sacrifică tot ce are mai scump: rațiunea și datoria sa; nemaî găsindu-și liniștea în sentimentul datoriei este turburat neconținut; chiar în momentele sale de liniște, aparentă revine iarăși la starea sa de desperare, și aduce aminte din nou de patimile inimei sale care 'l sugrumă. (1)

Trebue să adaog încă că libertatea morală este suspendată în toate stările inconșiente ale ființei noastre și chiar desființată. Omul neapărat nu este liber în *somn în starea de leșin, de beție și nebunie.*

In somn simțurile cași capacitățile noastre sunt lăsate la voia întâmplării. În această stare omul numai are acea privire atentivă, care determină atitudinea noastră. Cași în stare de leșin trășce și se simte așa de puțin în cât numai este în stare a se cârmui. (2)

(1) «*La passion est l'excitation soudaine violente de la volonté, par une représentation qui pénètre par le dehors et acquiert la force d'un motif; cette représentation possède une telle vivacité qu'elle obscurcit et ne laisse pas arriver jusqu'à l'entendement toutescelles qui pourraient agir contrairement en tant que motifs opposés.* (Schopenhauer. *Incercare asupra liberului arbitru*, trad. francesă, p. 199).

(2) «*Le sommeil se manifeste par la cessation des fonctions des sens, de celles des muscles soumis à la volonté et par l'abolition des fonctions intellectuelles et affectives.*»

In starea de beție de asemenea, libertatea noastră este înădușită. Să știe, că îndată ce beția ne coprinde membrele, activitatea noastră rămâne fără nici-o cârmă. Simțurile se turbură, capul se perde: numai șcim unde ne aflăm, numai șcim ce simțim și ce voim și ast-fel, desordinea se continuă până ce judecata și rațiunea se deștéptă.

In fine, *in starea de nebunie*, libertatea noastră, nu este numai suspendată, dar chiar desființată. In acéstă stare nenorocită sântem cu totul ră-tăciți. Minteă noastră sare de la un lucru la altul; nemaî existând acea unitate armonică între tóte tendințele noastre, perdem cu desevêrsire busola conducétore a vieței.

Resultate și conclusii

1. Voința este o reacțiune particulară a acti-vității psihice, corêspundétore cu mișcarea cen-trelor emisferelor cerebrale, provocată de exci-tațiile exteriore sau de ideile și judecățile nós-tre formate de mai înainte.

Dacă acéstă reacțiune este condiționată nu-mai de mișcarea centrelor corticale a creerului, produce fenomenul *atențiunii* sau al *determina-țiunii*; dacă este condițională și de cele alte părți a encefelului, ea ajunge până la nervii motori și produce fenomenul *mișcării volon-*

(Broussais, *Physiologie appliquée à la pathologie* I, 242
A consulta de asemenea: Béclard, *Traité de physiol. hum.*
si Beaunis: *Nouveaux éléments de physiol. humaine.*

tare. În amândouă cazurile, voința succede unei *idei*, care reprezintă *scopul activității de care avem conștiință*.

Voința prin urmare, nu începe pe deplin de cât în momentul în care omul încetădă de a lucra într'un mod instinctiv. Omul voește îndată ce cugetă asupra diverselor sale trebuințe și se simte în stare de a nu se lua după toate mișcările din afară.

Ea se manifestă prin acte adaptate la un scop, cari au fost discutate, și în urmă, hotărîte de noi.

2. În evoluțiile voinței putem deosebi două feluri de factori: *externi și interni*.

Factorii externi ai voinții sunt mobilele de tot felul cari vin din afară.

Factorii interni sunt impulsunile interne determinate de natura organismului, de deprinderile noastre dobândite și moștenite, în fine, de temperamentul și caracterul nostru.

Deosebim două feluri de factori interni: a) acei ce provin de la natura organismului nostru, precum sunt: reflexele psihice sau instinctele, și acei ce provin de la caracterul nostru, individual precum sunt: dorințele, raționamentele, judecățile și ideile.

De la combinarea acestor factori sau de la triumful unui-a din ei în lupta vieții aternă fasă de desvoltare a voinții. Voința este instinctivă sau apetitivă, rațională sau liberă, după cum ea se conduce de instincte sau trebuințe materiale, de idei, sau în fine de spontaneitatea și energia

psichică, care adaptéază acțiunile la un scop, care le discută și le hotărășce.

3. Deosebim următoarele procedări de voință :

a) *deliberarea*; b) *determinarea*; c) *executarea*.

Deliberarea este actul voinții prin care examinăm factorii externi: mobilele date de simțurile noastre și factorii interni dați de mintea noastră, de judecata noastră. Exemplu: X. se presentă la mine pentru a împrumuta bani. Înainte de a mă hotări ca să îmi satisfac această cerere discut dacă este bine ca să 'mi micșorez capitalul meu cu care la ocașie aș pute să cumpăr o frumósă proprietate, după aceea, discut motivele favorabile împrumutului: dacă X. este onest și solvabil, dacă prin persóna și averea sa póte să garanteze siguranța executării contractului de împrumut.

Determinarea este actul voinții prin care în urma deliberațiunii ne hotărím a face saú a nu face ceva. Exemplu: Mă hotărășc a împrumuta cu bani pe X.

Executarea este actul prin care voința noastră se obiectivéază; în acest act voința nu este numai un proiect care póte fi împedecat de a se realiza, saú numai un fapt intern, dar un fapt îndeplinit. În executare voința să manifestă prin fapte externe. Exemplu: daú banii ceruți în împrumut de X.

Dar, dintre aceste procedări ale voinții, cea mai esențială este *determinarea*, care procede

orî-ce act voluntar. Ce fel este determinarea noastră ast-fel este și voința.

5 *Voința este fatală și liberă.*

Este fatală, orî de câte-orî este produsul factorilor externi a voinții și a înboldirilor ce mișcă individualitatea psihică fără participarea sa. Omul într'adevăr, nu este liber când se hotărăște de instincte, poște, pasiuni, în fine, de toate stările incoșciente ale ființii sale.

Este liberă, când exprimă caracterul nostru ce reacționează în contra factorilor externi și interni cari nu lucrăză asupra noastră într'un mod conșcient.

Spontaneitatea caracterului nostru este origina libertății noastre morale. Omul ajunge a avé o voință liberă, în cursul evoluției sale, *când pôte* a se emancipa de forțele exterioare și a se conduce numai de impulsunile sale interne determinate de puterea psihică conșcientă. Sîntem liberi, orî de câte-orî suntem în stare a ne conduce de motivele date de natura noastră și apreciate de noi, ear nu de alții.

5. Acéstă libertate se măsoră neapërat după felul individului; ce fel este caracterul individual moștenit și format prin educațiune ast-fel este și energia voinții sale.

Sunt persóne, cari pot lucra în contra piedicilor ce se opun realisării scopurilor lor, sînt persóne, cari cedéză motivelor externe sau motivelor sugerate de alții, există în fine, ființe cari

n'au conștiință nici de motivele interne ale naturii sale, nici de puterea de energie a caracterului său. Omul nu este liber în starea de copilărie, de somn, de somnambulism și hipnotism, de fatigă, beție, etc.

În toate stările inconștiente ale ființii noastre, libertatea une-oră este *suprimată* alte-oră *suspendată*. Este suprimată în starea de copilărie și de bătă. Este suspendată în starea de somn, de ipnosă, de oboseală de ignoranță, etc.

CONCLUSIA PSICOLOGIEI

Concepțiunea științifică a sufletului

I. Unitatea vieții sufletești.

Sufletul nu reprezintă pentru știința contemporană de cât unitatea tuturor fenomenilor psihice, corespunzătoare cu mișcările tuturor centrelor nervoase. Fără a fi o substanță, sau o entitate, sufletul este expresiunea psihologică a mișcării corpului nostru, produsul miriadelor de stări și de tendințe, cari se nasc în centrele psihice din contactul organismului nostru cu lumea exterioară.

Sufletul ast-fel înțeles nu este un tot care naște de odată sub forma sa completă și definitivă; expresiunea cea mai înaltă a activității sau a puterii, el este cel din urmă termen al evoluției progresive, bazat pe proprietatea biologică a materiei viețuitoare de a înregistra în sine prin o *coordonare simplă inconștientă* toate sensațiile generațiilor trecute.

Acastă concepțiune a unității faptelor psihice cărei-a i s'a dat numirea de *suflet* corespunde cu realitatea; ea este reprezentată prin coordonarea într'un mod erarhic a tuturor faptelor psihice de la cele mai rudimentare până la cele mai dezvoltate în vederea unui scop unic, care nu

este de cât *echilibrul* tuturor funcțiunilor psihofisice ce se stabilește prin combinarea tuturor elementelor vieții.

Condiția fundamentală a unei asemenea unități este coordonarea faptelor simple inconștiente, pe cari să bazează combinarea faptelor imediat mai complexe ale activității conștiente și individuale precum : apetiturile, sentimentele, dorințele, după care combinare să coordoneze o nouă serie de fenomene și mai complexe precum : ideile, judecățile, raționamentele, etc.

Acastă coordonare a faptelor din cari rezultă unitatea sufletului este erarchică : după ce acatele reflexe se combin între ele, după ce senzațiile se asociază, o nouă serie de fenomene complexe se formază, cari se coordonează împreună, prin ajutorul procedărilor de apercipiune și în vederea *unității* exprimată prin echilibrul tuturor tendințelor și aptitudinelor noastre.

Acastă unitate a vieții sufletești este în strinsă legătură cu viața organică. Ce fel este unitatea activității organice automate ast-fel este și unitatea vieții de relațiune, care naște din contactul organismului cu mediurile oferite de lumea externă.

Acest raport al vieții organice automate cu viața de relațiune este exprimat prin o unitate mai înaltă, cărei-a i s'a dat numirea de « *Eū* ». *Eul* într'adevăr exprimă coordonarea vieții organice automate cu viața de relațiune conștientă, — acordul acțiunilor vitale coordonate mai întâiu prin sistemul nervos și în urmă prin ajutorul conștiinței, care singură dă forma unității vieții de relațiune.

Ast-fel, *unitatea Eului* este exprimată prin coordonarea unui număr de stări de conștiință,

însotite de alte stări subconșciente și de o mulțime de alte stări fiziologice.

II. Unitatea și identitatea personalității

Casurile de alternanță a personalității.

Eul considerat în varietatea și opoziția manifestărilor sale psihice este supus schimbărei. Neîncetat cugetă, simte, voește, neîncetat modifică cugetările, sentimentele, volițiunile sale: le dezvoltă în timp și nu poate să nu le dezvolteze sevă să nu le modifice. Timpul este forma schimbărei, o proprietate formală a *Eului*. Dar, pe când omul se schimbă neconștient și se modifică în stările sale interne, în actele sale, există ceva într'ânsul, care rămâne în acel'ăși timp *identic*.

Timpul și conșciința deosebesc și impart toate cugetările noastre, *eul* însă rămâne *acel'ăși*!

Intr'adevăr, înțeleg, voesc, simt, cugetările, acțiunile mele se schimbă în fie-care minut, existența lor este succesivă și continuă, dar subiectul acestor acte rămâne *permanent* și conservă acel'ăși raport cu toate cugetările, cu toate acțiunile și senzațiile mele! Câte senzații diferite nu s'au prezentat conșciinței mele și cu toate acestea (*eul*) mă ved'ă acel'ăși! Pe când corpul meu se schimbă neîncetat în fie-care an și numai este acel'ăși, individualitatea mea fizică și conservă *identitatea sa*! Sunt tot acel'ăși care eram acum 40 de ani și dec'ă aș mai trăi 70 de ani, dec'ă chiar n'aș mai muri, senzațiile distincte adunate în timpul eternității m'ar lăsa în tot-d'a-una în această certitudine în care sunt astă-zi: «*eul care am fost emoționat, care am suferit nu m'am schimbat!*... Noted în mine schimbări, dar știu în acel'ăși timp că sunt acel'ăși.

Eată fapte ce denotă *identitatea personală* și cari fac ca fie-care din noi să nu se îndoască că este acel'ași care este astă-zî, era eri, și va fi mâne !..

Acéstă identitate este confirmată și de *unitatea* de care este caracterisată energia noastră personală, — unitate pe care nimeni nu pôte să o tăgăduască fără a cădea în contradicțiune cu sine însu-și. Dacă cugetăm, simțim, voim, etc., nu putem să admitem că există în noi mai multe principii : unul care să simță, altul care să cugete, altul care să voască. Nu există în noi de cât o singură conștiință și prin urmare o singură forță, care se simte lucrând. Conștiința ne mărturisese că este acel'ași principiu care simte, cugetă și voește și ar fi absurd de a explica conștiința internă și percepțiunea externă fără unitatea conștiinței.

Dar cum se explică acéstă *unitate și indentitate* a *Eului* ? Aceste atribute ale *Eului* nu sunt ele niște simple iluziuni metafisice ?

Gîndesc, cu știința contemporană, că acéstă permanentă constantă a vieței sufletești, correspunde cu legătura seú asocierea constantă a tuturor stărilor sufletești, care la rîndul seú correspunde cu *unitatea* funcționărei organice, cu legătura constantă a tuturor părților sistemului nervos. Datorim conștiința unităței și identității personalității noastre, unității constante și permanente a sistemului nervos. Acéstă conștiință există pe cât timp organul corpului nostru funcționează într'un mod regulat, pe cât timp organele noastre nu sînt alterate seú turburate.

Teoria d-rului Azam a îndoitei conștiințe, verificată din ce în ce prin experiențe continue și mai cu sémă prin acelea a d-rului Richet explică indetul casurile de *alternanță a personalității*.

«Am vădut o persónă, dice d. Taine, care conversând, cântând, scrie fără a se uita la chârția sa, frase legate între ele și chiar pagini întregi, fără a ști ce scrie. După părerea mea sinceritatea sa este perfectă: și declară că la sfîrșitul paginei sale n'are nici o idee de ceea ce a înșirat pe chârție; când citește se miră și câteodată este chiar necăjită de acest lucru. Scrierea este cu totul alta de cât cea obicinuită! Mișcarea degetelor și a plumbului pare a fi cu totul automatică! Scrierea sfârșește în tot-d'a-una prin iscălitura unei persóne mórte și păstrédă urmele unor cugetări intime, cari se reproduc fără ca autorul să voiéscă a le da pe față.

De sigur, se constată aici o *duplicitate a eului*: prezența simultană a doué serii de idei paralele și independente, a doué centre de acțiuni, séu, dacă voim, a doué persóne morale juxtapuse în acelăș creier, fie-care cu rolul séu, fie-care cu lucrul séu deosebit, una pe scenă și alta după perdea, a doua tot atât de complectă ca și cea d'ântéiú, pentru că singură și fără amestecul celei-l'alte, construește idei asociate și înșiră frase legate la care cea-l'altă n'a luat parte ¹⁾.

Casurile *alternanții personalității* depind de starea de bólă în care se găsește individul. S'a constatat că somnambuliștii, istericii etc., perd suvenirul vieței anterióre, stărei lor de bólă și nu-l recapătă de cât numai când reintră în starea lor normală, când cu alte cuvinte se stabilește echilibrul între tóte funcțiunile organice. Somnambulistul bătut în timpul crizei sale nervóse, deșteptându-se nu-și mai amintește nimic de acésta, dar apucat din nou de bólă povestește prietenilor séi cele ce a suferit în timpul crizei

(1) *De l'Intelligence* 4-m. edit. Préface p. 16.

sale de mai înainte. Nebunul de asemenea în delirul său poate să ne povestască multe lucruri de cari n'are nici-o idee în momentele sale lucide, întocmai ca și acei cari nu-'și aduc aminte de ceea ce a visat deșteptându-se din somn.

Dar cazul cel mai caracteristic al duplicității persoanei este acel'a în care bolnavul este urmărit de o iluziune curioasă : bolnavul crede, deși știe că nu este adevărat, că ființa sa este împărțită în două. El vede neconținut alături de el o altă persoană care vorbește, lucrează și imită toate mișcările și gesturile sale. În zadar bolnavul voește să înlăture și să se apere de această iluziune, de umbra persoanei sale bolnave, dar nu izbutește, din cauza ideilor ce 'și-a format de starea organismului său. La începutul bolii sale 'i s'a spus că una din cordele vocale este bolnavă ; mai târziu că unul din plămâni este atacat ; această deosebire de stări a organelor sale l'a făcut să creadă cu timpul că ființa sa este împărțită în două : una bolnavă, alta sănătoasă ; pe de altă parte, starea de anemie cerebrală și stricarea echilibrului circulațiunii au favorizat foarte mult efectele sugestiunii stării sale de bolă ¹⁾.

(1) Acest cas l'am reprodus din union medicale No. 36 din 1887, unde d. Laveran, profesor, agregat la Val-de-grâce în clinica sa, a avut ocaziune de a vedea duplicitatea Eului în persoana căpitanului M. S. în etate de 43 ani, bolnav de phtisie. « *Le malade, dice d-sa, comprend parfaitement qu'il est le jouet d'une illusion, mais il ne peut pas s'en deffendre.* »

E R A T A

<u>Pagina</u>	<u>Rândul</u>	<u>în loc de cuvântul sau cuvintele :</u>	<u>să se citească :</u>
14	3	de relațiunei	de relațiune
27	7	celurală	celulară
»	31	și statice	și al statisticeî
36	14	trei	alte
58	8	psichice	cerebrali
69	11	cerelative	corelative
72	9	Ipnoptismul	Ipnoptismul
75	21	No. 3	No. 4
87	17	remifică	ramifică
129	Nota 1	Mandesley	Maudsley
131	Nota 1	Fouillet	Fouillée
138	26	convențiinei	conveniențiî
199	19	enconșientă	inconșientă
207	29 Nota	1	1
«	31 «	2	2
209	1	țări	tarî
210	11	ne face	ne fac
215	13	admistrațiune	admirațiune
221	26	ale	sale
222	Nota	fonêtre	fenêtre
227	3	perturbatione	perturbationes
231	7	sa-și	să se
234	Nota 1	la	lă
«	«	ta	la
236	24	conșcintă	conșciință
241	Nota 1	Vorlesungenuber	Vorlesungen über
245	2	ne aduce	ne aduc
«	Nota 1	sondain	soudaine
«	«	cetté	cette
248	31	procede	precede
253	27	phisică	psihică

SUMARIU

	<u>Pag.</u>
<i>Precuvântare</i>	7
<i>Introducere.</i>	
<i>I. Problema psihologiei</i>	1
1 Ce se înțelege prin psiologie	11
2 Deosebirea dintre obiectul psihologiei și al fiziologiei	12
3 Caracteristica fenomenelor psihice.	15
<i>II. Metoda Psihologică.</i>	
1 Experiența psihologică ajutată de cele alte proceduri metodice	17
2 Planul general al studiului psihologiei	21
<i>III. Impărțirea Psihologiei.</i>	
Psihologia generală și specială	25

PSIHOLOGIA GENERALĂ

PARTEA I

Viața sufletească elementară

Elementele primitive a vieții sufletești	29
--	----

CAP. I

Iritabilitatea

<i>I. Măsura simțirii și a mișcării în general. — Legea Iritabilității.</i>	33
---	----

<i>II. Mișcarea sistemului nervos, în raport cu fenomenele psihice.</i>	
1. Rolul fie-cărei părți a sistemului nervos în mișcarea vieții	35
2. Centrele nervoase în raport cu fenomenele psihice.	40
3. Legătura de unitate a tuturilor părților sistemului nervos.	48
4. Resultate și conclusiuni	49
<i>III. Formele iritabilității</i>	<i>52</i>

CAP. II-lea

Despre reflexe

<i>I. Caracteristica reflexelor în general</i>	<i>53</i>
<i>II. Divisiunea reflexelor</i>	<i>57</i>
1. <i>Reflexele simple.</i> — Faptele cele caracterizează. — Mersul și origina lor. — Intensitatea lor	59
2. <i>Reflexele complexe cerebrale.</i> —Caracteristica acestor reflexe. — Mersul și împărțirea lor	63
a) <i>Reflexele sensorio-motrice de adaptare</i>	65
b) <i>Reflexele sensorio-motrice de emoție.</i>	66
c) <i>Reflexele ideo-motrice</i>	68
3) <i>Reflexele psihice.</i> —Instinctele. Desvoltarea lor.	72
4) <i>Reflexele de individualitate psihică.</i> —Obiceiurile.	75

CAP. III-lea

Despre senzație

<i>I. Mișcarea și senzația.</i>	
1. Reflexele și senzația	77
2. Caracteristica senzației.	79
3. Excitația, forța de rezistență internă și senzația	80
4. Legea generală a senzației.	81
<i>II. Felurile de senzații</i>	
1. Senzațiile generale organice	82
2. Senzațiile speciale perceptivă	86

	Pag.
a) senzațiile tactile.	87
b) senzațiile gustative	88
c) senzațiile olfactice	89
d) senzațiile vizuale.	90
e) senzațiile auditive.	92
<i>III. Elementele senzațiilor</i>	
Cantitatea, calitatea și tonalitatea senzațiilor	94
1. <i>Raportul cantitativ dintre senzații și excitații.</i>	
a) Legea lui Weber.	97
b) Legea oboselii sau a slăbiciunii.	100
<i>Resultate și concluzii.</i>	102
2. <i>Raportul calitativ dintre excitații și senzații.</i>	
a) Formularea problemei	103
b) Expresiunea acestui raport. Formula sa matematică	104
c) senzațiile și realitatea.	106
<i>Resultate și concluzii.</i>	107
3. <i>Raportul dintre excitații și tonul senzațiilor.</i>	
a) Formularea problemei	108
b) Legea oboselii: puterea disponibilă și tonul senzației	109
c) Formula matematică a acestui raport	110
<i>Resultate și concluzii.</i>	111
<i>IV. Asocierea senzațiilor.</i>	
1. Formele de asociere a senzațiilor și procedările nervoase și psihice	
	112
2. Legea generală a asocierii senzațiilor	
	114

PARTEA II

Viața sufletească complexă

CAP. I

Procedările de asociație a senzațiilor

<i>I Percepțiunea. — Elementele și operațiile sale.</i>	
1. <i>Senzațiile perceptive</i>	115
2. <i>Iluziile halucinațiilor, visurile și nebunia</i>	

	Pag.
a) Iluziile fizice.	118
b) Iluziile psihice	119
c) Casurile in cari se produc iluziunile	120
d) Halucinațiile.	«
e) Halucinațiile la isterici, la nebuni și la ómeni învățați	122
3. <i>Timpul necesar pentru formarea percepțiunilor.</i> —	
Durata percepțiunilor	124
<i>Resultate și conclusii</i>	127
II. <i>Conservarea senzațiilor și reproducerea percepțiilor.</i>	
<i>Representarea</i>	128
1 Elementele și operațiile reprezentării	129
2 Ideia timpului, a spațiului și a cauzalității. — <i>Resultate și conclusii</i>	130
III. <i>Conservarea percepțiilor și reproducerea reprezentărilor.</i> — <i>Ideația.</i>	
1 Localizarea ideilor. — 2 <i>Resultate și conclusii</i>	131
2 <i>Asocierea ideilor.</i>	
a) <i>Legea generală a asocierii ideilor</i>	135
b) <i>Condițiile de asociere</i>	«
3 <i>Felul de asociație al ideilor</i>	137
a) <i>Asociații de contiguitate.</i>	138
b) <i>Asociații similari</i>	«
c) <i>Asociații de cauzalitate.</i>	139
IV. <i>Fantasia și Imaginația</i>	
1 <i>Caracterul Imaginației</i>	140
2 <i>Formula Imaginației.</i> — <i>Resultate și conclusii</i>	141

CAP. II-lea

Apercepțiunea

Organul Aperceptor

Conștiința

1. <i>Caracterul conștiinței</i>	144
1 <i>Puterea de oprire (inhibiție) și tonul echilibrului static al vieții</i>	145

	Pag.
2 Știința interioară.— Resultate și concluzii	146
<i>II. Elementele și operațiile științii.</i>	
1 Senzațiile și stările mentale	«
2 Operațiile conștiinții	147
Resultate și concluzii	148
<i>III. Nașterea conștiinții.</i>	
Cel dintâi fapt psihic	149
1 Ideia primitivă a Eului
2 Ideia de suflet și de corp	150
Resultate și concluzii	151
<i>IV. Stările conștiinții.</i>	
1 Activitatea organică și stările conștiinții	152
2 Succesiunea stărilor conștiinții.—Cele trei momente ale vieții sufletești	153
Resultate și concluziuni	156
<i>V. Condițiile fiziologice ale conștiinții.</i>	
1 Creierul	157
2 Localizarea conștiinții	159
Resultate și concluzii	161

CAP. III-lea

Procedările aperseptiunii

I. Atențiunea

1 Caracterul și formele atențiunii. — Atențiunea spon- taneă. — Atențiunea voluntară	163
2 Condițiile fiziologice ale atențiunii	167

II. Memoria

Caracterul, elementele și formele memoriei	171
1 Păstrarea și reproducerea stărilor conștiinții. — Re- miniscența.— Explicarea păstrării și reproducerii stă- rilor conștiinții. Condițiile fiziologice ale memoriei	174
2 Recunoșcerea sau localizarea stărilor conștiinții. — Condițiile psihologice ale memorie	178
Resultate și concluzii	180

CAP. IV-lea

Formele de asociere a stărilor de conștiință

I. *Cugetarea*

1	Procedările cugetării	182
	a) Raționamentul; b) judecata	182
2	Resultatele procedărilor cugetării. Noțiunile sau conceptele.	188
3	Organul de comunicare al cugetării. — Limba. — Limba considerată ca expresiune a cugetărilor noastre. Caracterul și elementele constitutive ale limbii.	190
4	<i>Limba și cugetarea.</i> — Limbajul natural în ra- port cu cugetarea. — Limbajul artificial în raport cu cugetarea — Resultate și concluzii.	193

II. *Sensibilitatea.*

	Elementele sensibilității	199
1	Emoțiunile. — Caracterul emoțiilor. — Felurile de emoțiuni	200
	a) Emoțiile organice	204
	b) Emoțiile simțirilor speciale	«
	c) Emoțiile intelectuali	205
	d) Emoțiile voinții	«
	e) Emoțiile estetice.	«
2.	Formele la cari se reduc emoțiile. a) Plăcerea și durerea. — Explicarea acestor fenomene b) Felurile de plăceri și durere	206
3.	Simpatia. — Elementele simpatiei și condițiile fisi- ologice ale sentimentelor	212
4.	Sentimentele. — Divisiunea sentimentelor.	214
	a) Sentimentele estetice	»
	b) Sentimentu' sublimului	217
	c) Sentimentele intelectuali.	220
	d) Sentimentele morali	221
5.	Despre pasiuni. — Caracterul și origina pasiunilor. Resultate și concluzii.	226 227

III. Voința.

1. Baza voinții. — Caracterul omului	230
2. Elementele și procedările voinții.	
a) Instinctul și dorința.	233
b) Deliberațiunea	235
c) Determinarea	«
d) Ideea binelui și responsabilitatea morală	236
3. Puterea voinții. — Liberul arbitru.	
Faptele ce se aduc în favoarea liberului arbitru	237
Objecțiuni în contra liberului arbitru	241
Concilierea determinismului cu existența liberului arbitru	242
4. Marginile libertății morale.	
Formele libertății morale	243
Faptele care tind a nimici libertatea morală	244
Rezultate și concluzii	246

Conclusia psihologiei.

Concepțiunea științifică a sufletului.

I. Unitatea vieții sufletești	251
II. Unitatea și identitatea personalității. — Casurile de alternanță a personalității	253
Erata	257
Sumărial	259

VERIFICAT

1987